

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KÖZLÖNY
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

104 ÉVFOLYAM

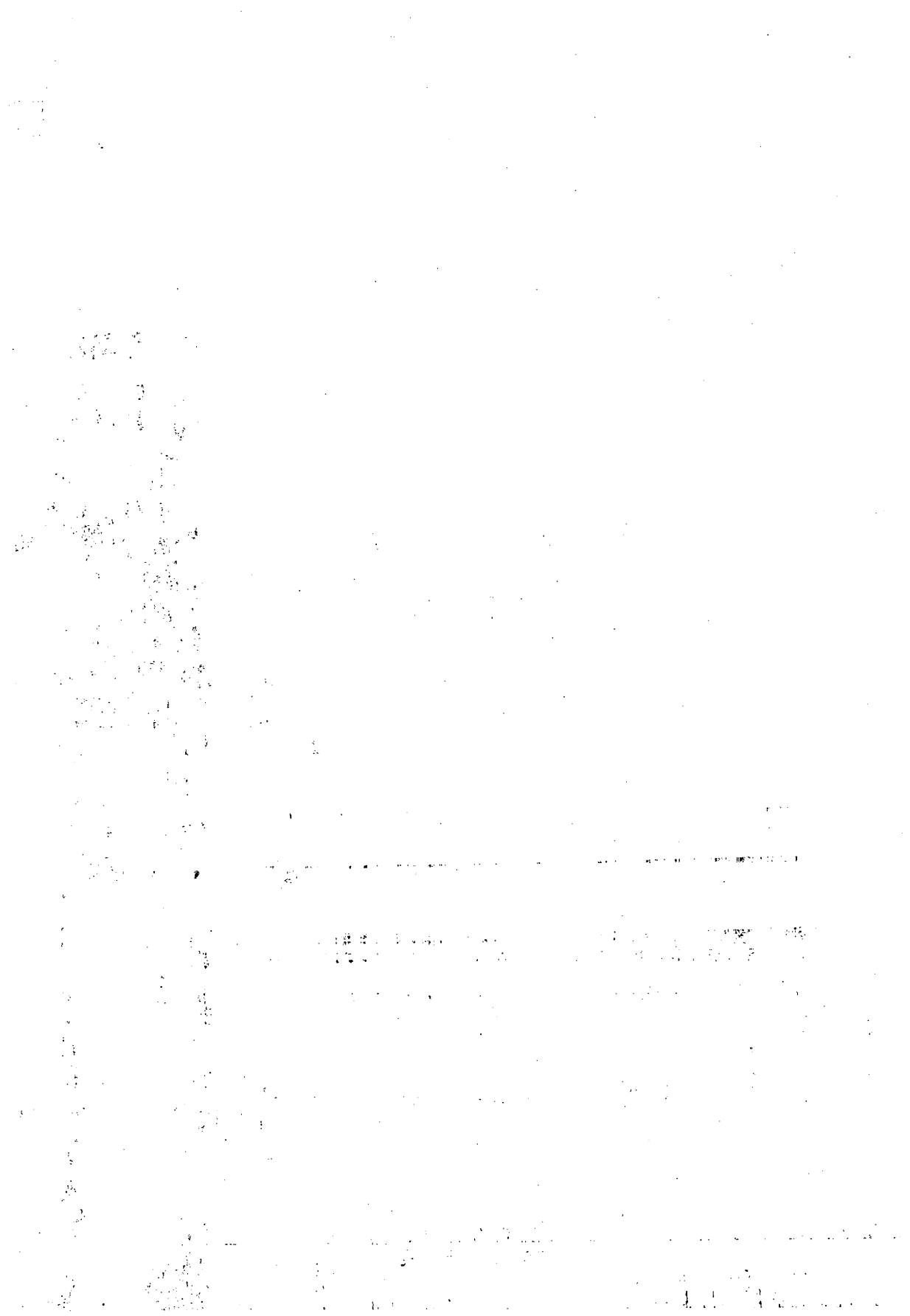
ALAPÍTÁSI

ÉVE

1861

2

1998

KERESZTÉNY MAGVETŐ

104. évfolyam • 1998 • 2. szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

André Gounelle:	Egy posztmodern kereszténység felé	109
Pap Mária:	A lelkészno beilleszkedése a gyülekezet életébe . .	119
Dr. Gaal György:	Unitáriusok a kolozsvári egyetemen	127
Molnár B. Lehel:	A szentlélekról szóló tanítás unitárius hittantörténeti áttekintése	142
Pirnát Antal:	Enyedi György Héliodórosz fordítása	155
Káldos János	„Az unitárius Platón” - Enyedi György	159
Szalay Judit	Régi érvek a tradicionalizmussal szemben	166
Gellérd Judit:	Unitárius zarándoklat Lengyelországban	170

SZÓSZÉK-ÚRASZTALA-SZERTARTÁSOK

Nagy Endre:	Helyünk a világban	175
	Ne engedd kifosztani a lelkedet	177
Pap Mária:	Pünkösdi meglepetés	179
Nyitrai Mózes:	Hit és cselekedet	182
Józsa István Lajos:	Elhagytam a gyermeki dolgokat	184
	Legeltessétek az Isten közöttetek lévő nyáját	187
Farkas László:	Órizd meg	189
Eszmék, gondolatok		192
Egyházi élet - Hírek		193
Könyvszemle		197

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Kovács István,
Kürti Miklós olvasószerkesztő, Kriza János technikai-szerkesztő.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/193236
Fax: 064/195927. Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.
Készült az Unitárius Egyház Nyomdájában.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CIV • Cluj-Napoca • 1998/2

CONTENTS

STUDIES

André Gounelle:	Towards a Postmodern Christianity	109
Mária Pap:	A Woman Minister's Adaptation to the Life of Congregation	119
György Gaal:	Unitarians at the University of Kolozsvár	127
Lehel B. Molnár	A Dogma-historic Survey of the Unitarian Teaching on Holy Spirit	142
Antal Pirnát:	The Heliodoros Translation of György Enyedi	155
János Káldos:	„The Unitarian Plato” - György Enyedi	159
Judit Szalay:	Ancient Arguments against Traditionalism	166
Judit Gellérd:	A Unitarian Pilgrimage in Poland	170

SERMONS

Endre Nagy:	Our Place in the World	175
	Don't Let to Plunder Your Soul	177
Mária Pap:	Surprise of Penticost	179
Mózes Nyitrai:	Faith and Action	182
Lajos István Józsa:	„I Put Childish Ways behind Me”	184
	Tend the Flock of God among You	187
László Farkas:	Guard It	189
Ideas, Thoughts		192
Church Life - News		193
Book Review		197

The President and Responsible Editor: dr. Árpád Szabó.

Members of the Editorial Board:

István Kovács, Miklós Kürti, János Kriza.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

Printed in the Unitarian Printing House Kolozsvár.

Tanulmányok

ANDRÉ GOUNELLE

EGY POSZTMODERN KERESZTÉNYSÉG FELÉ?*

A posztmodern kissé titokzatos és rejtélyes fogalma, mely az utóbbi 30 évben jelentkezett, az emberiség történetében fordulópontot jelöl. Lezárul egy korszak, kezdődik egy új, melyről még nem tudjuk, hogy valójában milyen lesz, de amelyre fel kell készülnünk.

A XX. század utolsó harmada egy átmeneti időszak. Elhagyjuk azt, amit „modern kor”-nak nevezünk, hogy átlépjünk a posztmodernitáshoz.

A posztmodernitás egy sor elemzést, kérdésselvetést és állásfoglalást igényel, melyeket a továbbiakban megpróbálok felvázolni. Dolgozatomban első részében a modernitásról, második részében a posztmodernitásról beszélek.

1. A modernitás

1.1. *A modern kor*

Mit értünk modernitás alatt? A mindennapi nyelvben modernnek nevezük azt, ami új, ami a jelenben jön létre, ami nem létezett azelőtt. Ebben az értelemben a modernitás az új áramlatok elfogadása az irodalomban, művészetben, öltözködésben, lakberendezésben, technológiában. A legújabb autót vagy számítógépet használni, repülővel utazni vonat helyett, faxon vagy interneten keresztül „értekezni”, hordozható távbeszélőt használni - íme néhány jellemzője a modern férfinak vagy nőnek. Természetesen a felszínes megközelítésnél tovább kell haladni. A nyugati hagyomány a történelmet korszakokra osztja. Minden korszaknak más az életfelfogása, társadalmi, politikai, vallási struktúrája (szerkezete), elfogadott erkölcsi, intellektuális és művészeti értékrendje. A modernitás egyike ezeknek a korszakoknak.

A történészek szerint az ókort és középkort az újkor (modern) követi, mely a 16. században kezdődik, a nagy felfedezések korával. Ezek kitágítják az ismeretek területeit, és megváltoztatják a világszemléletet is. A humanizmussal kezdetét veszi egy laikus gondolkodás, melyre jellemző az ész szigora, ugyanakkor a reformációval a vallásos pluralizmus is jelentkezik.

A középiskolai tankönyvek és az egyetemi diskurzusok korszakolásában a 19. századtól következik a jelenkor. Tehát a történelemtudomány felfogásában a modern kor az 1500–1800-as évek közötti periódus. Természetesen

* Fordította: Pap Mária szentivánlaborfalvi lelkész

léteznek más felosztások is. Politikailag úgy tartják, hogy a modern kor a 18. század végén kezdődik, az Egyesült Államok angol uralom alóli felszabadulásával és a francia forradalommal. Az így értelmezett modernitás tehát egybeesik a demokrácia megjelenésével. Az irodalomban, festészetben és zenében a modernitás valamivel később jelentkezik, a 19. század utolsó harmadában, azokkal a mozgalmakkal, melyek szakítanak a hagyományokkal. Ugyanakkor egyesek számára ez a korszak nem ér véget az 1900-as években, hanem máig folytatódik, még akkor is, ha most, a harmadik évezred hajnalán, hanyatlóban van és a végét járja.

1.2. A modern értékek

A modernitás kezdetének és végének meghatározása relatív jelentőségű. Sokkal fontosabb meghatározni, hogy mi jellemzi ezt a kort, melyek azok az eszmék és értékek melyek uralják. Ezek közül négy jellemzőt emelünk ki:

1. A z e g y é n f o n t o s s á g a. A modernitás meggyengíti a közösségi kapcsolatokat, megszabadítja az egyént a közösséghez való tartozás „terhétől”. A tekintélyek, intézmények, csoportok határozatainak való engedelmség helyett az egyén szabadságát, autonómiáját hangsúlyozza. Vallási téren a reformáció megadja a hívőnek a személyes választás lehetőségét. A politikában a demokrácia minden polgárt személyes állásfoglalásra hív (pl. a demokratikus szavazás biztosítja a szavazófülke által az egyén szabadságát a döntéshozatalnál). Egy afrikai segélyprogram felelőse a következőket mesélte: az afrikai faluba megérkező európai, mikor bemutatkozik, elmondja, hogy mi a mestersége (pl. agronómus vagyok), hol végezte tanulmányait, előzőleg hol dolgozott. Az afrikai földműves, aki ugyancsak bemutatkozik, megnevezi édesapját (én X. Y. fia vagyok), törzsét vagy nemzetségét. Teszi ezt ugyanúgy, ahogy régen Európában az arisztokrácia tette, ahol többet nyomott a latba a származás, mint a személyes tehetség.

A hagyományos társadalmak esetén az egyén identitását a vérségi kapcsolata, illetve az adott csoporthoz való tartozás határozza meg, míg a modern gondolkozásban rátermettsége és eredményei. A csoporthoz való tartozást, a közösséggel való „szolidaritást” felváltja az egyén „egyedisége”.

Az egyén szerepének kiemelése ambivalens jellegű. Egyrészt felszabadít, autonómiát biztosít: nem kell magamon hordoznom őseim vagy családtagjaim hibáit, tévedéseit; cselekedeteik nem befolyásolják sorsomat stb. Másrészt, úgy tűnik, az egyének felcserélhetőkké váltak, mint a sakktábla parasztfigurái, akiket irányítani, mozgatni lehet kényünkre-kedvünkre. Egy technikus helyettesíthet egy másikat, egy orvos a kartársát, egy üzem elköltözhet anélkül, hogy törődne a családi kapcsolatok vagy hagyományok megtartásával.

A modernitás létrehozta az individualizmust, felkarolta a személyt, ugyanakkor az egyént névtelenné változtatta, leegyszerűsítve őt képességeinek és tevékenységeinek összességére.

2. Másodsorban, úgy tartják, hogy a m o d e r n i t á s t a f e l o s z t á s o k jellemzik: megkülönböztet, elválaszt, feloszt.

A modern filozófia atyjának, Descartes-nak a kiindulási pontja a következő: a tanulmányozandó problémát le kell bontani részekre, mert ezek

könnyebben megfigyelhetők. A modernizmus részletez, osztályoz, külön foglalkozik minden kérdéssel, függetlenül a többitől. A világ egy enciklopédia, benne betűrendbe foglalva a fogalmak, de e fogalmak közötti viszony, kapcsolat, összefüggés számbavevése elmarad. A modernizmus az „univerzitást” átalakítja „pluriverzitássá”. A tudás és a megfigyelés (reflexion) külön tudományokká válnak, külön-külön dolgoznak és fejlődnek. Az interdiszciplinaritást ritkán gyakorolják, és lemondanak a szintéziséről. A Tudást felosztják - ezáltal elveszti organikus egységét, és kisebb tudások egymásmellettségévé válik. Az orvostudományban a modernitás a szakosodást részesíti előnyben, a beteget különböző „szervekre” osztja fel, melyeket külön gyógyít, figyelmen kívül hagyva ezeknek biológiai összefüggését. Mindannyian ismerünk olyan történeteket, mikor a beteget meggyógyították, pl. a csüzből, tönkretéve a máját vagy gyomrát, mert ezen szervek nem álltak a szakorvos figyelmében. A 19. században az ipari fejlődés semmibe vette a természetet és a társadalmat. A technika és a termelés logikáját teljesen elkülönítették, ahelyett, hogy az egésszel való kapcsolatát elemezték volna. Ugyanúgy említhetjük a munkamegosztást, a munkahelyi és családi élet teljes különválását, a vallásos és laikus gondolkodás közötti megkülönböztetést, a hatalom megosztottságát a demokrácia alapvető feltételeként.

Ezek a megkülönböztetések eredményesek voltak. Elősegítették a tudást, eloszlattak sok félreértést, és tisztáztak dolgokat. Mindezen pozitívumok mellett a felosztásoknak korlátai és hibái is vannak. Pl. képtelenek olyan ökológiai felfogásra, mely az élőlényeket és dolgokat a természetes közegükben képzelel; képtelenek egy holisztikus gondolkodásra, mely az univerzumot kölcsönhatások összességének látja; képtelenek a kérdéseket globálisan és összehangoltan kezelni.

3. A modernitás egy harmadik jellemzője az é s s z e r ú s é g. Ez az ésszerűség szétválaszt és megkülönböztet, hogy értelmezzen. A létet és a világot racionálisan próbálja elgondolni, anélkül, hogy figyelembe venné az érzelmi elemeket, az erkölcsi megfontolásokat vagy az esztétikai kategóriákat.

Az értelem egyeduralmáról lenne itt szó? Nem hiszem. Az értelemnek, úgy ahogy azt a filozófusok nagy többsége értelmezi, van esztétikai, emocionális és erkölcsi oldala is. Az értelmet nem lehet leegyszerűsíteni a tiszta logikára, hisz egyforma mértékben foglalkozik a jó, szép és igaz kérdésével. Az értelemnek ez a fogalma átfogóbb a modern racionalizmus fogalmánál.

A modernitás a technikai és mérnöki gondolkodást részesíti előnyben. Mérnöki gondolkodásnak nevezem, mert szüntelen mérlecskél, számol, mérlegel. A számok segítségével próbálja megérteni és felmérni a dolgokat, ill. a tennivalókat. A számítógép (a legelső Pascal készítette a 17. században) és a könyvelés a modernitás alapeszközei. A számítás mellé pedig hozzá kell vennünk a technikát. Addig amíg az ókorban és a középkorban a gondolkodás megfigyel, szemlél, a modernitás igyekszik a gondolkodást mozgalmassá és eredményessé tenni. A racionalitás a hasznosságot és a rentabilitást tartja szem előtt. Azt tekinti jónak és igaznak, ami működik, jó eredményeket biztosít. Azonban itt is lényeges felállítani a mérleget. Ez a számító, technikai tudás mérhetetlenül megkönnyítette, feljavította életünket, és jótéteményei számo-

sak. Nemcsak hogy lehetetlen, de egyenesen balgaság volna elítélni vagy kiiktatni. Túl sokkal tartozunk neki. De ugyanakkor látnunk kell a mérleg túlsó felét is, mely ugyancsak súlyos.

Ez a gondolkodás megengedi, mint ahogy arra sok posztmodern filozófus hívta fel a figyelmet, a hatalomnak azon „vadhajtásait”, melyek lehetővé tették századunk diktatúráit. Előnybe részesít egy, a legtöbbször embertelen technokráciát és gépesítést. Ezen túl vannak olyan lényeges dolgok, melyek számokban kifejezhetetlenek és „működésük” sem zavartalan: gondolok a szeretetre, erkölcsre, szépségre.

4. A modernitás negyedik jellemzője a fejlődésbe vetett hit. Évszázadokon át hitték, hogy a világ - lényegét tekintve - változhatatlan, hogy valójában semmi új nem történik; vagy azt hitték, hogy változik, de ez a változás negatív irányú: visszafejlődés, „dekadencia”, romlás. Ezzel ellentétben a modernitás a történelemben előrehaladást lát, fejlődést minden területen – tudomány, gazdaság, politika, művészetek stb. Idézve Lyotard-t, a modernitás megteremtí a „meta-elbeszéléseket” (métarécits), vagyis olyan történeteket, melyek elbeszélják az emberiség fejlődésének történetét egy rossz, kedvezőtlen állapotból a boldogság, tökéletesség állapotáig. Ezek az elbeszélések nemcsak az egyén életének értelmét adják meg, hanem magának az emberiségnek is. Így: a kereszténység története az eredendő bűntől indul el és egy új világ születésével ér véget: a racionalizmus elbeszélése a szellemi sötétségtől indul el és egy felvilágosult értelem felé visz; a marxizmus elbeszéli, hogyan jut el az emberiség a rabszolgaságtól az osztályok nélküli társadalomig. Mindegyik esetben megfigyelhető a fejlődés és az a tény, hogy a boldogságot, a beteljesülést a jövőtől várja.

Ez a hit a fejlődésben egy nagyfokú dinamizmust eredményezett, egy optimista reményt, mely megakadályozta a beletörődést, és tevékenységet és bizalmat teremtett. A másik oldalon azonban kialakította azt a meggyőződést, hogy ami új, az feltétlenül jó, anélkül, hogy ellenőrizte volna. Nem így vesztettük el az ősi tudást, nem így semmisítettük meg örökségünk sok elemét, nem így szaporodtak el az elhagyatottak, akiket feláldoztunk a haladás nevében?

1.3. Kereszténység és modernitás

Hogyan fogadták a keresztények a modernitást? Az ortodox egyházak és a misztikusok, néhány kivétellel, a modernitás kérdésével nem foglalkoztak. Ezzel szemben az európaiakat és az amerikaiakat a kérdés két csoportra osztotta. Az első csoport, anélkül, hogy mindent elvetne amit a modernitás hoz, inkább negatívan ítéli meg. Úgy gondolja, hogy irányzatai keresztényellenesek. Arra hívta fel az egyházakat és hívőket, hogy harcoljanak ellene, védjék meg magukat.

A katolikusok a hangsúlyt a hagyományra fektetik, melyet változtatás nélkül igyekeznek megőrizni. 1864-ben IX. Pius kiadja a „Syllabus”-t, mely a modern eszmék ellen irányul; a századelőn Róma elítéli az ún. „modernista teológiákat”, melyek kapcsolatot próbálnak teremteni az egyház tanai és a modern eszmék és ismeretek között. Hosszú ideig a demokrácia megfélemlítette a katolikusokat.

A protestantizmusban a fundamentalista (ortodox) csoportok határozottan visszautasítják a modern eszméket. Különösen tiltakoznak a Biblia történetkritikai megközelítése ellen, és elutasítják azokat a tudományos eredményeket, melyek, véleményük szerint, ellentmondanak a Szentírás tanításainak.

A modernitás egy sokkal mélyebb és értelmi tagadását, visszautasítását találjuk N. Berdiaeff orosz ortodox filozófusnál, aki a 30-as években egy új középkorról álmodott; Karl Barth protestáns teológusnál, aki teológiáját a reformációhoz való visszatérésként fogalmazza meg (a modernitás kezdetei). Barth erőteljesen harcol a „neoprotestantizmus” ellen, vagyis azon szabadelvű irányzatok ellen, melyek az evangéliumi hitet megpróbálják újragondolni és újrafogalmazni a modernitás szellemében. Barth szerint az egyház feladata hirdetni és tanítani az Újszövetség üzenetét. A teológiának nincs kapcsolata az emberek kulturális közegével, mert feladata az emberek megtérítése és nem a hozzájuk való igazodás.

A második csoport, ezzel ellentétben, arra szólítja fel a keresztényeket, hogy fogadják el a modernitást és igazodjanak hozzá. Természetesen nincs arról szó, hogy minden értékét kritika nélkül elfogadjuk, de próbáljunk meg igazodni hozzá, „beszéljük a nyelvet”, és az általa felállított kategóriák szerint gondolkodjunk.

Ez a mozgalom a 19. század első felében született, F. Schleiermacherrel, a liberális protestantizmus atyjával, aki nem „barbár” (mint ahogy írja) kereszténységet akar, hanem egy olyat, mely figyelembe veszi korának gondolkodását, a tudományokat, a kortárs eszméket és értékeket. Troeltsch is kihangsúlyozta a protestantizmus és modernitás kapcsolatát. Századunkban olyan teológusok, mint Bultmann, a demitologizációról szóló elméletével, vagy Bonhoeffer egy nem-vallásos kereszténység eszméjével, katolikus részről a marxizmus hatását magukon viselő ún. „felszabadítási mozgalmakkal”, vagy H. Küng a vallások közti párbeszéd szorgalmazásával - mindannyian megpróbálják újragondolni és újrafogalmazni a kereszténységet a modernitás szellemében. Ezen próbálkozások nagy különbségeket mutatnak - ezek közül néhány elfogadható, mások elutasítandók.

E két áramlat közötti harc a 18. században kezdődött és napjainkig tart. Az egyik attól fél, hogy a kereszténység túlhaladottá válik, a másik pedig attól, hogy a kereszténység elveszti önmagát, belső lényegét. Mostanság sokan értelmetlennek tartják a vitát a modernitás elfogadásáról, ill. elutasításáról, hiszen túljutottunk a modern koron, belépve a posztmodernitásba.

2. A posztmodern(itás)

Dolgozatom második részében eljutottam a posztmodernitáshoz vagy posztmodernizmushoz. E két fogalmat külön-külön, majd a következtetések-nél világítom meg.

2.1. A posztmodernizmus

Ezt a kifejezést először az esztétikában használták. A modern művészet előszeretettel fogalmaz az absztrakció (elvonatkoztatás) segítségével. A nonfiguratív festészet nem ábrázolja a dolgokat, élőlényeket, eseményeket. A portré, a csendélet, a tájkép vagy a klasszikus festészet ábrázolásának helyét

átveszik az olyan képek, melyek „játszanak” a formákkal, a színekkel anélkül, hogy dolgokat vagy személyeket ábrázolnának. Az építészetben a modernitás funkcionális épületeket, szigorú, geometrikus formákat, díszítés nélküli, uniformizált üveghomlokzatokat teremt. Ellenhatásként, a posztmodernizmus visszatér a díszítőelemekhez, mint ahogy azt például R. Boffil katalán építész munkáinál látjuk.

Az esztétika után, de egy más értelemben, a filozófia is használni kezdi a posztmodernizmus kifejezést, melyet olyan nevekhez kapcsolnak, mint Rorty, Foucault, Lyotard és Derrida, hogy csak a legismertebbeket említsem. Ezeknek az amúgy teljesen másként gondolkodó filozófusoknak a véleménye megegyezik abban, hogy a modernizmus csődbe jutott. Műveikben a nyelvről, a beszédről, a történetekről elmélkednek, mindazokról a rendszerekről, melyek megpróbálják leírni, elbeszélni és megmagyarázni a világot. Gyakran dekonstruálnak, bemutatva, hogy milyen törekenyek és mesterkélték a nagy ideológiák. Munkájuk igazolni látszik Alain megállapítását a „gondolkodás csődjéről”, legyen az szabadelvű, marxista, racionalista, technikai vagy keresztény. Az ideológiák nem tudják megragadni a valóságot, mely szüntelen kisiklik a megfogalmazásaikból, amely talán nem is létezik. Hiszen tulajdonképpen nem a szavak foglyai vagyunk?

A filozófia után a teológia is befogadta a posztmodern fogalmát, főleg az Egyesült Államokban, ahol jelenleg a következő kérdés felett vitatkoznak: merre fejlődik, mit tud elérni a posztmodernista gondolkodás, ha azt a teológiára alkalmazzuk? Megáll a klasszikus és modern elméletek dekonstruálásánál? Csak rombol? Mert ebben az esetben egy bizonyos fajta nihilizmusba torkollik. Ezt az irányzatot képviseli M. Taylor teológus, aki visszatér az „Isten halott” tételhez, amely a 60-as években született, sokak megbotránkozására. Vagy talán lerombolva az előző teológiai rendszereket, a posztmodernista gondolkodás megpróbál felépíteni egy újat, felhasználva a rombolásból megmaradt elemeket? A processz teológia képviselői ezt a második változatot ajánlják. Ők egy konstruktív posztmodernizmust állítanak szembe a dekonstruktivistákkal, az „Isten halott” teológiájának folytatóival. A vita mögött, mely nem pusztán elméleti, egy lényeges és súlyos kérdés ismerhető fel: milyen lesz a 21. század? Az emberiség számára a káosz, a legyőzöttség, az erkölcsi és szellemi összeomlás ideje lesz? Vagy ellenkezőleg, a remény újjászületésének, az értékek megújulásának ideje? Fel tudja-e majd ébreszteni a szellemiséget, bátorságot tud-e adni, olyan eszméket és célokat ajánlani, melyek képesek lesznek megmozgatni az embereket, és utat mutatni nekik, egy olyan életet teremteni, melyet érdemes élni? Mi a teendő? Harcolni kell-e a posztmodernizmus ellen, vagy esélyt kell látnunk benne, melyet megragadhatunk? Ez a kérdés egy kockázatos kihívás, melyre nincs tárgyilagos válasz, csak állást foglalhatunk mellette vagy ellene.

2.2. Posztmodern irányzatok

Megpróbáltam felvázolni e vita néhány megnyilvánulását, bemutatva, hogy miként viszonyulnak a pozitív módon gondolkodó posztmodern teológusok a modernitás értékeihez. Felhívtam a figyelmet, hogy a modernitás az

egyént részesíti előnyben, ennek következménye az elszigetelődés, egyfajta identitásvesztés - az egyén a társadalom névtelen és helyettesíthető fogaskerekévé válik. A posztmodernizmus a közösséget, a csoporthoz való tartozást hirdeti. Megfigyelhető a gyökerkeresés, a történelemhez való visszatérés, a múlthoz való ragaszkodás megújulása, melynek jele a genealógiai kutatások fellendülése, a különböző történelmi megemlékezések számának növekedése. A kultúra területén, a nemzetek és egyházak életében, beleértve a protestánsokat is, szüntelen ünnepelemek, centenáriumokat, bicentenáriumokat, quadricentenáriumokat vagy éppen milleneumokat tartanak.

A hovatarozás megélésének igénye formákat ölt. Valószínűleg részben ez magyarázza meg a szekták elterjedését, melyek nagyon erős közösségi kapcsolatokat teremtenek. Ez nyilvánul meg gyakran a különböző sportklubok szurkolóinak primitív magatartásában vagy a fiatalok bandákba való szerveződésében is. A rock- vagy rap-koncertek egyik nagy vonzereje az együvértarozás hangulatában kereshető, melyet a résztvevőkben ébreszt.

Általában zavaróak ezek a jelenségek. Vajon nem egy kulturális visszafejlődésről, egy archaikus vagy primitív magatartáshoz való visszatérésről van szó? Nem olyan régebbi eszmék és magatartások megújulása ez, melyek lehetővé tették a vallásban az ortodoxizmust, a politikában pedig a totalitárius ideológiák megjelenését? Vallásos szemszögből nézve, ma szívesen vallják magukat posztmoderneknek azok a katolikus vagy protestáns fundamentalisták, ill. integristák, akik régen visszautasították a modernizmust. A modernitás csődje nekik ad igazat? Azoknak, akik nosztalgikusan ápolták a múltat, és akik a visszatérést szorgalmazták?

Én úgy gondolom, hogy azok a szabadelvűek, akik a modern eszmékért harcoltak, nem kell elhagyják azokat. Át kell alakítaniuk úgy, hogy mind a társadalom, mind az egyházak esetében olyan közösségi kapcsolatokat hozzanak létre, melyek tisztelik az egyén szabadságát, és egy olyan együttélést fejlesszenek ki, mely mindenkinek megengedi a szabadságát és felelősségét; egy olyan párbeszédet szorgalmazzanak, mely kapcsolatot teremt anélkül, hogy uniformizálna. Másként fogalmazva, egy olyan posztmodernitásért kell harcolni, mely megőrzi a modern értékeket, kijavítja és kiegészítve azokat ott, ahol szükséges.

Másodsorban megjegyzem, hogy a modernitás a felosztást, az elkülönülést, a részekre való bontást kedvelte. Anélkül, hogy mindent összekeverne és elegyítene. Anélkül, hogy a sajátos és szükségszerű különbségeket megszüntetné, anélkül tehát, hogy elvetné a modernitás örökségét, egy posztmodern kereszténységnek - véleményem szerint - el kell utasítania a feldarabolást, és összefüggést kell teremtenie olyan területek között, melyeket a modernitás szétválasztott. Három példát szeretnék bemutatni.

1. A világ vallásainak találkozása és párbeszéde.

A középkor vége óta a kereszténység megpróbált távolságot tartani és különbözőségét kihangsúlyozni azokkal a vallásos jelenségekkel és áramlatokkal szemben, melyek a világ minden részén megtalálhatóak. Ez a probléma Barthnál éri el a tetőfokát, aki kijelenti, hogy az evangéliumi hit teljesen más, mint egy vallás, sőt bizonyos tekintetben éppen az ellenkezője. Természetes,

hogy végül Barth is elismeri, hogy a kereszténység vallás, de olyan vallás, melynek nincs sok közös vonása a többivel. Elképzelhetetlenek és értelmetlennek tart egy olyan párbeszédet, melynek nincs közös alapja. A másik oldalon egy szinkretista törekvést találunk, mely szerint a világ vallásai összekapcsolódnak és lényegében ugyanarról beszélnek. Egy merev elkülönülés, ill. egy zavaros összehangolás között a posztmodern kereszténység egy olyan utat keres, melyben minden szellemi csoportosulás önmeghatározásakor figyelembe veszi a többiekét is anélkül, hogy lemondana önnön értékeiről és meggyőződéseiről. Nincs szó tehát szétválásról vagy összekeverésről, inkább a különbségek értelmes felhasználásáról, ezek összeméréséről, a kölcsönös gazdagodás, esetleg a javítás érdekében. Innen ered az amerikai teológusok, pl. a szabadelvű J. Hick által kifejlesztett globális teológia eszméje, mely nemcsak felekezetközi, hanem vallásközi is.

A második példám *a vallás és tudomány közötti kapcsolat*.

A modernitás megszüntette a kapcsolatot a hit és a tudományos ismeretek között. Mindkettőnek megvolt a saját területe, és semmilyen összefüggés nem volt lehetséges. „Egyik oldalon a kápolna, a másikon a laboratórium” - ahogy mondotta Pascal. E modern elképzelést követők közül kiemelhetjük az egzisztencialista Bultmant, aki radikálisan különbséget tesz az objektív világ és a lét számára releváns dolgok, az élet értelme között. Szerinte a tudomány a dolgok működését tanulmányozza és nem törődik az élet értelmével. Ezzel ellentétben a hit felfedi az élet értelmét, de nem ad eligazítást a világ dolgaihoz - nem tanít a világról, az emberről, a természetről. Minden bizonnyal ennek a különválásnak volt haszna is. Eltérítette a teológiát attól a régi gyakorlattól, amely tagadta mindazon tudományos elméleteket, melyek megállapításai ellentétesek voltak a bibliai kinyilatkoztatással. Ugyanakkor hatástalanította a szcientizmus vallásellenes polemikáját is. De ki lehet-e tartani következetesen a szétválás mellett? Vajon semmilyen összefüggés nincs a között, amit tudunk és amit hiszünk? Úgy tűnik, hogy ma bátortalanul és nehézkösen, de megindult újra a párbeszéd a tudósok és a teológusok között. Olyan párbeszéd ez, ahol nem próbálnak összelegyíteni mindent, ahol mindkét fél tiszteletben tartja a másik sajátos területét és elképzeléseit, de ahol a kettőjük kapcsolatát próbálják tisztázni.

A harmadik példám *az ember és természet viszonya*, melyet a modernitás megbontott. A földet leegyszerűsítette a kiaknázzható anyagok halmazává, egy mesterséges világba kényszerítette az embereket, ahol minden előregyártott. Elkülönítette az ember és az állat világát, az utóbbit vagy kipusztította vagy kegyetlenül kizsákmányolta. Itt sem lehet azonban átesni a ló túlsó oldalára, pl. a természet olyan túlzott kultuszába, mely a földet Gaia-istennőként imádja. Fontos újratemetni a kapcsolatot, mely nem tagadja a különbséget, és képesek az élőlényekben, az élettelen környezetben társat látni, akit kímélni és tisztelni kell. Így a processz teológia egyes képviselői nem az autók vagy repülőket teljes betiltásáért harcolnak, hanem azért, hogy olyan típusokat gyártassanak, melyek kevesebbet fogyasztanak és szennyeznek; azért, hogy mindenki elismerje a növény- és állatvilág jogait. Ők nem a modernitás megszűnését akarják, mint inkább azt átalakítani, egyensúlyba hozni.

2. Láttuk, hogy a racionalitás a modern kor tipikus értéke, melyet a szabadelvű protestantizmus figyelembe vett, mikor megpróbált létrehozni egy értelmes, racionális kereszténységet. Az utolsó félszázadban a racionalitás sokat veszített a tekintélyéből. Megingott a technokráciába vetett hit, jóllehet ezelőtt harminc évvel még abban bíztak, hogy ez fogja megoldani a társadalmi és politikai kérdéseket. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy olyan szekták indultak gyors fejlődésnek, melyeknek tanításai racionálisan elfogadhatatlanok, és hogy olyan mozgalmak örvendenek nagy érdeklődésnek, mint a New Age, mely a hangsúlyt az intuícióna és nem a logikára helyezi. Ez is aggodalomra ad okot, hisz feltevődik a kérdés, hogy nem térünk-e vissza a sötétség, a babonák világába?

Teljesen elfogadható J. Habermas német filozófus figyelmeztetése a modernitás tagadásának veszélyéről: inkább folytatni kell a modernitást, mintsem túl gyorsan az irracionalizmus felé fordulni, mely visszaesést jelentene. Az értelem követelménye és vezető szerepe meg kell maradjon. Mindezek mellett egyes filozófusok nem tartják elégségesnek, sőt inkább kiábrándítóknak vélik a „számító” értelmet. Habermas szerint a racionalizmusnak kommunikatívabbá kell válnia, hogy ne pusztán technikai, hanem misztikus dimenziója is legyen, ahogy Schweitzer óhajtotta. Rendelkezzen intuitív és univerzális oldallal, ahogy Tillich elvárta, óvakodjon a szüntelenül változó, összetett valóságot leegyszerűsíteni tételekre, számításokra - hívják fel a figyelmet a processz teológia képviselői.

Mindezek megkövetelnek egy hatalmas teológiai munkásságot, melynek feladata újragondolni azokat a tanokat, melyeket a premodernizmus és a modernizmus logikája szerint fogalmaztak meg.

3. A modernitás negyedik jellemzője a fejlődésbe vetett hit, amely, úgy tűnik, napjainkban teljesen összeomlik. Nyilvánvalóvá vált, hogy a technikai fejlődés nem hogy megoldotta volna a problémákat, megsokszorozta és megnehezítette. Egy olyan társadalomban, mely nem tud megbirkózni a munkanélküliséggel, melyet megfélemlítenek az új tudományos lehetőségek (különösen a genetikai manipuláció), melyet ökológiai katasztrófák fenyegetnek, mely tudatában van a természetes erőforrások kimerülésének, mely ki van téve a tömegmészárlásoknak, járványoknak, atrocitásoknak - a jövő nagyon sötét, és a fejlődés inkább negatív irányú.

A modernitás a jövőtől várta a problémák megoldását, egy olyan társadalmat óhajtott felépíteni, mely mindezen gondokkal megbirkózhatott volna. A posztmodernitás a napról-napra, esetről-esetre való stratégia híve, anélkül, hogy hosszútávú elképzeléseket készítené. Csak a jelen a fontos, nincsenek többé tervek, elképzelések; barkácsolhatnak; a legjobb esetben az azonnali humanitárius segítséget gyakorolják, amelynek lényege a szenvedés pillanatnyi megszüntetése, anélkül, hogy a kiváltó okokkal törődnének. Ez nem megvetendő vagy elítélendő, és a posztmodernitás néha sokkal eredményesebb ezen apró munkásságaiban, mint a modernitás eszméi, melyek általános diagnózisokra törekednek, és becsvágyó, de legtöbbször megvalósíthatatlan megoldásokat javasoltak, feláldozva a felebarátot és a jelent a távoliért, a jövőért. Pillanatnyilag a reményről folyik a vita: le kell-e mondani a fejlődésről, elte-

metve ezzel egy szebb jövő hitét, és megelégedni azzal, hogy a jelent elviselhetőbbé tesszük? Vagy ellenkezőleg, újra kell fogalmazni a reményt, realitásban, hogy elfogadhatóvá váljék, hogy lelkesíteni tudja a posztmodern korszakot is? A szabadelvű protestantizmus számára fontos megtartani a reményt, anélkül, hogy „délibábokat”, illúziókat táplálna a jövőről.

Véggövetkeztetés

Dolgozatomat három megjegyzéssel fejezem be:

1. Szükséges különbséget tenni a posztmodernitás, ill. a posztmodernizmus között. A posztmodernitás azt a kulturális közeget jellemzi, amelyben jelenleg élünk – ez egy nyilvánvaló, tagadhatatlan tény, amelyet el kell fogadnunk és figyelembe kell vennünk.

A posztmodernizmus egy ideológiát jelöl, mely szakít a modernizmus eszméivel és különböző formákat ölthet. Van egy „maradi” posztmodernizmus, mely a visszatérést szorgalmazza, egy „dekonstruktivista posztmodernizmus”, melyről még nem tudni hová jut, ill. sikerül-e túllépnie a pusztaromboláson; ugyanakkor létezik egy „építő” posztmodernizmus, mely a változással járó problémákra megoldást keres. Ma már lehet valaki posztmodern anélkül, hogy posztmodernista lenne; a posztmodernizmusnak különböző változatai vannak.

2. A szabadelvű protestantizmus felkarolta a modernitás értékeit, és harcolt azért, hogy az egyházak elfogadják. Ez a harc nem tűnik túlhaladottnak. Ma el kell kerülnünk, hogy a posztmodernitás nehogy a dogmatizmushoz, a ritualizmushoz, a babonákhoz való visszatérést jelentse. Hogy képes legyen túllépni a modernitás tévedésein, kijavítani annak hibáit anélkül, hogy megtámadná vagy elhagyná azt, ami benne igaz, jó, pozitív.

3. Végül, dolgozatom kizár minden következtetést, hiszen következtetni annyi, mint összefoglalni és lezárni egy témát. És hogyan tehetné ezt, mikor a jövőről van szó? Megpróbálhatjuk elindítani, bevezetni, felvázolni, hogy milyen is lesz a következő évek gondolkodása, természetesen a tévedés lehetőségét is beleszámítva. Egyértelmű: nem lehet lezárni azt, ami most kezdődik. Ami fontos az az, hogy ma jobban, mint bármikor, szükséges elmélkednünk és újraértelmeznünk. Tiltakoznunk kell a bezártság, az elszigetelődés ellen, és meg kell próbálnunk kiépíteni egy nyitott, széleskörű, dinamikus posztmodern kereszténységet.

PAP MÁRIA

A LELKÉSZNŐ BEILLESZKEDÉSE A GYÜLEKEZET ÉLETÉBE: EREDMÉNYEK ÉS NEHÉZSÉGEK

Nem szeretném, ha a dolgozatom elcsúszna a feminizmus felé, de nem is akarom leleplezni a nehézségeket, melyek női mivoltomból származnak.

A dolgozat elkészítése rendjén szerettem volna a többi, lelkészi szolgálatot teljesítő kolleganőimmel is elbeszélgetni, de a távolság, ill. az idő rövidsége ezt nem engedte meg. Ezért a munkám teljesen személyes hangnemben íródott. Előrebocsátom, hogy ahhoz, hogy kimerítően beszélni tudjak a témáról, sokkal több tapasztalatra volna szükségem, mint az a két év, amióta lelkészi szolgálatot teljesítek, és még magamnak is választ kellene kapnom jó néhány olyan kérdésre, amelyekre eddig még nem sikerült. De talán ez a mai beszélgetés is közelebb visz a megoldáshoz.

I. A lelkész - lelkésznő

A modern társadalmak szocializált szférája férfiközpontú, a nők számos területen és vonatkozásban hátrányban vannak. Most nem óhajtok bővebben kitérni a munkamegosztásból, a társadalom által szentesített hagyományos férfi és női szerepek kapcsolatából származó különbségekre. Tény az, hogy amikor 1990-ben egyházunk hosszú idő után újra biztosított női helyeket is a teológián, elindított egy folyamatot, mely alapjaiban támadta meg a hagyományos, évszázadok óta kialakult „lelkész-modellt”, és új lehetőségeket biztosított.

Az egyházközösségben az egyház egyedüli, mindenki által legitimnek elfogadott képviselője a lelkész. A gondnok, a presbiterek a közösség életvilágának szerves részei, benne élnek nem-gondnokként, nem-presbiterként is. A lelkész csak a funkciója, társadalmi pozíciója által van jelen a faluban. Kapcsolatrendszerét, a közösség tagjaihoz fűződő viszonyát, betöltött szerepét meghatározza lelkész mivolta. A lelkész, kiemelt társadalmi, közösségi helyzeténél fogva, a vele találkozó, személyközi kapcsolatba kerülő híve számára nem mint „X. Y. személy” jelenik meg, hanem mint „tiszteletes úr” vagy „tiszteletes asszony”. A lelkészt falun körülfogja egyfajta eltávolító és kiközösítő „aura”: lakhelye a parókia, átmenet a templom és a családi ház között; a lelkész hétköznapi palást nélkül is a „szakrális szférát” képviseli, ezért várják el tőle a „rendes öltözködést”, „példamutató magatartást” minden vonatkozásban. És természetesen mindenekelőtt a lelkész - férfi. A nők megjelenése új helyzetet teremtett már a kezdetektől, a megnevezés, megszólítás apró-cseprő gondjától a kihelyezés nagy pillanatáig.

Amikor 1990-ben elindultunk első legációk utunkra, még nem tudtuk, hogy a különböző gyülekezetekben megjelenésünk milyen gondot okoz.

Ugyanis rögtön megérkezésünkkel felvetődött a megszólítás kérdése: legátus, legátuskisasszony, tiszteletesasszony?...hogyan is szólítsanak? A teológián már elfogadottá vált a „teológusnő” kifejezés, így átfordítva „legátusnő” lett belőlünk. Természetesen már teológiai éveink alatt megnyilvánult egy bizonyos „tartózkodás” a női hallgatókkal szemben; volt például olyan gyülekezet, melynek lelkésze „megüzente”, hogy legátusnőt nem fogad. Hogy ez személyes bizalmatlanságának vagy a gyülekezet óhajának volt-e az eredménye, nem tudom. Mindenesetre azokon a helyeken, ahol megfordultunk, nagy szeretettel fogadtak.

Visszatérve a megnevezésre, amikor 5 évvel később kikerültünk a gyülekezetbe, ugyanazzal a problémával álltunk szemben. A már szolgáló Harringtonné Szánthó Anikó a „lelkészasszony” elnevezést használta. Én ezt nehézkesnek és „szórszálhasogatónak” tartottam, így tiszteletesasszony vagy „lelkész” lettem, a gyermekeknek „papnéni”. Az első megnevezéssel csak az a baj, hogy félreértésekre ad okot - ha tiszteletesasszonynak mutattak be, a tiszteletes urat keresték, és minden alkalommal el kellett magyaráznom, hogy én vagyok a „tiszteletes”. A „lelkész” inkább a gyülekezet értelmiségi rétege használta /használja, bár szerintem ez a szó torzszülemény. Édes anyanyelvünk valahogy túl egyszerűen, már-már primitíven oldja meg a személyek nemi megkülönböztetését, a ritka esetekben, amikor egyáltalán megteszi. Mikor a társadalmi életben, a munkamegosztás területén mindinkább megjelentek a nők is, úgy oldotta meg a kérdést, hogy az illető mesterség neve mellé odabiggyesztette a -nő képzőt (tanárnő, orvosnő). Bár a mesterség megőrzi névadó jellegét, a cselekvő személy valahogy másképpen, más eszközökkel csinálja ugyanazt – tehát egy kicsit mást csinál. Így volna? Egyáltalán hogyan csinálja azt, amit csinál? A férfi-lelkész mércéjével mérve/egy új női-lelkész-mérce (létezik ez?) szerint? Mind-mind megválaszolhatatlan kérdések, és nemcsak számomra.

Ezelőtt hét évvel a nők is lehetőséget kaptak egyházunkban a bizonyításra. De az a tény, hogy az egyház főhatóságai minden évben megszabott számú „lány-helyet” adnak a teológiai felvételik alkalmával, bizonyítja azt, hogy még mindig nincs jogegyenlőség a férfiak és nők között, ill. bizonyítja azt, hogy az egyház még „kísérletként” kezeli ezt a kérdést, és az óvatos várakozás álláspontjára helyezkedik. A bizonyítás reményével bocsátottak minket útra, és a bizonyítás „Damoklesz kardja” lóg azóta is a fejünk felett.

1995. óta három generáció „nő-lelkész” végezte el egyetemi tanulmányait. A 7 nő közül jelenleg négy teljesít aktív lelkészi szolgálatot, 2 vallás-tanár, 1 tanulmányúton van. Természetesen feltevődik a kérdés: lelkész vagy vallás-tanár? Mi lesz a továbbiakban a hallgatónők sorsa?

II. A hagyományos lelkész-modell

Egyházunkban több kialakult lelkész-modell van, ezek részben fedik egymást, részben különböznek. Az így kialakuló összképet hagyományos lelkész-modellnek neveztem, és megpróbálom elemeire bontani.

1. Felső egyházi hatóságok, ill. tanárok elvárásai által képviselt modell. Ez a maximális elvárás modellje. *Milyen egy jó lelkész?*

a/ Alapos teológiai tudással rendelkezik.

- b/ Szüntelenül képezi, fejleszti magát.
- c/ Jó vezető, jó szervező.
- d/ Rendelkezik empátia-készséggel.
- e/ Jó szónok, elkötelezett közösségi ember.
- f/ Munkájában (ügyvezetői is) lelkiismeretes és pontos.
- g/ Népmvelő.

2. *Kollegák szerint:*

- a/ Kollega és potenciális vetélytárs.
- b/ Megbízható.
- c/ Intellektuális beállítottságú - önképzés.
- d/ Gerinces.
- e/ Jó barát, szolgálatkész.

3. *Gyülekezet szerint:*

- a/ Jó szónok - megfelelő teológiai tudással rendelkezik.
- b/ A nép nyelvén beszéljen ("azt prédikálta, hogy a búza között mi gazok vagyunk, konkolyok - azt bíza!").
- c/ Jó megjelenésű („jó szál embőr”).
- d/ Jó kapcsolat a hívekkel, de ugyanakkor tartózkodó („a néptől ne szakadjon el teljesen, legalább színben ne”).
- e/ Hazafi („jó magyar érzelmű”).
- f/ Népmvelő („tegyen a faluért”).
- g/ Jó gazda.

4. *A teológiai hallgatók lelkész-modellje*

Minden teológiai hallgató magával hoz egy valós vagy képzelt modellt, mely az idő, tapasztalatok, körülmények folytán átalakul, bővül, változik. Ez általában saját lelkészének a modellje, mely a legációk által, teológiai tanulmányai rendjén gazdagodik, és igazodni próbál a tanárok által elvárt modellhez.

Az itt felsorolt modellnek egyetlen hátrányuk van: férfiak által, férfiak számára teremtett modellek. Amikor 1990-ben teológiai hallgatóként Kolozsvárra kerültünk - mi is egy ilyen „hagyományos lelkész-modellel” rendelkezünk, és öt évvel később sem változott a helyzet. Ezalatt az öt év alatt ugyan találkoztunk amerikai nő-lelkészekkel, de ezen találkozások rövidek voltak, anélkül, hogy különösebb nyomot hagytak volna. Egyszerűen csak megerősítették, tudatosították bennünk, hogy hátrányban vagyunk, hogy sokkal többet kell dolgoznunk és bizonyítanunk, mint férfi kollégáink. Ez a „kettős mérce” a megítélésünkben végig megmaradt, és talán hozzájárult ahhoz, hogy teológiai éveink alatt részünkről kevesebb volt a kezdeményezés, az új utak keresése, inkább megpróbáltunk alkalmazkodni a „férfiak világához”, megfelelni a „hagyományos lelkész-modell” elvárásainak.

III. Nő-lelkész és gyülekezet

Ezeket az említett elvárásokat vittük magunkkal, amikor 1995 szeptemberében elfoglaltuk lelkészi állásunkat.

A gyülekezettel való találkozáskor nem okozott gondot női mivoltom, ezt Szentivánlaborfalván talán nagyban elősegítette az a tény is, hogy a gyüle-

kezet hosszabb ideje lelkész nélkül maradt, és az utolsó beszolgáló lelkész elég kedvezőtlen benyomást hagyott maga után. Női mivoltom így számukra egyfajta garancia volt, hogy az elődömmel kapcsolatos problémák nem fognak megisméltódni.

A nő-lelkész megjelenése új helyzetet és új megoldásra váró feladatokat eredményezett. Az első a már említett megszólítás ügye, és aztán jöttek a többiek.

A szószéki szolgálat rendjén kezdettől minden jól alakult: a templom nem nagy, az akusztika jó - így különösebb gond nem akadt. Mindezek mellett azonban tudtam, hogy a gyülekezetben ott feszül egy bizonyos várakozás is - a nagy vízvázasztót a temetési szertartás jelentette. Szentivánlaborfalván négy felekezet él békésen egymás mellett, és a temetési szertartás az, amely összegyűjti a falu népét. Miután több temetési szertartást végeztem, a gyülekezet megnyugodva vette tudomásul, hogy a nő-lelkész épp úgy elvégzi ezt a nehéz szolgálatot, mint egy férfi. A szolgálatvégzéssel tehát nem volt gond, annál több akadt és akad az egyházközség vezetőségével. Mint ahogy van „hagyományos lelkész-modell”, úgy van hagyományos egyházi tisztségviselő-modell is. Faluhelyen az egyházi tisztségviselő kérdése egyben „presztízs kérdés” is volt. Sajnos az utóbbi évtizedek az emberekben nagyfokú közömbösséget szültek. Mint más gyülekezetekben is, a szentivánlaborfalvi vezetőség általában a középnemzedék képviselőiből került ki, akik az elmúlt 40 év alatt nőttek fel és kissé eltávolodtak az egyháztól. Tekintve, hogy a „korosztályuk” odaért, hogy tisztségviselők lehessenek, a gyülekezet tagjai megválasztották, meghívták őket a vezető tisztségek betöltésével. Ezek a tisztségek, mint tudjuk, csak *szimbolikus tőkével* járnak, vagyis nem fizetettek anyagiakban, hanem a közösség megbecsülésével. A közösséget összetartó szálak, a régi íratlan törvények azonban kezdenek mindinkább fellazulni, elvesztik mértékadó jellegüket. Az egyházközség tisztségviselői közül ezért nagyon sokan elfogadják, sőt igényt tartanak a címre, de az ezzel járó munkát és felelősséget már nem akarják vállalni. Ehhez járul még egy rejtett ellentét, mely Szentiván és Laborfalva lakosai között megvan (felekezettől függetlenül) a társadalmi „ranglétrát” illetően. A laborfalviak jórészt lófő székelyek leszármazottai, akik büszkéek eredetükre, míg a szentivániak zsellércsaládok utódai, akiket a faluban élő nemesurak telepítettek be. Érdekes megfigyelni azt is, hogy az ilyen „szegényebb” családból származó tisztségviselők sokkal többet adnak a címre, és munkát is többet vállalnak, ezzel kompenzálva önmaguk és a közösség előtt hátrányos helyzetüket.

A 89-es változások, ill. a földosztás ugyancsak sok ellentétet szült, melynek egyik megnyilvánulási helye a presbitériumi gyűlés is. Mikor odakerültem tehát, rejtett ellentétek erővonalába csöppentem, jóllehet ez az első időkből nem volt annyira nyilvánvaló. Csak idővel jöttem rá, hogy a presbitériumi gyűlések is magukon viselik eme konfliktusok jegyeit, és a közösségi ügyek tárgyalásánál a rejtett személyi ellentétek is befolyásolják a tárgyalt ügy kimenetelét.

Az első dolog, amit megtanultam az volt, hogy a keblitanácsi gyűlések alkalmával a tárgyalt ügyeket feladatként személyekre kell lebontani záros ha-

táridőn belül. Ugyanis az első időkben a határozatok csak nagyon lassan változtak meg. A „fogjuk meg és vigyétek” elv alapján mindenki úgy képzelte, hogy majd a másik megteszi, elvégzi, rá nincs szükség. A keblitanács ugyanakkor megszokta azt is, hogy a lelkész az ügyek nagy részét maga intézte. Hamar rájöttem arra, hogy, mint feleség és anya, én ezt a gyakorlatot nem tudom folytatni. Ezért a feladatok megoldása rendjén a presbitérium tagjait is bevontam, a feladatokat megosztottuk, és mindenki elvégezte a ráeső részt. Ez a nagyobb fokú aktivizálás, úgy érzem, pozitív módon befolyásolta az egyházközség életét is, mert a hívek megértették, hogy tenni is kell, nemcsak beszélni vagy határozatot hozni.

Ezen túl a gyülekezetben is, mint minden közösségben, vannak ún. hangadók, akik legtöbbször nem személyi képességeik vagy hozzáállásuk révén szereznek tekintélyt, hanem harciasságuk, „nagyobb hangerejük” által. Általában ők okozzák a legtöbb gondot a lelkésznek, hisz magatartásukkal könnyen befolyásolják jó vagy rossz irányba a híveket. Ezen „hangadók” kezelése (tekintve, hogy legtöbbször férfiak) elég kényes kérdés – még egy férfi – lelkésznek is. Egy kis ravaszsággal és tapintattal azonban ez is megoldható. Úgy kell bánni velük, hogy rávezessük őket a követendő útra, úgy „tálalva” a tényeket, hogy maguktól rájöjjenek a megfelelő megoldásra. Ha ez sikerül, a lelkész legjobb segítőitársai lesznek.

Amikor Szentivánlaborfalvára kerültem, a presbitériumban egyetlen nő sem volt. A tavalyi választások alkalmával két nő-presbitert is választottunk, így a presbitérium már nem annyira homogén férfitársaság, és „könnyebben kezelhető”.

IV. A nő-lelkész előnyei és hátrányai

a) Hátrányok

Az első nagy hátrány maga az a tény, hogy nő. A férfiak világában léteznek egyfajta „bajtársiasság”, mely összefogja őket. Az így született közösségből a nők természetesen kizártak. A közös munka, közös téma, közös sors – összekovácsolja a férfiakat. Az egyházközség vezetőségében is ők vannak többségben, ők határoznak. Egy ilyen közösségbe bekerülő férfi-lelkésznek viszonylag könnyű a dolga, hiszen egy közülük, és tekintélye már a pozíció által biztosítva van. Ezzel szemben a nőnek nem ilyen könnyű. A „primus inter pares” elve itt nem működik, mert ő más, ő nő. Azt, amit a lelkész elér férfiúi tekintélyével, erőszakosságával, esetleg erélyes fellépésével, azt a nő nem igazán tudja megvalósítani. Véleményem szerint két lehetősége van:

1. Átvesszi a férfi-modellt, és ahhoz alkalmazkodik - erőszakos, erélyes, „nagyszájú”. Ez azonban eléggé elriasztó. (Képzeljünk el egy „asztalt verő” vagy rikácsoló nő-lelkészt.) Emellett a mindennapokban a férfi-modell átvételének hátrányai azonnal kiütözköznek. A legegyszerűbb, leghétköznapibb példa a közmunka esete. A férfi-lelkész együtt dolgozik a hívekkel, közösséget teremt, munka után együtt isznak meg egy pohár italt, így jelenlétével is erősíti a közösséget, az együvé tartozást. Ezt a nő-lelkész ritkán teheti meg, már a közmunka természeténél fogva is. Így kialakul egy kettősség: a hívek az egyház-

községért dolgoznak, de a lelkész nincs ott; ha ott van, ők küldik el, mert „nem nőnek való munka”. Ebben az esetben tűnik ki, hogy milyen lényeges a gondnok személye, aki a nő-lelkészt helyettesíti, képviseli az egyházat.

2. A második lehetőség az, hogy nem veszi át a férfi-modellt, hanem újat teremt. Itt két út is lehetséges:

a/ a „siránkozás”-modell: a női nem gyengeségét, a hagyományos férfiú „gavallérosságot” kihasználva érjük el azt, amit akarunk. Ez azonban veszélyes és véges módszer, nem is hiszem, hogy valamelyikünk használná, megalázó volta miatt.

b/ a rábeszélés-modell: az angoloknál van egy szép kifejezés, a „persuasion”, melyet a magyar rábeszélés, meggyőzés nem igazán ad vissza. Ez az, amit a székely úgy hív, „jobb kézzel vakarni a hal füledet”. Ez a rábeszélés nem ezt jelenti, hogy erőszakosan ráveszem őket, hogy azt cselekedjék, amit akarok. Inkább azt jelenti, hogy úgy mutatom be a dolgokat, hogy maguktól rájöjjenek a lényegre. Mint egy „szürke eminenciás” irányítom a háttérből az eseményeket, hogy a kívánt eredményt elérjem.

Női fegyver a taktika. A rábeszélés lehet közvetett is. Például arra akarom rávenni őket, hogy a közmunkán részt vegyenek. A legbiztonságosabb módszer (kipróbáltam), ha a feleséget győzöm meg a közmunka fontosságáról, aki a maga részéről „ráveszi” a férjét, hogy részt vegyen. Bebizonyosodott, hogy amikor a feleségeknél jártam, közben szinte mindenki megjelent, míg más esetben „közbejött valami”.

Ez a rábeszélő módszer kissé körülményesebb, de női mivoltunkhoz közelállóbb. A férfiú autoritás vagy bajtársiasság hiányát egy kis ravasz-sággal, női fifikával kompenzáljuk.

A női mivolt egy másik hátránya általában a gyakorlati érzék hiánya. Bevallom nagyon keveset értek az építkezéshez-javításhoz. De ezt a hiányt előnnyé tudjuk változtatni, amennyiben a férfi vezetőséget toljuk előtérbe, ezáltal pedig jobban bevonjuk őket a közösség ügyeinek intézésébe.

Amint kitűnik az eddig felsoroltakból, a nő-lelkész inkább a célorientált feladatok végzésében van hátrányban, de ezt a hátrányt előnnyé tudja változtatni, azáltal, hogy a férfiakat, a vezetőséget jobban belevonja az ilyen jellegű tevékenységekbe, ezáltal megerősítve a közösségi hovatartozás érzését.

b) Előnyök

A női mivolt a személyközi kapcsolatokban válik igazán nyilvánvalóvá. Mivel a nő érzékenyebb, több benne az empátiakészség, a türelem a híveivel, legyenek azok férfiak vagy nők, sokkal megértőbb, közvetlenebb kapcsolatot tud teremteni mint egy férfi. (Gondolom én.) E két év alatt azt tapasztaltam, hogy a nő-lelkésszel sokkal nyíltabbak az emberek, mint egy férfi-lelkésszel. Ez természetesen fokozottan áll a nő-híveim esetében. Aztán vannak olyan szertartásaink, ünnepeink (pl. keresztelés vagy Anyák napja) melyeken egy nő-lelkész szolgálata sokkal mélyebb és bensőségesebb, éppen női mivolta által. Ez tűnik ki a gyermekekkel való foglalkozás rendjén is. Ugyanakkor a nő sokkal másként közeledik és értelmez bizonyos dolgokat és jelenségeket mint egy férfi, mely által a lelkészi szolgálatnak egy új dimenziót adhat.

V. A lelkész nő férjének státusa/szerepköre

Nagyon kényes kérdés. Már kezdettől gondot okozott, hogy mi legyen a lelkész nő férjének szerepköre – és még máig is tisztázatlan. Lényeges az (saját tapasztalat), hogy jól definiált társadalmi státussal rendelkezzen. A gyülekezet szintjén a lelkész-feleségtől elvárt szerepkört természetesen nem tudja betölteni, és ügyelni kell a létező sztereotípiákra is. Pl: a gyülekezet számára természetes, hogy a nő-lelkész a férfi vezetőséggel vagy presbiterrel közösen jár-kezel intenzi az egyházközség ügyeit. De ugyanez a nő-lelkész férje és egy nőszövetségi tag esetében nem elfogadott, bármennyire is világos számunkra, hogy jelen esetben a „papné” – férfi. Amint már mondtam, a nő-lelkész férje nem tudja betölteni a hagyományosan elvárt szerepet. (pl. a nőszövetség vezetése), és végül kívülről marad. A gyülekezet szemében a lelkész nő „függelék”. Ugyanakkor felborul a hagyományos férfi/női-modell is, mert a falu szemében a lelkésznek nagyobb a presztízse mint a tanárnak. Ez frusztrációk és konfliktusok forrása. Mint a lelkész nő élettársa, a családi munkamegosztásban aktív szerepet kell vállalnia, sőt néha rámarad a háztartás. Mivel ezt faluhelyen még mindig csak női munkaként értelmezik, a férfi számára lealacsonyítónak, ez is ellentéteket szül.

A következtetésem az, hogy a férjnek nagy áldozatot kell vállalnia, azonosulnia kell a feleség, a nő-lelkész céljaival, és esetenként többet kell vállalnia a háztartás és gyermeknevelés gondjaiból, mint ahogy azt a férfiaktól elvárják.

VI. A nő-lelkész és a család

Minden nő potenciális feleség és anya, s ezáltal korlátozott mértékben tud megfelelni a „versenyszféra” követelményeinek. A női nem munkaerőként való felhasználásának korlátai vannak – az egyik a gyermekvállalás. Természetesen, hogy míg a gyermek kicsi, nagyon fontos neki az anya közelsége. Na persze az apjái is - de szülni és szoptatni mégiscsak én tudtam jobban kettőnk közül. Némi kárörömmel gondolok arra, hogy a férfiaknak az ilyesmi kimarad az életükből. Úgy kell nekik! A baj csak ott kezdődik, hogy a család vállalásával a dolgozó nőre kettős szerep hárul, és a kettős szerep összehangolása tele van konfliktusokkal. Mi az első: a karrier, a munka vagy a család?

Négy hónapig voltam szülési szabadságon, és a gyülekezet életében ez egy törési időszak volt, mert a beszolgáló lelkész a legjobb akarat mellett sem tudta a gyülekezetet összetartani.

A nő-lelkésznek talán ez a legnagyobb dilemmája: hogyan ossza be az idejét és energiáját, hogy jusson a gyülekezetre, a családra, netán önmagára is? (Ez a költői kérdés főleg az ünnepek idején válik kellemetlenné.) Nehéz kérdés – én még nem találtam meg a megoldást, mely mindhárom elvárásnak eleget tenne. Általában a körülmények határozzák meg, hogy melyik emelkedik ki túlsúlyban a többi rovására, bár a legtöbbször a „nő-lelkész” státus győz, férjem nagy bosszúságára, aki szerint elhanyagolom a családomat.

VII. A lelkész mint népevelő

Sok munkával jár, sok fáradtsággal és legtöbbször kevés eredménnyel. Az ünnepek, megemlékezések megszervezése, színdarabok tanítása mind olyan feladatok, melyeket más értelmiségek hiányában vagy érdektelenségük esetén a lelkésznek kell elvégeznie. A faluközösség elvárja, hogy a lelkész ne csak a gyülekezetét, hanem az egész faluközösséget is szolgálja. S ha a lelkész azt látja, hogy munkájának van eredménye, fel tudja rázni az elfásult, közömbös embereket, akkor az elégtétele nagyobb, mint a ráfordított idő vagy energia miatti sajnálkozás.

Összefoglalás

Bevált-e a nő-lelkész? Még nem tudjuk. Egyelőre végezzük a szolgálatot, és megpróbálunk „bizonyítani”. Ez a bizonyítás kérdése voltaképpen nagy terhet a vállunkon, hisz az első generációs nő-lelkészek beválnak-e vagy sem, még nem garancia a többiekre illetően. Véleményem szerint mindenkinek magának kell vállalnia a felelősséget és a munkát, de csakis saját maga esetében. És még az évenkénti egy lány hely is jobb a semminél. Lehetőség, melyet ki kell használni.

Ha egy ember - férfi vagy nő - tehetséges valamiben, ez az egész társadalom, közösség számára érték, el nem kótyavetélhető; a pelenkamosás nem lehet jogcím arra, hogy kibújjon bárki is a vállalt felelősség alól.

Ha egy ember - férfi vagy nő - úgy érzi, hogy mondanivalója van embertársai számára, hogy segíteni tud nekik, akkor ki kell mondania.

Véleményem szerint a nő-lelkész előtt két lehetőség áll: vagy alkalmazkodik a hagyományos férfi-modellhez, és megpróbálja a maga igényei és lehetőségei szerint átalakítani, vagy (és talán ez a szerencsésebb) kialakít egy nő-lelkész-modellt. Én hiszem azt, hogy egyházunkban van jövője a nő-lelkészeknek, ha hajlandók vállalni a szolgálatot, és női mivoltukat nem hátránynak, hanem előnynek fogják fel; ha merik vállalni az új utak keresését és az újszerűség kockázatát.

Bárhogy is ítéljük meg, a kezdet megtörtént, reménykedjünk, hogy a folytatás méltó lesz.

Dr. GAAL GYÖRGY

UNITÁRIUSOK A KOLOZSVÁRI EGYETEMEN

Egy és negyed százada, 1872. november 10-én nyílt meg a kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem. Azóta Kolozsvár egyetemi város. S mivel e városban van a magyar unitáriusok központja, magától értetődik, hogy az egyetem igen nagy szerepet játszott az unitárius értelmiség felkészítésében, új alapokra helyezte az egyház lelkész- és tanárképzését. De az unitáriusok nem csak tanultak, hanem tanítottak is ezen az egyetemen, részt vettek szervezésében, vezetésében.

1. Az akkori egyetem-alapításnak több mint három százados előzményei vannak¹. Az önálló erdélyi fejedelemség kialakulása után felmerült az igény, hogy itt magasabb fokú akadémiát létesítsenek, itthon nyújtva lehetőséget a tehetségesebb fiatalok továbbtanulásához. Egy ilyen akadémia, a benne tanító tudós professzorok a fejedelmi udvar díszéül is szolgáltak. Az első erdélyi fejedelem, János Zsigmond élete túl hamar megszakadt ahhoz, hogy terveit valóra váltsa. Az olasz későreneszánsz szellemét lengyelországi tanulmányai alatt ismerte meg, udvari orvosa, Blandrata György pedig az antitrinitárius eszmék befogadására készítette elő a szépreményű királyfit. 1560 táján vette tervbe, hogy fejedelmi székhelyén főiskolát létesít, s nem kisebb tudóst, mint Petrus Ramust, kora híres matematikusát és filozófusát, a párizsi egyetem professzorát kérte fel vezetésére. Mivel ő nem jött Erdélybe, az iskolaalapítás elhalasztódott. Az 1565. január 22-i kolozsvári országgyűlés egyenesen felkérte a fejedelmet egy országos jellegű főiskola létesítésére. Ez Blandrata Györgyre bízta az akadémia megszervezését. Blandrata 1567-ben külföldi utat tesz, hogy a különböző egyetemek felépítését, működését tanulmányozza, tanárokat nyerjen meg. 1568 körül létesült is egy már unitárius jellegű felsőbb fokú iskola Gyulafehérváron. Élén a Páduában és Bolognában tanult jeles humanista, Gyulai Pál² állt, még három tanárára történik utalás. Ez az iskola azonban nem fejlődhetett tényleges akadémivá, úgyhogy 1570 táján a biztonságosabb fekvésű, de a fejedelmi székhelyhez közel eső Szászsebest választotta ki János Zsigmond egyetemi városul. Az 1571. január 6-i marosvásárhelyi országgyűlésen határozatot hozott a helység várfalakkal való körülkerítésére. Külföldi tudósokat próbált megnyerni a tanári karba. E szép törekvéseknek azonban véget vetett a fiatal fejedelem 1571 márciusában bekövetkezett halála.

János Zsigmond alatt kétségtelenül unitárius akadémia létesült volna, bár őt nem felekezeti szempontok, hanem országos érdekek vezérelték. Sokkal felekezeti jellegű két másik fejedelem egyetem-alapítása. Báthory István, akkor már lengyel király, 1581 májusában Kolozsvárt jezsuita egyetemet állít fel, s ez ki is épül, rövid megszakításokkal 1605-ig működik, amikor a felekezeti türelmetlenség pusztítja el. Bethlen Gábor 1622-ben létesít akadé-

miát Gyulafehérváron, rangos külföldi tudósokat hív meg a tanári karba. Ennek legjelesebb magyar oktatója a Fehérvárról elűzött Apáczai Csere János. 1658-ban a tatárok betörésekor pusztul el a főiskola. Igaz, Apafi Mihály 1662-ben újra alapítja Nagyenyeden, de itt már inkább iskolai jelleggel működik.

A következő egyetem-alapítási kísérletek a Habsburg-birodalomba bekebelezett Erdélyben történtek, s Mária Terézia nevéhez fűződnek. A királynő nem nézte jó szemmel a protestánsoknak azt a gyakorlatát, hogy nyugati egyetemekre küldték fiataljaikat. Ők ugyanis gyakran „veszélyes” eszmékkal tértek vissza. Ezért Bécs ismételten megtiltotta a külföldi egyetemjárást, s kísérletet tett egy erdélyi protestáns egyetem felállítására. Az erre vonatkozó tárgyalások a felekezetek elöljáróival 1762-ben kezdődtek meg. 1764-ben Brukenthal Sámuel báró ki is dolgozta egy szebeni székhelyű egyetem tervezetét. Az elhúzó tárgyalások során végül a főgondnokok elvetették a közös főiskola tervét. Lényeges fordulatot hozott az 1773-as pápai bulla, mely eltörölte a jezsuita rendet. Ennek kolozsvári tanintézete, épületei így átmenetileg felszabadultak. A királynő ezekben - egy 1774 januári leirata szerint - felekezeti egyetemet létesített volna. Kikérte az egyházi elöljárók véleményét. Bár ők nem voltak teljesen elutasítóak, a tárgyalások két okból sem vezettek eredményre. Egyrészt a protestánsoknak le kellett volna mondaniuk a külföldi tanítatásról, másrészt - bár a tanári karban arányos számban protestánsok is működnének - az egyetem vezetése csak katolikus jellegű lenne. Így aztán Mária Terézia 1774-ben megvetette a jogi kar, 1775-ben az orvosi kar alapjait pár tanszékkal, de az egész tanintézetet 1776-ban a piaristákra bízta. Miután II. József 1784-ben megvonta ennek akadémiai jellegét, a jogi kar - mint az iskola jogi tanfolyama - három tanárral 1849-ig működött³. Az orvosi kar 1817-ben önállósult, s Orvos-sebészeti Tanintézet néven 1872-ig fennmaradt⁴. Mindkettő megőrizte felekezeti jellegét, s unitáriusokat is beiskolázott.

A jogi kurzus tevékenysége a forradalom idején megszakadt. Az erdélyi protestáns kollégiumok jogi tanfolyamatait szintén felfüggesztették. 1851-ben Bécs elrendelte Nagyszébenben és Kolozsvárt egy-egy császári és királyi jogakadémia felállítását. A szebeni a korábbi evangélikus tanárok közreműködésével, német tannyelven be is indult. Kolozsvárt azonban a tannyelv kérdése miatt egyre halasztódott a megszervezés. Csak a politikai helyzet enyhültével az 1863-ban összehívott szebeni országgyűlés mondta ki, hogy Kolozsvárt beindítható egy magyar tannyelvű jogakadémia. Ez 1863. december 7-én meg is nyílt 6 tanárral és 113 hallgatóval⁵. Legrangosabb tanára, később igazgatója is az Unitárius Kollégiumból átpályázó Berde Áron volt.

2. A kiegyezéskor tehát Kolozsvárt két felsőfokú oktatási intézet működött: egy Orvos-sebészeti Tanintézet hat, és egy Királyi Jogakadémia nyolc tanárral. Az unió újbóli életbe léptetésével úgy megnőtt az ország lakosságának a száma, hogy elodázhatatlanná vált egy második magyar tudományegyetem felállítása. Eleinte Pozsony és Kolozsvár versengett a megtiszteltetésért. De Kolozsvár számos szempontból előnyös helyzetben volt. Itt már működött két egyetemi kar magja, három nagy múltú felekezeti kollégium évszázados hagyományokat alakított ki, 1859 óta pedig az Erdélyi Múzeum-Egyesület gazdag könyvtárat, múzeális gyűjteményeket hozott létre. S ami kifejezetten sürgető-

leg hatott: a főkormányzék felszámolásával ennek hatalmas épülete kiürül-
ben volt, befogadhatta az új egyetemet.

A kezdeményezés Kolozsvárról indult ki. A jogakadémia - valószínűleg Berde Áron javaslatára - indítvánnyal fordult a szakminisztériumhoz: a két városbeli tanintézetet emeljék fakultási rangra, legyenek egy itteni egyetem magvai. 1868. február 8-án Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a Főkormányzék útján kér nyilatkozatot a két intézettől, miként lehetne őket egyetemmé átalakítani. A két tanári kar véleményes jelentését március 15-én „több városban lakó tanfőúr”-val megtárgyalták, majd egy memorandum kíséretében felterjesztik a minisztériumba. Ezek felhasználásával Eötvös 1870. április 7-én törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé a kolozsvári egyetem felállításáról. A javaslat napirendre tűzése egyre halasztódik, közben 1871-ben Eötvös József meghal. Utóda, Pauler Tivadar is fontosnak véli az egyetem felállítását, s ezért a sürgősségi utat választja: Ferenc József királytól kér engedélyt az egyetem megnyitására. Az uralkodó ezt 1872. május 29-én - a parlamenti jóváhagyás reményében - meg is adja. Ezután gyorsan peregnek az események. Június 11-én Kolozsvárra látogat Lónyai Menyhért miniszterelnök Pauler közoktatásügyi és Tisza Lajos közlekedésügyi miniszterek kíséretében, tájékoznak az egyetem felállítási előkészületeiről, megtekintik és kijelölik épületeit. Még aznap megjelenik a hivatalos pályázathirdetés is a kolozsvári egyetemen létesülő 42 tanszékre. A hírek szerint több mint 120 pályázó jelentkezik. Közben szeptember 4-én a parlament jóváhagyja az egyetem felállítását, az erre vonatkozó XIX. és XX. törvénycikkelyt október 12-én szentesíti a király. A hónap végén pedig ugyancsak ő kinevezi az egyetem első tanári karát.

A négy kar rendes és rendkívüli tanárai október 19-én gyűlnek össze Kolozsváron, s gróf Mikó Imre miniszteri biztos kezébe leteszik az esküt. Utána sor kerül az egyetemi hatóságok megválasztására. nem csak a rektort és a dékánokat, hanem ezek helyetteseit is választják. A következő tanévtől aztán a rektor és a dékánok mindig egy évre automatikusan prorektorra, prodékánná válnak. Az első tanév 40 fős tanári karában összesen két unitárius professzor szerepelt: Berde Áron és Brassai Sámuel. És az a rendkívüli megtiszteltetés érte őket, hogy egyikük rektor, a másikuk prorektor lett.

Nem valószínű, hogy a tanári karban többséget alkotó két felekezet, a katolikus és a református valamiféle kompromisszum nyomán mondott le a két tisztségről a legkisebb felekezet javára. Inkább az unitáriusokat két olyan személy képviselte, akiket nem lehetett megkerülni.

Brassai Sámuel (Torockószentgyörgy, 1797 vagy 1800–1897. június 24. Kolozsvár) akkoriban Erdély legnagyobb tudósának számított. 1837–1848. valamint 1859–1862 között az Unitárius Kollégiumban tanított, igazgató is volt. Népszerű hetilapot (Vasárnapi Újság) és több tankönyvet szerkesztett. Újabban az Erdélyi Múzeum-Egyesület igazgatójaként a tudománynak élhetett. Már 1837 óta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, 1865-ben rendes taggá választották. Néhány tudományágban nemzetközi hírű tudós volt. Valószínűleg több tanszékre is pályázott, a Matematikai és természettudományi karon az elemi mennyiségtan katedrára kapott kinevezést.

Berde Áron (Laborfalva, 1819. március 8. – 1892. január 25. Kolozsvár) az Unitárius Egyház támogatásával végzett 1842–1844-ben németországi tanulmányokat, főleg a természettudományokban és közgazdászathban szakosodott. 1844 és 1863 között az Unitárius Kollégiumban tanított, vegytani kísérleteket végzett. Négy évig igazgatott is. Közben népszerűsítő természettudományi lapot (*Természetbarát*) és közéleti újságot (*Hetilap*, *Kolozsvári Közlöny*) szerkesztett. Ő írta az első magyar meteorológiai könyvet (*Légtüneménytan*, 1847), s egyik első kémiakönyvünket. 1858-ban választotta az akadémia levelező tagjává. Az 1863-ban megnyíló kolozsvári Királyi Jogakadémiára a „politikai tudományok, nemzetgazdaság, államisme” nyilvános rendes tanárául nevezte ki. 1869-től ő az akadémia igazgatója. Az új egyetem 12 tagú Jogi karába a jogakadémia 5 rangosabb tanárát vették át, s közülük kétségtelenül Berde volt a legtekintélyesebb. A nemzetgazdaságtan és pénzügytan tanszéket kapta. Mivel az egyetem karai közül sorrendben a jogi volt az első, erre hárult a rektor személyének javasolása, s így esett Berdére a választás. Egykori tanárát, mint messze a legidősebb professzort, a legelismertebb tudóst állították mellé prorektorul.

3. A rektorbeiktatást és a megnyitó ünnepséget november 10-re, vasárnapra tűzték ki. Ezt a napot Kolozsvár és az egész Erdély örömnepévé tették⁶. Reggel minden felekezet templomában hálaadó istentiszteletet tartottak. Az unitáriusoknál Derzsi József hirdette az ígét. Fél tizenkettőkor a katolikus líceum második emeleti dísztermében előkelő közönség előtt került sor a beiktatásra. Az unitáriusokat Kriza János püspök képviselte. A beiktató beszédet Groisz Gusztáv, a Jogi kar dékánja mondotta. Ő ugyan katolikus volt, de édesanyja, az unitárius papleány, vargyasi Szász Zsuzsanna révén kapcsolódott az erdélyi unitarizmushoz⁷. „Választóink egyhangú szavazatával - kezdte beszédét Groisz - a most beálló tanévre Nagyságod választott rektorunknak; a bizalom ilyen egyhangú nyilvánulása következtében Nagyságod nyitja meg a kolozsvári magyar királyi tudományegyetem rektorainak - lelkünkben óhajtuk - hosszú és - reméljük - díszes sorát.” A továbbiakban Groisz Berde sokoldalú tudományos műveltségéről és feddhetetlen férfias jelleméről szól, s kifejezi meggyőződését, hogy minden tehetségével hozzá fog járulni az új egyetem felvirágoztatásához.

Berde nagyhatású székfoglaló beszédét a megelőző egyetem-alapítási kísérletek jellemzésével indítja. Azoknak azért kellett elbukniuk, mert bizonyos (felekezeties) célkitűzés állt mögöttük. A mostani alapítás egy egész ország szükségletéből született. Az ország felismerte a tudomány nagy jelentőségét. A tudomány képes szétörni az emberek közti társadalmi korlátokat. A középiskolák tudományossága nem elégséges, ezért szükséges a második magyar egyetem felállítása. A két egyetem között paritásos viszony kell hogy legyen, s versenyszellemnek kell kialakulnia. Hiányolja az egyetem felépítéséből a politechnikai oktatást. Értelmezi a tanszabadság fogalmát a tanárok és a diákok szempontjából. A tanárokat pedig figyelmezteti, hogy „nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje” teszi áldásossá az egyetemet⁸.

A beiktatás után délután 2-től bankettet rendeztek a Redut nagytermében. Ez estig tartott, s a kömyék minden értelmiségije ott volt, pohárköszöntőt mondtak a rektorra, prorektorra, s mindenkire, akinek köze volt az egye-

temalapításhoz. A bankett után színházi díszelőadás következett: Vörösmartytól az *Árpád ébredésével* kezdték a műsort, a főszerepet E. Kovács Gyula játszotta. Utána élőképet mutattak be *A tudományok oltára* címmel. Végül Eötvös József *Éljen az egyenlőség* című vígjátéka zárta az estet. A főbb utcákat kivilágították, a város érmét veretett a nap emlékére. Másnap, hétfőn 258 beiratkozott diákkal kezdődött az oktatás.

Amilyen megtisztelő volt az 53 éves Berde számára az egyetem első rektorává lenni, éppen olyan terhes is lehetett. Rá hárult az egyetem mai központi épülete helyén állt egykori jezsuita ó-és újkollégiumi épületek (utóbb a Főkörmányszék hivatali helyiségei) átvétele, berendezése az egyetemi oktatás céljaira. Ugyancsak rá hárult az egyetem segédszemélyzetének a kiválasztása. Egy-egy állásra húszan is jelentkeztek. Berde tizenhét tanéven és egy szemeszteren át heti 8-9 órában adta elő szaktárgyait a Jogi karon. E kar akkoriban a Római Katolikus Főgimnázium (ma Báthory István Líceum) II. emeletén működött. 1883–84-re Berdét választották a kar dékánjául. 1888. október 11-én megünnepelték Berde, Groisz és Haller Károly professzorok negyedszázados egyetemi jubileumát (a jogakadémia megnyitásától számítva)⁹. Még azon az őszön szélhűdés érte Berdét, úgyhogy a tanév végén kénytelen volt nyugdíjba vonulni.

Brassai Sámuel nem túlságosan elégítette ki a matematikai tanszék¹⁰. Iteni óráira többnyire olyan fiatalok jártak, akiket alig érdekelt a tudomány művelése, minél hamarabb középiskolai tanári diplomát igyekeztek szerezni. Ezért már 1874-ben Brassai megpróbált átpályázni a betöltetlen földrajzi tanszékre. Mikor ez nem sikerült, folyamodott a minisztériumhoz annak engedélyezéséért, hogy a bölcsészeti karon szanszkrit nyelvet és irodalmat taníthasson. Ez a felhatalmazás az 1875–76-os tanévben jött meg, s ettől fogva Brassai heti két órában a sokkal érdeklődőbb bölcsészkar diákok előtt fejtegette nyelvészeti nézeteit. Mert a szanszkrit nyelv fedőnév alatt többnyire általános nyelvészetet, nyelvfilozófiát adott elő. Az 1873–74-es tanévben Brassai Berde Áronnal együtt az egyetem díszdoktorává avatták. 1875–76-ban ő lett kara dékánja, 1879–80-ra pedig a rektori székbe emelték. A következő tanévekben prodékáni, illetve prorektori tisztséget viselt.

Mind dékáni, mind pedig rektori minőségében Brassai mondott egy-egy jelentős, az egyetemi értesítőkből közölt beszédet. Először *A klasszikus nyelvek tanításáról* értekezett. Kissé meglepő volt, hogy egy matematikus ilyen témához szólt hozzá. De egyetemi szakjával is kapcsolatban állt a téma. Ugyanis ekkoriban vita tárgyát képezte a reál tárgyak középiskolai óraszámának szükséges növelése. Ez csak a klasszikus nyelvek hátrányára történhetett. Brassai rámutat, hogyan lett a latin és a görög nyelv az ókori kultúra megismerési eszközéből az oktatás céljává. Szerinte ezeket kis óraszámban csak nyelvekként szabad tanítani, annyira, hogy a fiatalok megértsék a klasszikus szövegeket. Az értelmi fejlesztést pedig átvehetik a modern nyelvek és a reál tárgyak. Rektori programbeszédében az egyetemi tanárok teendőiről értekezett Brassai, s arra mutatott rá, hogy bár nem lehet erre kötelezni, de a jó tanárnak egyben kutatónak is kell lennie. Csak aki átéli a találmány gyönyörét, az tudja az újat terjeszteni.

A rektorságról leköszönve Brassai 1881. január 25-én „Fundatio Brassiana” néven kezelt alapítványt hozott létre, hogy ennek kamataiból a Matematika-természettudományi kar szegény sorsú doktorandusainak a szigorlati költségeit fedezzék.

Egyetemi tanári éve alatt német szakos professzortársával, Meltzl Hugóval indítja meg és szerkeszti Brassai az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokat (1877–1888). Ez a világ első komparatistikai sajtóorgánuma. Több mint 20 nyelven közölt tanulmányokat, híreket, népköltészeti alkotásokat. Munkatársai voltak Európán kívül Ázsiából, Afrikából és Észak-Amerikából is. 1883-ban nyugdíjaztatásakor válik ki Brassai a szerkesztőségből.

Ugyanis 1882-ben a minisztérium kezdeményezi a már 80. éven túl járó tudós nyugalomba vonulását. Ő maga nehezen barátkozik meg a gondolattal, s csak a rektori hivatal ismételt unszolására adja be nyugdíjkérelmét. 1883 júliusában teljes egyetemi tanári fizetésének meghagyásával és királyi tanácsosi címmel kitüntetve helyezik nyugalomba.

Brassai és Berde is egyetemi alkalmazása idején részt vett az Unitárius Egyház életében. Brassai 1862-től az Unitárius Kollégium felügyelő, 1877-től örökös felügyelő gondnoka. Berdét 1873-ban választják felügyelő gondnokul, s 1876-ban - Brassáival szemben - a főgondnoki székbe emelik.

4. Az első tanév 40 rendes és rendkívüli tanárán kívül az oktatószemélyzethez tartozott még 11 tanársegéd és 2 nyelvtanító. Bár a továbbiakban az unitárius tanársegédek számbavételétől (hacsak nem emelkednek tovább a hivatali ranglétrán) eltekintünk, az alapítók közé sorolható két jeles, akkoriban pályája kezdetén álló fiatalemberről meg kell emlékeznünk. Az Orvosi kar sebészeti tanszékén *id. Gyergyai Árpád* (Nagyszében, 1845. november 17. - 1881. január 29. Kolozsvár) volt a tanársegéd¹¹. Nagy hagyományú kolozsvári unitárius család sarjaként az itteni kollégium elvégzése után 1864–1871 között a bécsi egyetemen tanult. Aztán megpályázta az Orvos-sebészeti Tanintézet tanársegédi állását, s itt tevékenykedett Brandt professzor mellett, míg mindkettőjüket átvette az egyetem. 1873-tól Gyergyai átment a körvegytani tanszék professzora, Plósz Pál mellé asszisztensnek. Együtt kezdtek el kísérletezni a vérátömlesztéssel és véralvadással. Ezek úttörőként tartják őket számon. 1875–76-ban Gyergyai Lipcsében, Párizsban, Edinburgh-ban járt tanulmányúton. Hazatérve az Orvos-természettudományi Társulat egyik alapítója lett, MÁV-orvosként helyezkedett el. Ő ismertette meg az antiszeptikus sebkezelési módszert a kolozsváriakkal. Az Unitárius Kollégium kórházának első orvosa volt, a VI. osztályosoknak ember- és állattan órákat tartott „minden díj nélkül”. A sebészet történetéről írt magántanári dolgozatának megvédése előtt állt, mikor egy tüdőgyulladás véget vetett életének.

Ugyancsak az első tanárok közt szerepel a bölcsészeti kar angol nyelv és irodalom oktatójaként *Kovács János* (Fiátfalva, 1846. augusztus 8. – 1905. január 27. Kolozsvár)¹². 1870-ben végezte Kolozsvárt az unitárius teológiát, aztán két éven át Svájcban és Angliában tökéletesítette tudását, beutazta Európát. Épp az egyetemszervezés idején ért haza. Úgyhogy keresve sem találhattak nála megfelelőbbet az angol oktatására. Az Unitárius Kollégiumban 1872-től rendes tanárként alkalmazták, angolt és történelmet tanított, 1877-től 14 évig

igazgató is volt. Fordított angolból, megírta Paget János életét, összegyűjtötte Kriza János verseit. Az erdélyi–angol–amerikai unitárius kapcsolatok fő ápolójaként számított. 1876-ban angol társalgási kört alapított Kolozsvárt, s őt választották ennek elnökéül. Az egyetemen haláláig ő töltötte be az angol lektori tisztséget.

Az egyetem történetének 1919-ig terjedő első szakaszában az ígéretes indulás után alig találunk unitárius tanárokat. Igaz, az értesítők, életrajzok többnyire nem jelzik a felekezeti hovatartozást, úgyhogy még kiderülhet valakiről idetartozása. Kutatásaink alapján a rendes és rendkívüli tanárok sorából csak szentkatolnai *Bálint Gábor* (Szentkatolna, 1844. március 13. – 1913. május 26. Temesvár) bizonyult unitáriusnak. Ő is katolikusnak született, ilyen neveltetésben részesült, s pesti joghallgatóként 1870. július 1-én tért át az unitárius hitre¹³. Korábban a bécsi Keleti Akadémián már megtanult perzsául és arabul, s a követségen a törököt is elsajátította. Úgyhogy felkészült nagy álmának megvalósítására. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1869 nyarán indult el Mongóliába, s 1874 februárjáig többnyire gyalogosan tette meg a nagy utat, melynek során a mongol és a mandzsu nyelvet tanulmányozta. Később hosszasan Törökországban és Görögországban élt. 1895–96-ban Széchenyi Béla ázsiai expedíciójában vett részt. Török, tatár és kabard nyelvtant írt, foglalkozott a magyar nyelvrokonítással és a honfoglalás kérdéskörével. Még 1875-ben magántanári képesítést szerzett Budapesten. Úgyhogy Jakab Elek támogatásával 1893-ban sikerült elfoglalnia a kolozsvári egyetem ural-altáji összehasonlító nyelvészeti tanszékét, eleinte rendkívüli tanári minőségben, 1897-ben rendes tanár. Itt az eszperantó nyelv egyik úttörője volt, 1897-ben ő szervezte az első kolozsvári eszperantó tanfolyamot. A magyar nyelv hivatalos finnugor származtatásától eltérő felfogása miatt sokan támadták.

A világháború előtti időkben nagyobb hatású tevékenységet fejtett még ki az egyetemen *Nyiredy Géza* (Nagyajta, 1861. április 20. – 1914. június 11. Kolozsvár)¹⁴. Már a kolozsvári egyetem diákjaként szerzett természettan-kémia szakos tanári oklevelet is, itt is doktorált 1889-ben. 1886-tól kezd előadni a gyógyszerészyakornoki tanfolyamon, 1888-tól ennek vezetője lesz. Haláláig meghívott előadóként tartotta vegyészeti előadásait a gyógyszerészhallgatóknak, s nyáron a gyakornoki tanfolyam résztvevőit oktatta. 1912-ben az egyetemen meg is ünnepelték gyógyszerésztanári munkásságának negyedszázados évfordulóját. Issekutz Hugóval és Jakabházy Zsigmonddal együtt írta az 1895-ben megjelent *Gyógyszerisme* szakkönyvet, több egyetemi kurzust állított össze. Az Unitárius Kollégium 1890-ben helyettes, 1892-ben rendes tanárként alkalmazta, 1900-ban igazgató is volt. Őt tekintjük a kollégium első modern felfogású természettan tanárának.

5. Fennállása negyedszázados évfordulójához közeledve az immár 1881 óta alapítója, Ferenc József nevét is címében viselő kolozsvári tudományegyetem bekapcsolódik a protestáns lelkészképzésbe. Még 1872-ben felmerült az igény, hogy legyen az egyetemnek protestáns teológiai kara. A budapesti egyetemen ugyanis működött egy római katolikus kar. Ez akkor nem valósult meg, de az erdélyi egyházak szükségét érezték, hogy teológiájuk

kat az egyetemhez közelítsék. Szász Domokos református püspök - minden tiltakozás ellenére - 1895-ben Nagyenyedről Kolozsvárra helyezi a papképezdét, s egyenesen Református Teológiai Fakultásnak nevezi el. Még 1895 áprilisában kijárja, hogy a minisztérium külön rendelettel ismerje el a teológusokat rendes egyetemi hallgatóknak is. Csak tíz órára kötelezik őket, s egyes pedagógiai-filozófiai tárgyakat az egyetemen kell hallgatniuk. Két év további egyetemi képzés után a fiatalok tanári diplomát szerezhetnek vagy doktorálhatnak valamely bölcséleti tárgyból. Az unitárius lelkészképzés 1847-től kétéves, 1860-tól 3 éves kurzuson történt a kollégium keretében¹⁵. Alighanem a református teológia kolozsvári beindulásának hatása alatt az unitárius egyház is átszervezi és az egyetemhez kapcsolja lelkészképzését. 1896-ban a kollégiumtól függetlenül létrehozzák az Unitárius Vallásközönség Papnevelő Intézetét, melynek önálló vezetője a dékán, a tanulmányi idő pedig négyéves lesz. Sikerül elérni, hogy a minisztérium az I–III. éves unitárius teológusoknak is megadja ugyanazokat az egyetemen kapcsolatos jogokat, mint a reformátusoknak. 1900-ban aztán a IV. évesekre is kiterjeszti a minisztérium az egyetemi hallgatói státust. Ez azt jelentette, hogy az unitárius teológusok bekapcsolódtak az egyetemi életbe, hallgatták az ottani nagyhatású bölcsészprofesszorokat, kik közül kiemelkedett Böhm Károly és Schneller István. Rövidebb idő alatt szerezhettek tanári diplomát, s le is doktorálhattak. Ebben a rendszerben tanult többek között Benczédi Pál, Kiss Elek, Varga Béla, az utóbbi kettő bölcsészeti doktorátust is szerzett.

Említést érdemel, hogy az egyetem 1902-ben bölcsészeti díszdoktori címmel tüntette ki Erdély történetíróját, Kóváry Lászlót, aki akkoriban az Unitárius Kollégium felügyelő gondnoka volt.

A kolozsvári egyetemen doktorált több ezer személyről nem lévén nyomtatott névsor, kísérletet sem tehetünk az unitáriusok kiválasztására. Az 1922-es egyetemtörténet viszont közli a 128 magántanár nevét¹⁶. Az első unitárius magántanár ifj. Gyergyay Árpád, 1911–12-ben fül-orr-gégegyógyászatban szerzi meg a minősítést. Utána Gelei József (1914–15: összehasonlító sejtan), Varga Béla (1915–16: logika és a logika története), valamint Ferencz Áron (1916–17: gyógyszerészet) következnek. Közülük az első három a hécsi döntés után az egyetem rendes tanára lesz. *Ferencz Áron* (Nagyajta, 1880. október 15. – ?) az Unitárius Kollégium elvégzése után iratkozott be a kolozsvári egyetemre, 1903-ban már az egyetemi gyógyszerészeti munkatársa, később tanársegéd, 1915-től a gyógytár vezetője. Külföldi kongresszusokon vesz részt, tanulmányokat ír. 1906-ban megszerzi a gyógyszerészeti doktorátust¹⁷. 1919-től magángyógyászatban dolgozik, majd 1941-től újra az egyetemi gyógyszerészeti munkatársa.

6. Az első világháború végén, 1918. december 24-én Kolozsvár román uralom alá kerül. A magyar egyetem tovább folytatja munkáját, de közben román részről mind gyakrabban elhangzik a követelés, hogy át kell venni, román tannyelvűvé kell tenni az egyetemet. Ennek fő harcosa Onisifor Ghibu, korábbi ortodox egyházi tanfelügyelő, újabban a román Kormányzótanács közoktatási titkára. Ő szervezi meg az „átvételt”, s választja ki az átvevő román tanárokat, értelmiségieket. A Kormányzótanács 1919. május 9-én felszólítja az egyetem ta-

nári karát a román király iránti hűségeskü letételére. Ez nem volt jogos, mert csak az 1920 júniusi trianoni békediktátum ítélte Erdélyt Romániának. Úgyhogy mint várható volt, a tanári kar indoklásos nyilatkozatban tagadta meg az eskü letételét május 12-én. Erre Onisifor Ghibu, Nicolae Drăgan, az egyetem román szakos magántanára az egyetem főépülete elé felsorakoztatott század parancsnokával megjelent Schneller István rektor irodájában, s követelték az egyetem átadását. Schneller ezt megtagadta, mire a tiszt vállon ragadta az öreg rektort, ezzel szimbolizálva a várható erőszak alkalmazását. A rektor kijelentette, hogy az erőszaknak kénytelen engedni. Az egyetem valamennyi rendes és rendkívüli tanárát ezzel eltávolították az egyetemről, s a kijelölt román személyek átvették teljes felszerelésükkel a tanszékeket és intézeteket. A kisegítő személyzetet helybenmaradásra kényszerítették, amíg helyettesítésüket megoldották. Az így lefoglalt épületekben 1919. november 3-án megnyílt a kolozsvári román tannyelvű I. Ferdinand Egyetem

Az állás nélkül maradt tanári kar egy része - főleg a nem erdélyi származásúak - rövidesen távozott Kolozsvárról, néhány professzort ki is utasítottak. Sok diák Budapestre menekült, s ott kezdték újra szervezni az egyetemet. Az itthon maradtak egy erdélyi magyar egyetem felállításában reménykedtek. 1920 áprilisától indult mozgalom Réz Mihály jogászprofesszor vezetésével egy felekezeti tudományegyetem felállítására. A tényleges tervezés-szervezés akkor vált időszerűvé, amikor június 4-én a trianoni békeszerződés megpecsételte Erdély sorsát. Erdély vezető magyar felekezeti szervezőbizottságot hoztak létre, mely kidolgozta az egyetem tervezetét. Ezt egy 1920. június 21-én Mailáth Gusztáv Károly római katolikus, Nagy Károly református és Ferencz József unitárius püspök kézjeggyével ellátott kérvény-bejelentés kíséretében megküldték az oktatásügyi minisztériumnak. Az egyetemnek hat kara lett volna: a hagyományos négy karon kívül egy katolikus és egy protestáns teológiai kar. Az utóbbin tizenkét tanszék működne. Az unitáriusok részére három állást terveznek: Unitárius egyháztörténet-alkotmánytörténet-egyházjog; Unitárius rendszeres hittan és erkölcsstan; Unitárius vallásos pedagógia - a gyülekezési munka elmélete és gyakorlata. A többi tárgyat közös professzorok adnák elő. A keleti nyelveket, a filozófiát, pedagógiát, egyházjogot, közgazdaságtant, művészet- és zenetörténetet más fakultásokon hallgatnának a teológusok¹⁸. A sajtóban is közzétett tervezetre főleg a román újságok figyelnek fel, a kevés kivételtől eltekintve felháborodottan kommentálják. A minisztérium a felterjesztő egyházakat válaszra sem méltatja.

Az új tanév közeledtével nyilvánvalóvá válik, hogy a felekezeti egyetem nem indulhat be, de legalább a tanárutánpótlás képzését meg kell oldani. Akkor még 60 magyar tannyelvű középiskola működött Erdélyben. A többi felekezettel egyeztetve Nagy Károly magára vállalta egy tanárképző intézet felállítását. Diplomáit mindegyik felekezet elismerte volna. Tanári karát a még Kolozsvárt lévő egyetemi tanárokból és magántanárokból toborozták. Nagy Károly egy szeptember 16-án kelt püspöki leirattal a kolozsvári Református Teológiai Fakultás épületében létre is hozza a Református Tanárképző néven emlegetett főiskolát. Ez hat szakban nyújt képzést, az első tanévre 30 kollégiumot hirdet meg. Beiratkozott hallgatóinak száma 196. A 39 fős tanári kar elnökéül Márki Sándort, helyettes elnökéül pedig Bartók Györgyöt választják¹⁹.

A tanárok között öt unitáriust találunk. Varga Béla a neveléstörténetet és pedagógiát hat, Gelei József az általános állattant heti tíz órában adja elő. Ők korábban is az egyetem tanári közösségéhez tartoztak. A tanárképzésben azonban az elismert, tudományos munkásságot kifejtő középiskolai tanárok is órát kaptak, hiszen az eltávozott professzorok tantárgyait elő kellett adni. Így lett *Borbély István* (Torockó, 1886. november 23. - 1932. március 20. Kolozsvár) a magyar irodalom „rendes előadója” heti hat meghirdetett órával. Borbély az Unitárius Kollégiumból került a kolozsvári egyetem diákjai sorába. Magyar–német szakos tanári oklevelet szerzett, s 1909-ben irodalomtörténeti doktorátust. A kolozsvári kollégium rendes tanára volt. A régi magyar irodalomra vonatkozó kutatásai elismerést szereztek neki. Később az Unitárius Kollégium igazgatója (1925–1928), majd a teológia szisztematika tanszékének professzora lett. Ugyancsak „rendes előadó”-ként sorolták be *Kelemen Lajost* (Marosvásárhely, 1877. szeptember 30. - 1963. július 29. Kolozsvár), aki Erdély történetéről tartott előadást heti négy órában. Neve már akkor fogalomszámba ment Erdély-szerte. A kolozsvári egyetemen szerzett történelem–földrajz szakos diplomát, 1907–1918 között az Unitárius Kollégiumban tanított, majd az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez hívták meg levéltárosnak. Történelmi iskola alapítója lett, munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagsággal ismert el. A lektorok sorában felbukkan még *Csifő Salamon* (Székelykeresztúr, 1865. augusztus 1. - 1934. január 8. Kolozsvár) neve. Ő kolozsvári teológiai tanulmányok után 1886–1889 között a londoni Manchester New College-ben diákoskodott, s jól megtanult angolul is. 1899-ben egyházi titkárként került Kolozsvárra, 1903-tól az unitárius teológián adott elő. A tanárképzésben angolt tanított heti négy órában.

A Református Tanárképző Intézet egyetlen tanévig működött. A hivatalos bejelentés ellenére a hatóságok nem akartak tudomást venni róla, aztán húsvét táján felfedezte a román sajtó, és támadásba lendült. Végül kénytelenek voltak a hatóságok is foglalkozni ügyével. Octavian Goga kultuszminiszter kijelenti, hogy valamelyik székely városban elképzelhetőnek tartja egy magyar egyetem működtetését, de semmi esetre sem Kolozsvárt! Szeptember végén betiltják az intézetet, október 1-én pedig irattárát lefoglalják, hivatali helyiségét lepecsételik. Ezzel 1921 őszére nyilvánvalóvá válik, hogy a román hatalom nem tűri meg Kolozsváron sem magyar egyetem, sem tanárképző főiskola működtetését.

7. A Kolozsvárról elmenekült, s átmenetileg Budapesten meghúzódozó, működő Ferenc József Tudományegyetemet meghívja Szeged városa. A magyar parlament 1921. június 17-én hoz határozatot az egyetem ideiglenes Szegedre telepítéséről. Október 9–10-én a kormányzó jelenlétében megnyitják Szegeden az egyetemet, s 1922. június 29-én már ott ünneplik az alapítás félévszázados évfordulóját. Az ottani 19 tanév alatt az unitáriusok közül Gelei József kapott rendes tanári, Gyulai Zoltán pedig rendkívüli tanári kinevezést.

8. Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés értelmében Észak-Erdély, s így Kolozsvár is újra Magyarországhoz tartozott. Természetszerűnek tűnt, hogy a magát száműzöttnek tekintő Ferenc József Tudományegyetem visszatérjen eredeti székhelyére. Erről az 1940. október 18-án kelt XXVIII. törvénycikkely intézkedett. Az újonnan kinevezett professzorok október 23-án leteszik az esküt Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter kezébe, október 24-én pedig

az ország főkormányzója jelenlétében ünnepélyesen megnyitják az egyetemet. Újdonságnak tekinthető, hogy az eddigi négy kar mellé Közgazdaságtudományi kart is létesítenek.

A 85 fős első tanári karból négyen voltak unitáriusok: Gelei József, Gyergyay Árpád, Gyulai Zoltán, Varga Béla. Az egyetemmegnyitás alkalmából Horthy főkormányzó közülük Gyergyay Árpádot és Varga Bélát Corvin-koszorúval tüntette ki. (A nem egyetemi tanár unitáriusok közül Kelemen Lajos Corvin-láncot, Gyallay Domokos Corvin-koszorút kapott ugyanezen alkalommal.)

A kinevezett professzorok sorából *iff. Gyergyay Árpád* (Kolozsvár, 1881. április 27. - 1952. április 1. Kolozsvár) volt a legidősebb. A kolozsvári Unitárius Kollégiumban tett érettségi után apja nyomdokain indult²⁰. 1899–1905-ben a helybeli egyetemen végezte az orvost, 1905-től a kórhonctanon, 1906-tól a sebészetben lett tanársegéd, 1914-től adjunktus. 1907-ben vette át a klinikán a fül-orr-gége rendelés vezetését, majd külön osztályt létesített e célra. 1912-ben e tárgy magántanára, 1916-ban címzetes rendkívüli tanára lett, 1918-ban felterjesztették rendes tanári kinevezésre. Bázelen, Berlinben, Freiburgban, Londonban gyarapította szaktudását, szinte évente részt vett nemzetközi kongresszusokon, s néhány feltűnést keltő dolgozatot mutatott be. 1904-től az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályában is működött. 1919-ben nem követte az egyetemet, magánpraxist folytatott Kolozsvárt. Kapcsolatban maradt a tudományos világgal, tovább kísérletezett. Az érzéstelenítés és halláskutatás terén külföldön is elismert szakember volt. Így 1940 őszén a rendes tanári kinevezés 1919-ben megszakadt egyetemi pályája kiteljesítése volt. 1942–43-ra az Orvosi kar dékánjával is megválasztották. 1929-ben az Egyházi Képviselő Tanács tagja lett, 1932-ben pedig az Unitárius Kollégium egyik felügyelő gondnoki székével tisztelték meg.

A másik kitartó kolozsvári *Varga Béla* (Torda, 1886. október 23. - 1942. április 10. Kolozsvár) volt²¹. Az Unitárius Kollégiumból vezetett útja a Ferenc József Tudományegyetemre, ahol magyar–latin–görög szakos tanári oklevelet, 1909-ben pedig filozófiai–pedagógiai doktorátust szerzett, s közben elvégezte a teológiát is. Másfél évig külföldi egyetemeken szakosodott a pedagógiában és bölcsészetben. 1915-ben megszerezte a magántanári képesítést a logika tárgyköréből. 1911-től az Unitárius Kollégiumban tanított, 1917-től az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészeti szakosztályának titkári teendőit is ellátta. 1923-ban az unitárius teológián a rendszeres teológia és vallásbölcselet tanára lett, 1928-ban egyházi főjegyző, 1938-ban unitárius püspök. Pedagógiai, lélektani, filozófiai tanulmányok egész sorát írta, úgyhogy az akadémia is elismerésül kültagjai sorába iktatta. Az egyházvezetői tiszttség elől nem térhetett ki, de mindig a tudomány művelését tartotta elsődleges feladatának. Ezért 1940-ben lemondott a püspökségről, s inkább az egyetem neveléstani tanszékét választotta. Itt a Szegedről visszatérő Bartók György professzorral együtt a Böhm-iskolát vitték tovább²².

A következő két unitárius professzor életútja Szegeden át kanyarult vissza Kolozsvárra. *Gelei József* (Árkos, 1885. augusztus 20. - 1952. május 20. Budapest) olyan világhírű tudós mellett indult, mint Apáthy István²³. 1905-ben szerzett természetrajz–vegytan szakos tanári oklevelet, s azután Apáthy fogadta tanársegédül. Grácban, Münchenben, Würzburgban töltött egy-egy évet ta-

nulmányokkal. 1908-ban ledoktorált, 1914-ben az összehasonlító sejtan magántanára lett. Mikor a kolozsvári egyetem sorsa megpecsételődött 1919-ben, az Unitárius Kollégiumban vállalt tanári állást, biológiai tankönyvet is írt. 1924-ben őt hívták meg Szegedre az Apáthy halálával megürült általános állattani és összehasonlító bonctani tanszékre. Itt 1929–30-ban és 1935–36-ban a természettudományi kar dékánja, 1937–38-ban az egyetem rektora is. Az örökléstan, sejtan, szövettan és ökológia terén nemzetközi szaktekintély lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1923-ban levelező, 1938-ban rendes tagjául választotta. A kolozsvári egyetemen 1940-ben az általános állattan és biológia tanszékre nevezték ki. 1945-től haláláig újra a szegedi egyetem tanára volt.

Gyulai Zoltán (Pipe, 1887. december 16. – 1968. július 13. Budapest) 1906-ban végezte az Unitárius Kollégiumot, s 1911-ig diákoskodott a kolozsvári egyetemen²⁴. 1912-től Tangl Károly mellett tanársegéd, 1913-ban megszerzi matematika–fizika szakos tanári oklevelét. 1914-ben bevonul katonának, s az orosz fogságból csak 1922-ben kerül haza. Szegeden ledoktorál és helyettes tanári megbízatást kap az egyetemen, közben hosszabb ideig Göttingában tökéletesíti tudását. 1926-ban „Az elektronok és ionok tana” tárgykból magántanári képesítést szerez, 1934-ben pedig címzetes rendkívüli tanár lesz. 1935-ben átpályázik a debreceni egyetem orvosi fizikai tanszékére. Onnan jön Kolozsvárra 1940 őszén. Itt a kísérleti fizika rendes tanára, 1941–42-ben dékánnak is megválasztják. A szilárdtest fizika és a kristálykutatás terén jelentősek eredményei. Az akadémia 1932-ben levelező, 1954-ben rendes tagjául választotta. 1945-től a Bolyai Egyetemen folytatta tevékenységét 1947-ig, akkor a Budapesti Műszaki Egyetem professzora lett 1962-es nyugalmazásáig. A kolozsvári egyetemen iskolaalapító tanárként tartják számon. Itteni tanszéki utóda az Unitárius Kollégiumból jövő László Tihamér lett.

9. Az erdélyi származású földrajztudós gróf Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére a kolozsvári egyetem mellé 1940. október 20-án felállították az Erdélyi Tudományos Intézetet²⁵. Ennek feladata az erdélyi múlt, az itt élő népek, használatos nyelvek, a jellegzetes földrajzi, biológiai, szociológiai viszonyok tanulmányozása. Az intézetnek több egyetemi tanár lett a munkatársa, de már az alapításkor öt „intézeti tanárt” is alkalmaztak: László Gyula, Nagy Zoltán, Venczel József, Kovács László, Makkai László. Közülük a nemrég elhunyt *László Gyula* (Kőhalom, 1910. március 14. – 1998. június 17. Nagyvárad) képviselte az unitárius felekezetet. Szüleivel az I. világháború végén került Budapestre, ahol a Kölcsey Ferenc Reálgimnáziumban tett érettségit 1928-ban. Ezután a Képzőművészeti Főiskolán tanult Csók István és Lyka Károly tanítványaként. A budapesti tudományegyetemen szakosodott a régészetben, bölcsészeti doktorátust szerzett (1935), később magántanárrá habilitálták. 1937-től a Nemzeti Múzeum munkatársa. Az Erdélyi Tudományos Intézetnél a régészeti szakosztály vezetését bízzák rá. Ásatásokat vezet Erdély honfoglaláskori történetének alaposabb megismerése céljából, de foglalkozik művészettörténettel is. Átrendezi a kolozsvári múzeum régészeti tárárt. A kolozsvári egyetem átveszi magántanárai sorába, s évente tart régészeti előadásokat, majd az 1943–44-es tanévben a honfoglaláskori és régészeti tanszék rendkívüli tanárává nevezik ki. A II. világháború után is Erdélyben marad, s részt vesz a Bolyai Egyetem megszervezésében, 1949-ig

tanít ott régészetet. Akkor Budapestre távozik, ahol az egyetem tanára 1980-as nyugdíjazásáig. Hatalmas szakirodalmi munkássága, s kettős honfoglalásra vonatkozó elmélete nevét ma fogalomná teszi a tudományos világban.

Az Erdélyi Tudományos Intézet unitárius munkatársa volt *Gálffy Mózes* (Nagyszeben, 1915. július 13. -1988. július 23. Budapest) is. Ő a kolozsvári kollégium elvégzése után az itteni román egyetemen szerzett 1939-ben diplomát. Az Unitárius Kollégiumban tanított, míg 1942-ben az intézethez nem került. Ennek keretében főleg nyelvjárási kutatómunkát végzett. 1945-től a Bolyai Egyetemen tanít - 1956-tól előadótanári, 1970-től professzori beosztásban - 1980-as nyugdíjba vonulásáig.

10. A Ferenc József Tudományegyetemre ugyancsak az 1943–44-es tanévben kineveztek még egy unitáriust: *Módi Mihályt* (Szind, 1891. július 1. - ?) az első klasszika-filológiai tanszékre nyilvános rendes tanárnak. Az ő pályája szintén Kolozsvárról indul, az itteni egyetemen szerez tanári diplomát és 1913-ban doktorátust. A világháború után Győrben leánygimnáziumi tanár, tankönyvet ír. Tanulmányal szerepel a Szegeden kiadott Csengery-émlékkönyvben (1926). 1935-ben Förster Aurél professzor vezetésével „Az alexandrinuskori görög költészet” tárgyköréből megszerzi a magántanári képesítést Szegeden. 1940-ben Kolozsvárt lesz magántanár, időnként előadásokat is hirdet. Mint rendes tanár Kolozsvárra költözik, s itt főleg az ókori görög irodalom és művelődés tárgyköréből tartja előadásait. 1944 őszén, mint a tanári kar sok más tagja, ő is elmenekül Erdélyből. 1950-ben nyugdíjazzák, Győrben él²⁶.

Az 1940-es években volt az egyetemnek két unitárius „meghívott előadója” is. *Csifó Nagy László* (1906. augusztus 30. - 1963. szeptember 12. Kolozsvár) 1940–1945 között az angol kereskedelmi levelezést tanította a közgazdász hallgatóknak heti 2–3 órában. Csifó így Kovács János és édesapja után harmadik az unitárius egyetemi nyelvtanárok sorában. Kolozsvárt végezte a teológiát, majd 1931-től Sinfalván, 1933-tól Kolozsvárt segédlelkész. Közben 1928–1931-ben Amerikában, 1931-32-ben Angliában képezte tovább magát el-sajátítva az angol nyelvet. 1934-től Kolozsvárt hitoktató lelkész, püspökségi tisztviselő, 1941-től egyházi titkár haláláig. A másik előadó *Mikó Imre* (Bánffy-hunyad, 1911. március 27. - 1977. március 21. Kolozsvár) 1940–1942 között a nemzetiségi jogból tartott előadásokat. Nagymúltú unitárius jogászcsaládból származott. A kolozsvári román egyetemen végezte a jogot és szerzett doktorátust 1934-ben, közben az unitárius teológia hallgatója is volt. 1934–1936 között Párizsban szakosodott a kisebbségi jog tárgykörében. Hazatérve ügyvédeskedik, politizál, 1940-től országgyűlési képviselő. Pályáját a négyéves orosz fogság derékba töri, utóbb orosz tanár, könyvkereskedő, kiadói szerkesztő. Ekkoriban hontakozik ki műfordítói és esszéírói munkássága. Külön kötetekben idézi fel Bölöni Farkas Sándor és Brassai Sámuel alakját. 1964-ben egyházi főgondnokká választották, nagy szerepe volt az egyházalapítás négy-száz éves évfordulójának (1968) a megünneplésében.

11. A második világháború végén, 1944. augusztus 29-én a magyar kormány elrendeli Kolozsvár kiürítését. A város magyarságának kérésére azonban az egyetem helyben marad, s megcsappant számú tanári karral, mintegy 600 diákkal 1944–45-ben is folytatják az oktatást²⁷. Így a román kormány kénytelen

tudomásul venni a kolozsvári magyar egyetem létét, s engedélyezni további működését. Erre vonatkozóan hosszas tanácskozások eredményeként 1945. május 29-én megszületik az I. Mihály király aláírta törvényrendelet. Ez intézkedik az I. Ferdinand román egyetem visszaköltözéséről Kolozsvárra, s egy magyar előadói nyelvű egyetem felállításáról a városban. Úgyhogy a régi magyar egyetem jogilag megszűnik, de az új - mely decembertől Bolyai nevét viseli - biztosítja a folyamatos magyar nyelvű egyetemi képzést. A tanári kar egy része s a diákság átöröklődik. Úgyhogy a Bolyai Egyetem a Ferenc József Tudományegyetem örökösének tekinthető. A Bolyai Egyetem 1959-ig terjedő 14 tanévének története még feldolgozásra vár. Így tanári karának unitárius tagjait sem vehetjük számba²⁸.

12. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 73 tanévre terjedő történetében nem túl jelentős az unitárius részvétel. Csak az első félszáz esztendőben 160 rendes és rendkívüli tanára volt az egyetemnek, s ebből három unitárius, a következő években még hat személlyel gyarapodik a lista. Meglepő módon az ígéretes kezdetek után el-elmarad a folytatás. 1872-ben a rektor és a prorektor is unitárius, 1940-ben négy tekintélyes professzorral nyit újra az egyetem. Ugyanakkor a Bálint Gábor kinevezése előtti és utáni években egyetlen unitárius főállású tanár sem működött itt. A nyelvészetet (Brassai, Bálint, Módi) kivéve a legváltozatosabb szakokat képviselték az unitáriusok az egyetemen: matematika (Brassai), közgazdászat (Berde), orvostudomány (Gyergyay), állattan (Gelei), fizika (Gyulai), pedagógia (Varga), régészet (László). Talán csak az angol nyelvtanári lektorátusban bizonyultak nélkülözhetetlenek. Rektori tisztséget hárman: Berde, Brassai, Gelei (Szegeden), dékánit rajtuk kívül még ketten (Gyergyay, Gyulai) töltötték be. A kilenc rendes tanáron és három nyelvtanáron kívül még ötön voltak hosszabb-rövidebb ideig meghívott előadók. Közülük Nyiredy Gézátnak korai halála, Ferencz Áront, Borbély Istvánt, Kelemen Lajost s talán Mikó Imrét is a háborús-politikai változások akadályozták meg abban, hogy kiteljesedjék egyetemi pályájuk. Ha az eddigiekben említett, az egyetemen hosszabb-rövidebb ideig előadó tizenkilenc oktató tudományos-szakmai súlyát vizsgáljuk, büszkék lehetünk: egy-két kivétellel Erdély-szerte, sőt összmagyar viszonylatban számontartott, páran egyenesen európai rangú tudósok voltak.

Köszönetet mondunk dr. Bodor Andrásnak, a Bolyai, majd Babeş-Bolyai Tudományegyetem történész professzorának, egykori dékánjának az unitárius egyetemi oktatók névsorának az összeállításában nyújtott segítségért.

JEGYZETEK

¹ Márki Sándor: *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, 1922. 3–31.; Bisztrai Gyula: *Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat*. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 25–138.

² A rá vonatkozó adatokat közli Szabó Miklós–Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. (Szeged, 1992) című kötete (212. l. 2166. sz.) nem tévesztendő össze a vele kortárs Abafáji Gyulai Pállal.

³ *A magyar királyi jogakadémiák és joglíceumok története*. Hivatalos adatok alapján. Pest, 1873. 179–208.

⁴ Maizner János: *A kolozsvári Orvos-sebészi tanintézet történeti vázlatja 1775–1872.* Kolozsvár, 1890.

⁵ A rá vonatkozó adatok megtalálhatók Gaal György: *Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdászatig* (Kolozsvár, 1993) című kötetben (27-31.).

⁶ Vö. Gaal György: *I.m.* 33-38, továbbá a Kolozsvári Közlöny és Kelet című napilapok 1872. nov. 9-12-i számaival.

⁷ Id. Groisz Gusztáv (1811–1874) Kolozsvár 1848–49-es polgármester, majd 1863–1869 között az erdélyi főkormányozók alelnöke, élete végén országgyűlési képviselő. Vargyasi Szász Mózes (1780–1824) unitárius lelkész és kisoslymosi Mátéffi Zsuzsanna (1794–1841) lánya, Szász Zsuzsanna (1815–1898) lett Groisz felesége. Házasságukból a jogászprofesszor és politikus ifj. Groisz Gusztávon (1840–1899) kívül egy Kornélia (1845–1923) nevű lány is született. Ennek Haller Rezső (1835–1907) ügyvéddel kötött házasságából származó lánya, Kornélia (1869–1914; Engel Gáborné) lett Kauntz Józsefné Engel Ella (1890–1956) és ifj. Gyergyay Árpádné Engel Kornélia (1891–1977) édesanyja. Mindnyájan az unitárius egyház jótevői, a nőszövetség tevékeny tagjai voltak.

⁸ Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Anni 1872–73. 25-32. (Groisz beszéde), 33-46 (Berde beszéde).

⁹ *Hármas jubileum.* Ellenzék 1888. okt. 11.; *Tanárok jubileuma.* Uo. 1888. okt. 12.

¹⁰ Vö. Gaal György: *Brassai Sámuel és a kolozsvári egyetem.* „A nyelvész Brassai élő öröksége” című, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia szervezésében 1997. május 22–25-én tartott ülészen elhangzott előadás. (Megjelenés előtt a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeknél)

¹¹ Gaal György : *Gyergyay Árpád, a vérátömlesztés és az antiszeptikus sebészet erdélyi úttörője.* Keresztény Magvető 1996. 84-91.

¹² Gál Kelemen: *Kovács János.* A kolozsvári Unitárius Kollégium értesítője 1904–1905. 3-27.; Lázár Ernő: *Mister is dead.* Ellenzék 1905. jan. 30.

¹³ A kolozsvári Unitaria Szent Ekkkléziában konfirmált keresztény növendékek és más vallásfelekezetekről törvényesen történt áttérések Névjegyzéke (kézirat a Belvárosi Unitárius Lelkészi Hivatalban) szerint Bálint Gábor joghallgató Pesten 1870. július 1-én Buzogány Áron minisztériumi titkár előtt tért át unitárius vallásra (I. köt. 19. l.). Az áttérés bizonyára korábban történt, mert az életrajzok szerint Bálint már 1869 nyarán mongóliai útjára indult.

¹⁴ Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története.* (Kolozsvár), 1935. II. köt. 503-505.

¹⁵ Boros György: *Az Unitárius Teológiai Akadémia fejlődésének története.* Kolozsvár, 1916.

¹⁶ Márki Sándor: *I. m.* 170-175

¹⁷ Péter H. Mária: *Magyar nyelvű gyógyszerészképzés Erdélyben.* In: Gengersich Antal emlékkönyv születésének 150. évfordulója alkalmából. Budapest, 1994. 99-105.

¹⁸ *A felekezetközi magyar egyetem szervezete.* Ellenzék 1920. júl. 1.; *A magyar egyetem tanszékei.* Uo. 1920. júl. 2.

¹⁹ Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1920–21. iskolai évről 6-8. A tanárképezde történetét összefoglalja Márki Sándor idézett műve (135-147) valamint a sajtó alapján Gaal György: *Egy felekezeti közti egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban*. Keresztény Magvető 1990. 230-237.

²⁰ Gaal György: *A két Gyergyai az egyház és a tudomány szolgálatában*. Keresztény Magvető 1981. 97-108.

²¹ A Varga Béla: *Bölcséleti írások* (Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította Balázs Sándor. Bukarest, 1979) című kötet függelékében megtalálhatók Varga életrajzi adatai.

²² Vö. Gaal György: *Málnási Bartók György 1882–1970*. In: Akik jó bizonyosságot nyertek. Kolozsvár 1996. 137-179.

²³ *Szegedi egyetemi almanach 1921–1970*. Szeged, 1971. 150–151., 315.

²⁴ Uo. 158-159

²⁵ Tamás Lajos: *Az Erdélyi Tudományos Intézet*. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 409-416.

²⁶ *Szegedi egyetemi almanach 1921-1970*. Szeged, 1971. 91. Rá vonatkozó adatok találhatóak a Kristóf Györgyhez írt levelekben (Kolozsvári Állami Levéltár). Kristóf 1965-ben bekövetkezett halálakor még részvétlevelet küldött.

²⁷ Szöllősi Árpád: *A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem 1945–1995*. [Marosvásárhely, 1995] 8-26

²⁸ Kivételt képez az 1948-ban önálló főiskolává váló marosvásárhelyi Orvosi kar. Az erre vonatkozó kötet: *A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészképzés 50. éve*. [Budapest, 1995]

MOLNÁR B. LEHEL

A SZENTLÉLEKRŐL SZÓLÓ TANÍTÁS UNITÁRIUS HITTANTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Az unitárius vallás keletkezése megalapítójának a Biblia tanulmányozása révén nyert hitbeli, valamint teológiai meggyőződésére vezethető vissza. A hosszas teológiai viták eredményeképpen mára már letisztultak hitelveink, habár egy összefoglaló hittani munka még nem jelent meg nyomtatásban.

Dávid Ferenc gondolatvilágában az unitarizmus nem egyszerre született meg, hanem évtizedek szellemi csatározásai alatt, a Biblia tanulmányozása és rokon vagy ellentétes gondolkozású külföldi, valamint belföldi tudósokkal való érintkezése közben. Csak lassan alakult ki benne a tiszta teológiai elgondolás, amelynek következményeit azonban nem tudta átfogni a maga teljességében, a részletek kifejtésére pedig nem volt ideje. Ezen „teológiai álláspontnak alapvető gondolata az, hogy Jézus ember volt, s ennek következtében az Isten egyetlen egy”¹.

A szentlélek részletesebb tárgyalásával, eddigi kutatásaink alapján, Dávid Ferencnek a *Rövid Magyarázat* című könyvében találkozunk először. Bor-

bély István szerint az említett könyvben szereplő „Vallástétel”, amely tartalmazza a szentlélekre vonatkozó tanítást, latin változatban megtalálható Dávid Ferencnek a *De falsa et vera unius dei...* című munkájában is. Borbély egy helyen úgy idézi a „Vallástételt” a *Rövid magyarázatból*, mintha az a *De falsa*-ban lévőnek a szó szerinti magyar fordítása lenne².

Azonban Balázs Mihály legújabb kutatásai rámutattak arra, hogy az említett két mű megfelelő szövegei nem egymás fordításai. A *Rövid magyarázat*-ban lévő „Vallástétel” ugyanis a *Refutatio scripti Petri Melii*-ben szereplő confessiónak a szó szerinti fordítása³.

A „Vallástétel” szentlélekről szóló tanítása így hangzik:

„Hisszük a szent lelket is lenni az Atya Istennek és a Fiúnak lelkének. Máté 3., 10., 12., Luk. 4. Róm. 8., 1. Cor. 2., 3., 2. Cor. 3., Gal. 4., Eph. 3. Phil. 1. Act. 2., mely az Atyától származik. Joan 15. és a Fiúnak általa adatik a híveknek Tit. 3. Ki szereztetett Istentől a mi gondviselőnknek Joan. 14. tanító, Luc. 12 és lelki ajándékoknak osztogatója 1. Cor. 12. Hebr. 2.

Istennek pedig őtet nem merjük nevezni, mert soholt az írás azt nem míveli. Segítségére hívnia avagy imádnia annál inkább nem, mert semmi hitelre való példa erről nincsen. És a Krisztustól előnkbe adattott könyörgésnek, imádkozásnak és segítségre való hívásnak módjának nekünk elégnek kell lenni. Máté 4., 6., Joan. 4., 9., 11., 14., 15., 16., 17. Act. 1., 4., 12. Eph. 1., 6., Heb. 8”⁴.

A *De falsa et vera cognitione* könyvben található confessiót, amely - mint láttuk - nem azonos a *Rövid magyarázatban* találhatóval, fontos bevezetés előz meg, és ez a bevezetés is mélyen megvilágítja Dávid Ferencnek a tiszta unitarizmus felé vezető gondolatait. A szentlélekre vonatkozóan így nyilatkozik: ... „azt mondjuk, hogy az úr igéje és a Szentlélek az Istennél nem mint személyek, individuumok vagy egyéb sofistaságok léteztek, hanem ezek az ő erői és elosztásai voltak, amelyeket kezei gyanánt használt minden dolog teremtésekor.”... „az Isten igéje nem egyéb, mint maga a Beszélő Isten, és a Szentlélek nem más, mint az Atyaisten ereje és hatalma, vagyis maga a hatalmas és szent-séges Isten”⁵.

Dávid Ferencnek egy másik könyvében az *Első része az szentírásnak külön részeiből vött prédikációknak az atya Istenről, ennek kedig az ő Fiáról a Jézus Kriszturól és az mi örökségünknek pecsétiről az Sz.Lélekről* címűben a következőket írja a szentlélekről:

„Az ige: lélek - mind a három nyelvben, tudniillik a zsidóban, görögben és deákban, melyben az Istennek könyve megíratott, bőséges értelemmel vétetik, hogy nem mint a magyar nyelvben, mert ennek folyása szerint mi az igét - lélek - értjük az emberben okoskodó fő részéről, nem az Istennek hatható erejéről és hatalmasságáról. Nem szükség pedig oly vélekedésben lennünk, hogy miképpen mi testből és lélekből alkottattunk össze, hogy azonképpen az Isten az ő állatjából és lelkéből alkottatott volna össze, mert ő maga az atya Isten lélek és mondattatik, hogy minekünk az ő lelkét adja, mikor az ő lelki erejét mivelünk és a kegyelmét mivelünk közli.

Legelőször azért az ige (lélek) a szentírásban vétettetik szélért, mely szél a látható égnek mozgása, minden ingó állatokat megmondhatatlan és megfoghatatlan képpen indítván és mozgatván. Hasonlíttatik ezokáért az Istennek

megfoghatatlan ereje a szélhöz néminemű egyenlőségért, mert miképpen a szél láthatatlan és megfoghatatlan ingadozás, mindeneket minden megtartozás nélkül mozdítván, azonképpen az Isten megfoghatatlan és láthatatlan az ő hatalmának általa azoknak szívöket felindítja, kiket ő magának választ.

Nemcsak e külső látható égnek indítása és mozgása mondattatik léleknek avagy szélnek, hanem minden élő állatoknak belső indítása és élete léleknek avagy szélnek igéjével mondattatik ki. Innét vagyon, hogy minden teremtett állatokban szüntelen való légzés és fuvallás vagyon. Ez az élet avagy lélegzés különböz az okos lélektől, amely az emberekben vagyon, mert az az élet és lélegzés az oktalan barmokban is találhatik és a vérben helyezkedik, amaz pedig csak az okos emberekre és angyalokra.

Miképpen azért a szél e világnak lelkének neveztetik és a mi életünknek mozgását és indulatját az írás léleknek avagy lélegzetnek nevezi, azonképpen az Isten avagy a szélnek hasonlatosságával, avagy a mi életünknek belső mozgásából vett ábrázattal önnön magát és az ő cselekedeteit akarja előnkbe terjeszteni mert az isten önnön maga lélek és minden életnek, lételnek és mozgásnak oka.

Harmadszor azért a szélnek avagy a léleknek az ő igéje a szent írásban vétettetik az erőért, melyet az Isten osztogat minden teremtő állatnak, melyben akarja, hogy legyenek és éljenek. Második rendi és módja, mikor sajátképpen az embereknek nemcsak életet ad, hanem az életnek ékesítésére bölcsességet és tudományt, mellyel mostani időben is sokan megajándékoztatnak a pogányok között bölcs filozófusok és poéták. Harmadik rendi és módja az Istennek lelkének velünk való közlése és részesülése imez, melyben nem csak megeleveníti és táplálja az embert és külső bölcsességgel megajándékozza, hanem ugyan természetét megtisztítja, megújítja és újonnan szüli az örök életre⁶.

Borbély István megállapítja, hogy a fenti idézet gondolatmenete teljesen újszerű Dávid Ferencnek addigi stílusához, okoskodásához képest, majd leszögezi: az a kár, hogy gondolatai nem eredetiek, hanem azokat parafrázálva vette át Serveto *Restitutio Christianismi* című könyvéből⁷.

A szentlélekről szóló tanítással véget ér Dávid Ferenc teológiai gondolkodásának köre. Összegzésképpen röviden elmondhatjuk, hogy Dávid Ferenc a szentlelket Isten erejének tartotta, amely nem Istentől külön álló személyként, Istenként működik.

Dávid Ferencet és hitelveit a hatalom elítélte. Utódja a konzervatív Hunyadi Demeter a fejlődés minden útját elvágja. Az akkor elfogadott hivatalos hitvallás, a *Consensus Ministrorum* kezdetű nyilatkozat tulajdonképpen Jézus imádásának a kérdésével foglalkozott, nem érintve a szentlelket⁸. Ez a szimbólum nem volt egy olyan eszmei összetartó kapocs, mint amilyennek lennie kellett volna. Bizonyosság erre az, hogy Hunyadi halála után a dávidferenci, azaz radikális vonalat követő Enyedi György került a püspöki székbe. Ő nem foglalkozott a szentlélek kérdésével. Kiváló művében, az *Explicationes*ben nem tesz említést róla, ugyanis csak az egység és háromság problémáját tárgyalja.

Egyházunk negyedik püspöke, Thoroczkai Máté azonban kátéjában kitér minden teológiai kérdésre, amint az egy ilyen műfajnál lenni szokott. A

szentlélekről viszont nagyon szűkszavúan beszél, Istentől származó erőnek tartva azt. Ez a felfogás kizárja a szentlélek önálló isteni személy voltát⁹.

Az 1638. évi dési egyezség megszabta az unitárius egyház irányát, és ugyanakkor megfosztotta szabadságától. A cenzúra ránehezedett az egész unitárius szellemi életre. A hittani munkákat, elsősorban a régi kátékat korábbi dátummal nyomtatták ki, ha pedig erre nem volt lehetőség, akkor kéziratban terjesztették. Közvetlenül a dési egyezség után íródott egy káté, amelynek szerzője ismeretlen. Erről több másolat maradt fenn. A Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban az MsU 1079/A jelzet alatt ilyen címen szerepel az említett káté: *A' Keresztyéni Vallásról a' Sz. Írásnak rendi szerént való rövid tudakozódás*. Benczédi Pál és dr. Gál Kelemen egybehangzóan más címen ismeri ezt a kátét: Catechezis, azaz az igaz keresztényi vallásról, a szentírás szerint való rövid tudakozódás¹⁰. A címben található eltérés ellenére tartalmilag teljesen egyezik a két káté. A káté a radikális hitelvek tompítására törekszik, és megpróbálja az unitárius hitelveket összhangba hozni a dési egyezséggel. A kézirat 85 kérdést tartalmaz 13 részre felosztva. A szentlélekre vonatkozóan a következőképpen teszi fel a kérdést: „A sz. Lélek felől mitsoda értelemben vagy?

A' Sz. Lelket hiszem és vallom Istennek oly hathatós erejének és munkájának lenni, mely által a hívek Isten igazságát és akarattyára taníttatnak, minden kegyességre vezettetnek és az örök életre elpéttelvetnek.”

Az ezt követő kérdésekben pedig kifejti, hogy a szentlélek nem lehet Isten, mert az az Atya ereje és megnyilvánulási formája. Az a tény, hogy a szentlélek az Atya és a Fiú mellett szerepel azért van, „mert az Atya adgya” (72. kérdés). A szentlélek Isten voltát az sem támasztja alá, hogy a keresztesítés az ő nevére történik. A fentiekből kitűnik, hogy a dési egyezség nem befolyásolta a szentlélekről alkotott dávidferenci felfogást, miszerint az csak Istennek ereje. Ez érthető, hiszen az egyezség főleg arra irányult, hogy a *Consensus Ministrorum* szerint Jézust Istennek kell vallani, őt imádni és segítségül kell hívni, a kisgyermekeket az Atya, Fiú és Szentlélek nevében kell megkereszteltetni stb.

A továbbiakban Árkosi (Gelei) Benedeknek 1650–1661 között kéziratban maradt művére térünk rá, amelyben részletesen foglalkozik a szentlélek kérdésével. A mű címe: *Hétszázalékos imádságos könyv, melyben az imádságoknak előtte vadnak a szentírás szerint való régi igaz vallásról és keresztényi hitről és annak cikkelyeiről és a szent életről való üdvösséges elmélkedések*. Árkosi ezen alkotása nem egy szokásos hitvallás vagy káté, hanem Isten felé való fordulás, elmélkedés az apostoli vallásról, a keresztény hitről és a szent életről.

Az apostoli hitvallás gondolatmenetét követve érkezik el a szentlélek tárgyalásához. Árkosi a Mt 28,19 alapján magyarázza meg a szentléleknek a keresztesítés szertartásban való jelentőségét, leszögezve azt, hogy nem lehet csak a szentlélek nevében keresztesíteni, mert a keresztesítés szempontjából az Atya, a Fiú és a Szentlélek - ez a három fogalom - szorosan összetartozik. A szentlélek azonban nem Isten, hanem annak ereje. A szentlélek istenségét elfogadó nézetekkel vitázva végül a következőképpen foglal állást:

„Mi annak okáért a szentírással egyetemben azt valljuk, hogy a szentlélek semmi nem egyéb, hanem isteni erő és hatalom, amely nélkül az isten so-

hasem lehetett, nem is volt, mert ezzel teremtette a nagy látható világot, ezzel bír, igazgat mindeneket; ezen pedig nevén neveztetik úgy mint megszentelő léleknek, mennyei isteni lelki erőnek, hatalomnak, amelynek általa Isten a Krisztussal vala, Atyja ígéretének, Isten erejének, karjának, jobb karjának, újjának, amellyel Krisztus Urunk ördögöket üz vala ki.”¹¹

A szentlélek ajándéka mindenki számára megszerezhető: „A magunk megalázásával, a büntől való megfélemléssel, imádsággal, atyafiúi szeretettel nemcsak megszerezhetjük, hanem nevelhetjük is mi bennünk Istennek szent lelkét”¹².

A szentlélek ajándékait azonban el is veszíthetjük, ha nem élünk érnyes életet, azaz ha a jót csak alkalmyszerűen cselekedjük, és nem állandóan, ha az Istennek tetsző dolgokat nem gyakoroljuk, ha parázna módon viselkedünk és trágáruul beszélünk¹³.

Tehát a szentlélek nem más, mint erő és hatalom, amelyből Isten mindenkinek adhat. A szentlélek nélkül semmire sem vagyunk alkalmasak, de általa mindent cselekedhetünk.

Az 1670. évi gyulafehérvári országgyűlésen Apafi Mihály felszólította az unitárius egyház akkori püspökét, Koncz Boldizsárt, hogy a dési egyezés értelmében megírt vallástételüket mutassák be a fejedelmi udvarban. Az unitárius egyház a székelykeresztúri zsinaton tárgyalta meg a kérdést és úgy döntött, ha nem is egyhangúan, hogy Koncz Boldizsár által írott, s kéziratban használt kátét terjesztik be megvizsgálás céljából azzal a kéréssel, hogy ki is nyomtathassa. A cenzúra azonban a következő megjegyzéssel utasította el a kátét: „Többet kellene akkor adni, a dologhoz mélyebben is nyúltni, ha ki kellene nyomtatni”¹⁴.

Így a káté kéziratban maradt, és csak 1698-ban lehetett kinyomtatni. Azóta ez a káté öt kiadást ért meg, az utolsó 1854-ből való. A köztudatban manapság Koncz Boldizsár-féle káté néven szerepel, azonban az eredeti címe így hangzik: *Katechezis. Azaz: Keresztyén vallásra való tanítás.*

A káté a szentlélek munkáját és szerepét több helyen említi, de a tulajdonképpeni meghatározását csak a 23. kérdés feleletében adja meg. „XXIII. Micsoda a Szent Lélek? Amaz Istentől és az Atyától ígértetett, és a Krisztus megdicsőíttetése után minden testre kiöntetett olyan mennyei erő, mely által régen az apostolok és egyéb akkori hívek nem csak megszenteltetnek, hanem nagy erőket, csodákat és jegyeket is tesznek vala. Mostan pedig a mely erő által a hívek minden igazsága, és Istennek kedves akaratajára taníttatnak, vezéreltetnek, megszenteltetnek, könyörgésekben és erőtlenségökben segítettetnek, háborúságokban vigasztaltatnak és a teljes váltságnak napjára elpecsételtetnek.”

A szentlélek tehát Isten ereje, amely a múltban is hatott, és hatása a jelenben is érvényesül. Ez az erő segíti az embereket az igazságra eljutni, de nem tekinthető isteni személynek, és így nem is kell imádni.

A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára kéziratárában az R 539 helyrajzi szám alatt találtam egy unitárius kéziratot kátétöredéket, amelyet 1700 körül másoltak. Címe: *Az igaz hívek és vallásnak dolgairól való rövid kérdészedés.* Szerzőjét még nem sikerült azonosítanom. A szentlelket hat kérdésben tárgyalja. Ezek közül megemlítjük a következőket:

„Mit vallasz a' Sz:Lélek felől?

Hiszem és vallom, hogy a' Sz:Lélek a' magasságbéli Istennek ereje és hatalmassága légyen.

Istené a Sz:Lélek?

Nem, mert sohult a' Sz: Írás ezt az Istennek ígéretit a' Sz: Lelket Isten[n]ek ne[m] mo[n]gya.

Kellé imádni?

Semmiképpen nem, mert sohult nem porontsoltatik, és példat sem találunk, hogy valakitől a' Szentek közzül imádtatott volna.”

A dési egyezés hatása érződik ezen a kátén is, de a szentlélekről szóló tanítása, azaz a kérdések megfogalmazása mintha tiltakozás lenne a Jézusról szóló tanítás ránk erőszakolt részei ellen. A szentlélekre vonatkozóan a káté szerzője nyomatékosan kijelenti, hogy nem Isten, és nem is kell azt imádni. Ugyanazt a nézetét Jézusra is kiterjesztené, de az egyezés kényszerű hatása alatt ezt nem tehetette.

Árkosi (Gelei) Benedek műve, majd Koncz Boldizsár kátéja nagyban hozzájárult az unitárius egyház szellemi fejlődéséhez, különösen az utóbbi, amely hosszú időn keresztül egyik szimbolikus könyve volt az egyháznak.

A 17. század vége és a 18. század eleje Erdély történetében szomorú korszak volt. A fejedelemség megszűnt, a Rákóczi szabadságharc elbukott.

A szabadságharc ideje alatt a fejedelemhez hű erdélyiek egy része a kedvezőtlen állapotok miatt kénytelen volt elhagyni hazáját, és Magyarországon menedéket keresni. A bujdosó erdélyieket Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyékbe telepítették le.

Torda főbírája, a buzgó unitárius Szaniszló Zsigmond is követte fejedelmét II. Rákóczi Ferencet Magyarországra. Szaniszló és a szintén bujdosó tordai unitárius pap, Szentiványi Bartók János a Szabolcs megyei Mándokon 1708-ban Károlyiné Barkóczy Krisztina kérésére írt egy *Confessiót*, unitárius vallástételt¹⁵. Károlyiné a *Confessiót* odaadta Demeter Márton páternek, később gyulafehérvári nagyprépostnak, hogy véleményezze azt, és egy katolikus szellemű vitairatot írjon róla. Demeter Márton könyve, amelyben az unitáriusok vallástételét cáfolja, csak 1732-ben jelent meg nyomtatásban itt Kolozsváron, ilyen címen: *A Szent Háromságnak az, az, az Atyának, és Fiúnak, és Szent Léleknek. Három Valóságos Isteni Személyeknek Egy Igaz, örök, és Egyenlő Istenségekről való, Római közönséges, és Apostoli Anyaszentegyházának egy igaz, tökéletes, és egyedül üdvösséges Hite, Vallása, és Tudománya*. Ez a mű tartalmazza a Szaniszló és Szentiványi által írott *Confessiót* kis részletekre tördelve, az ezekre adott katolikus válaszokkal.

Benczédi Pál többször idézett könyvében (lásd a jegyzetekben) szintén ismerteti ezt a vallástételt, de ő nem mondja ki egyértelműen, hogy az Szaniszló és Szentiványi műve lenne.

A vallástétel, azaz *Confessió* szövegére vonatkozóan meg kell jegyeznünk, hogy abban „Demeter szerint »Szerzői a Szent Lélekről elsőben világosan értelmeket ki nem adták volt. Azért egy alkalmatossággal magam - Demeter Márton - szemben lévén (más egy méltóságos Catholikus és buzgó Uri személyis jelen lévén) eggyikkel, a ki azon Unitária Vallás-tételnek fővebbik koholója

volt, kényszerítettük szép szóval, hogy nyilvánban adná-ki a Szent Lélekről való értelmeket; ki-is noha abban az időben (mitől viseltetvén) nem akart a dologhoz szállani; kevés napok mulva mindazáltal... Írásban valamennyiben világosb értelmét adta, és kezemhez küldötte.”¹⁶. Tehát a szentlélekről szóló tanítás részletes tárgyalása eredetileg nem volt benne a Vallástételben.

Szaniszló utólag küldte el azt Demeternek 1710-ben. A kiegészítés egyedül Szaniszló műve, hiszen akkor már nem élt Szentiványi. A tanítás így hangzik:

„Hiszszük a Vigasztaló Szent Lelket az Atya Istennek olyan ajándékának, erejének, és ujjának lenni, mely az Atyától származik, a Krisztus nevében küldetik, a Krisztusban hívőknek adatik, Isteni félelem által tartatik, hitelenség által ki-óltatik. Mely a Kristus Jesusnak leg-bővebben adatott, az Apostolokra Pünkösöd napján ki-öntetett, mely tudatlanságokban tanította, szomorúságokban vigasztalta, félelmekben bátorította, az Evangéliomnak predikálására alkalmatosokká tőtte; mely által ma-is a Hivek meg-szenteltetnek, és a Váltásának napjára el-peccéltetnek.

Mind ezekből ki-teczik hogy mű-is Unitáriusok a Szent Háromságot hisszzük és vallyuk a szerént, a mint az Apostoli Credó, és a Szent Írás előnkben adgya, és Háromnak nevében, Atyának, Fiúnak, Szent Léleknek nevében Keresztelkedünk; De ehez többet tenni, vagy ebben el-venni nem merünk; melyre nézve a Kereszttségben-is nem tésszzük azt hozzá. Szent Lélek Istennek nevében: mert az írásban e képpen nincsen. Mű az Apostoloknak az Apostoli Credóban ki-adatott magyarázatokkal, és a Szent Írásnak világos szavaival meg-elégszünk, azoknál a dolgot mélyebben érteni, külömben magyarázni, a Sz. Írásban nem találtatott idegen szókkal élni nem merünk. Másoknak mi teczik, állyon szabadságokban.

(Szaniszló későbbi pótlása)

Jóllehet ez előtt ki-adott Vallás-tételünkben igen világosan, és a Sz. Írásnak értelme szerént a Szent Lélekről, együgyü értelmünk ki-téteztett; de mint-hogy némelleyek azt mongyák, hogy abból nem értik a Szent Lélekről való Vallás-tételünket: Mellyet, ha megelégednének a Szent Írásnak egyenes és világos Tanú-bizonyosságival, nyilvánással semmiképpen nem mondhatnánk. Most-is tovább a Szent Írásnál nem akarunk menni, hanem világosab értelemnek okaért a Sz. Lélekről való Vallás-tételünket ez szerént adgyuk ki.

Mű a Szent Írásokkal azt vallyuk, hogy a Szent Lélek, nem egyéb, hanem Isteni erő és hatalom, mely nélkül az Isten soha nem vólt, nem-is lehet. Ezzel teremtette e nagy látható világot, ezzel bír, és igazgat mindeneket. Ez az erő pedig sok nevekkal neveztetik: ugymint: Szent Léleknek. Luc.1. Istennek erejének Luc.24. Atyának ígéretinek, és Mennyei erőnek. Act.1. Szent Léleknek és Hatalomnak, melynek általa Isten vala a Krisztussal. Act.10v.38. Szentelő Léleknek. Rom.1. Lelki erőnek és Isteni erőnek. I.Cor.2.v.4.5. Istennek karjának és erejének. Luc.1.v.51. Istennek ujjának Exod.8. Mely Istennek ujjával üdvözítő Urunk Krisztusunk üzte-ki az ördögöket az emberekből. Luc.11.v.20. Istennek jobb karjának. Act.2.v.33.

Ez az Lélek, erő és hatalom az Istenben, mint valami végtelen tengerben és mélységes örvényben van; melyre nézve az Isten mindenhatónak-is mondatik, ki mindeneknek ad abból az ő rendi és állapotja szerént.

Hogy pedig a Szent Lelket az Atyával egyenlő örök Istennek, e világnak nagy részével együtt nem valhattuk, okai a többek között ezek.

1. Mert sohol a Szent Írásban Istennek nem neveztetik; mellyet lehetetlen dolog, hogy az Írás világosan, minden következés nélkül nem tanítana, hogyha a Sz.Lélek Isten volna.

2. Sohol az Írásban sem emlékezet, sem példa nem találhatik arra, hogy a Szent Léleknek Könyörgeni, avagy azt imádni kellene.

3. A Szent Lélek igen gyakorta el-hagyatik az Írásban, mikor az Írás az Atyáról és Fiuról emlékezik: mely nem lehetne, hogy ha a Szent Lélek külön Isteni személy volna: ugymint mikor az Írás azt mondgya: hogy csak az Atyának és JESUS Kristusnak ismeretiben áll az mi üdvösségünk. Miért nem mondgya a Szent Lélek isméretiben-is? Joan.17.v.3.

Erre láss többeket-is. I.Cor.8.v.6. Act.20.v.21. I. Thess-1.v.9.10. 2. Thess.3.v.5. 1.Joan.1.v.3. Item 9.2.v.24. Apoc.5.v.13.9.3.v.12. Ephes.6.v.13. 1.Thes.3.v.11. 2.Thess.2.v.16. 1.Tim.1.v.1. Tit.2.v.13.

Mely Szent Írásbéli helyekben, ha a Szent Lélek az Atyával egyenlő Isten volna, semmiképpen el nem hagyathatott volna. Ide adhattuk ezt-is: Hogy ha a Szent Lélek az Atya Istentől különös személyü Isten volna, a JESUS Krisztus a Szent Lélek Istennek volna inkább Fia, mint az Atyának, mivel, a Szent Léleknek ereje által fogantatott. De mind ezt, és sokakat egyebeket rövidségnek okáért el-halgtunk¹⁷.

Demeter Márton idézett műve akarata ellenére is jó szolgálatot tett az unitárius egyháznak, hiszen a könyvnyomtatásra a cenzúra ritkán adott lehetőséget, de így mégis napvilágot láthatott egy unitárius hitvallás. Ennek a hitvallásnak nem volt ugyan szimbolikus jellege, de összefoglalását adta az akkori unitárius meggyőződésnek.

A megindult ellenreformáció idején Steinville erdélyi katonai parancsnok az unitáriusokat szinte mindenüktől megfosztotta. Katonai karhatalommal elvették a kolozsvári piaci nagytemplomot, a plébánia épületét, az iskolát és más egyházi közvagyonot. Ebben az időben a püspök, a tanári kar és a papság földönfutóvá lett, a tanuló ifjúság szétszóródott, a nyilvános gyülekezést, az istentiszteletek tartását egy időre betiltották stb. Jakab Elek szerint a „korondi ekklezsiában ekkor kapott annyira lábra a más vallásra-térés”, aminek a megakadályozása céljából Almási Gergely Mihály püspöksége alatt az egyház vezetősége a korondi eklézsiának egy konfessziót küldött, amely így foglalja össze a szentlélekről szóló tanítást

„Hiszem a Szent-Lelket, de nem a Szent-Lélekben, ki sem állattya, sem személye, hanem Istennek ereje, újja, jobb keze, a ki soha nem imádtatott, soha nem is imádtatik, a ki által szólott Isten a Próféták által, és most is az által igazgattatnak az hívek minden igazságra.”¹⁸ A konfesszió valószínűleg Szentábrahámitól származik, amelyet később latinra is lefordítottak és kiküldték a papoknak.

A 18. század egyik legnagyobb teológiai alkotása, a már említett Szentábrahámi L. Mihály nevéhez fűződik. Művének címe: *Summa Universae Theologie Christiane secundum unitarios*, amely csak jóval halála után, 1787-ben jelent meg nyomtatásban.

Magyarul 1899-ben jelent meg ilyen címen: *A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint*. A fordítást Derzsi Károly végezte el.

Szentábrahámi műve négy részre oszlik. A harmadik és egyben a legterjedelmesebb része *A keresztény erkölcsstanról, vagyis A keresztény vallás feltételeiről* szól.

Ennek a résznek az a sajátossága, hogy a szentlélekről való magyarázattal indít, ilyen címen: *A szent lélekről és az Új szövetség más ígéreteiről s fenyegetéseiről*. Szentábrahámi a következőképpen határozza meg a szentlelket:

„A szent lélek az Istennek amaz ereje (Luk.1, 35; 49; Csel 1,8; Róm 15,13; I Kor 2, 4-5), mely által Isten az ő híveit megszentelte és más isteni ajándékokkal megtöltötte.”¹⁹

A szentlélek ajándékai az Újszövetség szerint - folytatja Szentábrahámi - „vagy rendkívüli és látható, vagy rendes és láthatatlan úton adatik.”²⁰ Jézus rendkívüli módon fogantatott és szenteltetett fel a szentlélek által, s ez a rendkívüli ajándék az apostoloknak is megadatott azáltal, hogy csodát cselekedhettek, és így tanításaiknak tekintélyt szerezhetnek. A szentlélek rendes és minden időben megnyilvánuló kegyelme pedig nem egyéb, „mint Istennek ama hathatós működése, mely által a hívők szívei nemcsak örömmel töltenek be, hanem meg is világosítatnak, az akarat a kívánsággal együtt buzdítatik, mi pedig alkalmatossá tétetünk az Istenre vonatkozó dolgok meghallására és teljesítésére...”²¹

A továbbiakban Szentábrahámi kifejti, hogy a Bibliában a szentlelket gyakran úgy tüntetik fel, mint személyt, amennyiben olyan tulajdonságokkal ruházzák fel, amelyek az emberi személyekre vagy azok cselekedeteire vonatkoznak; majd megjegyzi, hogy „szokás ugyanis nemcsak az írásban hanem a közönséges beszédben és oly dolgoknak, melyek nem személyek, költői személyesítés útján - és pedig nem minden választékosság és nyomaték nélkül - oly míveleteket és cselekedeteket tulajdonítani, melyek máskülönben szorosan véve csak személyekre illenek.”²²

Röviden összegezve a fentieket, elmondhatjuk, hogy Szentábrahámi is a szentlelket egyértelműen Isten erejének tartja, amely nem külön isteni személy. Ebből pedig kimondatlanul is az következik, hogy imádni sem kell.

Szentábrahámi óriási érdeme az, hogy ezzel a munkával egy teljes rendszert alkotott, amely az akkori unitárius álláspont leghívebb tolmácsolója volt. Mindenre kitért részletesen és ehhez hasonló összefoglalás azóta sem jelent meg.

Talán a 18. században érte egyházunkat a legnagyobb veszteség. Elvettek templomainkat, iskoláinkat, hittani irodalmunk is a védekezés nehéz feladatát végezte. A kéziratos munkák, amelyeket nem lehetett kinyomtatni, gyenge fegyvernek bizonyultak a katolikus papsággal, a jezsuitákkal szemben. Az ő kezükben volt a sajtó, a nyomda, ráadásul az állam feltétel nélküli támogatását is élvezték.

A nehéz körülmények ellenére kéziratos hittani irodalmunk elég gazdag volt.

Mária Terézia halála után II. József trónralépésével egyházunk felszabadult az elnyomás alól, de egyelőre még komolyabb irodalmi tevékenységet nem tudott kifejteni.

A 18. század végén és a 19. század elején is több kéziratban maradt káté tanúsítja hittani fejlődésünk folytonosságát.

1845-ben azonban már nyomtatásban jelent meg a szerző nevének fel tüntetése nélkül egy káté, amelynek címe: *A keresztény vallás elemei kérdésekben és feleletekben*. Dr. Erdő János egyik tanulmányában kimutatta, hogy azt a kátét Kriza János dolgozta át magyar nyelvre Channing E. W. angol nyelvű kátéja alapján²³.

Erdő János arra is felhívja a figyelmet, hogy Channing kátéjában nem foglalkozott a szentlélek fogalmával. „Kriza teológiájának viszont egyik alkotóeleme a szentlélek. Ennek közreműködése nélkül nem tudta elképzelni üdvösségünk munkálását. Magától értetődő volt, hogy az átdolgozott kátében Isten, ember és Jézus mellett a szentlélek is helyet kapott.”²⁴

A káté vége felé Kriza három kérdésben foglalkozik a szentlélekkel (XXVII. XXVIII és XXIX. kérdések). Érdemesnek tartom idézni azokat, mert csak így tudjuk értékelni és összehasonlítani elsősorban a Koncz Boldizsár-féle káté szentlélektanával, mely káté hosszú időn keresztül szimbolikus könyve volt egyházunknak.

XXVII „Hogy idvességedet haszonnal munkálhassad, mire van neked minden pillanatban szükséged?

Szükségem van az Isten erősítő szent Lelkére, valamint mi emberek testi szükségünkben sem lehetünk el az Isten segedelme nélkül: szintoly szükséges ez nekünk a mi lelki szükségünkben, arra nézve t. i., hogy naponként bölcsőbbek, erényesebbek és boldogabbak lehessünk.

XXVIII. Az Isten szent Lelke munkálkodik-e ma is a keresztény emberben?

1. Az Isten szent Lelke ma is munkálkodik én bennem; felvilágosítja értelmemet, hogy az igazat és a jót megismerjem; erősíti akaratomat, hogy a mit jónak, igaznak lenni megismertem, a mellett állhatatos legyek.

2. Megismerteti velem gyengeségemet, s megtérésre és jobbulásra indít; vigasztal inségben, nyomorúságban s eleveníti szívemben az örök élet édes reményét.

XXIX. Mi módon munkálkodik az emberben a szent Lélek?

1. Nem valami csodálatos, rendkívüli módon, hogy felesleges lenne azáltal az embernek önmunkássága.

2. Az Isten nem teszi helyettem azt, a mit magam megtehetek és tenni kötelességem, hanem csak eszközök által munkálkodik bennem, melyeket az ő bölcs gondviselése nyújt nekem s hathatóssá teszen lelkemben. Ezen eszközöket szükség használnom, s minél lelkesebben használok, annál inkább munkálkodik a szent Lélek.”²⁵

Koncz Boldizsár szentlélektana is az akkori körülményeknek megfelelő unitárius álláspontot képviselte, de annak dogmatikus fejtegetésével szemben Kriza János a letisztult hitelvi fejlődés kapuját nyitotta meg a teológiai kérdések minden területén.

Kriza azt tanítja a szentlélekről - amint a fenti kátéidézet is mutatja - hogy az az Isten erősítő Lelke és segedelme, mely által naponként bölcsőbbek, erényesebbek és boldogabbak lehetünk. Ez a Lélek ma is munkálkodik ben-

nünk: felvilágosítja értelmünket, hogy az igazat és a jót megismerjük, erősíti akaratomkat, hogy amit jónak, igaznak megismertünk, amellet ki is tartunk. Megismerteti gyengeségeinket, s megtérésre, jobbulásra indít. Vigasztal a nyomorúságban, és megerősíti szívünkben az örökélet reményességét. A szent Lélek nem csodálatos, hanem természetes módon működik. Az Isten nem cselekszik helyettünk olyat, amit mi is meg tudunk tenni, és amit kötelességünk is megtenni, hanem csak eszközök által munkálkodik bennünk. Az eszközöket gondviselése biztosítja számunkra. Minél inkább használjuk azokat, annál inkább munkálkodik bennünk a szent Lélek.

Ez a káté egyházi irodalmunk egyik legolvasottabb műve lett, és vallás-oktatási tankönyvként közel ötven éven keresztül használták.

„A Channing – Kriza kátéja határkő a hazai unitárius egyház történetében - állapítja meg Erdő János. Ez a munka kiállást jelent a dési komplánáció ránk kényszerített dogmatizmusa ellen, és egyben kovász teológiánk 19. századbeli megújulásában...

Megvalósította az 1580 óta fennállott irodalmi elszigeteltségünk áttörését, és kapcsolatot létesített az angol–amerikai unitárius irodalommal”²⁶. Ezenkívül - tehetjük hozzá mi - óriási teológiai értékkel gazdagodott Channing kátéja, midőn Kriza János kiegészítette azt szentlélektanával.

Unitáriusnak lenni 1854 előtt egészen mást jelentett mint azután, állította Borbély István. (1854-ben jelent meg Koncz Boldizsár kátéjának utolsó kiadása.) Gál Kelemen ellenben úgy vélte, hogy 1875, Ferencz József konfirmálók számára írott kátéja 3. kiadásának esztendeje az az időpont, amikor a vallási liberalizmus hatása alatt egyházunk végérvényesen a saját lábára állva elkötelezte magát a tiszta Jézusi eszmék mellett²⁷.

Ferencz József kátéjának első kiadása (1864) „még cipeli a dézsi egyezés reánk erőszakolt hitelveit, melyeket már senki sem hisz és senki sem vall.”²⁸ Simén Domokos, Ferencz József mérsékelt haladó teológiájával szemben, a radikális szellemiség képviselője. A kátéval egy időben jelent meg Siménnek a Szent történetek című munkája, amelyben Isten egységét, Jézus valóságos ember voltát hirdeti és a szentlélek nem más - mondja - mint lelkünknek azon mennyei ereje, amely minket igazságra vezérel²⁹.

Ferencz József kátéját lépésről-lépésre reformálta meg, és 1991-ig húsz kiadása jelent meg. Az utolsó kiadás két kérdésben foglalja össze a szentlélekről szóló tanítást. Eszerint a szentlelket Isten erejeként, jóra irányuló segítségként határozza meg, amely az ember értelmét megvilágosítja, a szívét megtisztítja, hatásaiban pedig megnyugtat, bátorít és boldogít.

Időközben jelentek meg újabb hittani munkák és káték, de azok nem váltak az egyház szimbolikus könyveivé. Balázs Ferenc Tordán 1932-ben saját kiadásban megjelent *Kis Hittana* így teszi fel a szentlélekre vonatkozó kérdést:

„Mit tartasz a »szent lélekről?»

A szent lélekről azt tartom, hogy az nem más, mint az isteni lélek, amikor bennünk erőre kap”³⁰. Balázs Ferenc ebben a kis füzetében arra törekedett, hogy az unitárius vallásról egy olyan rendszert adjon, amely tapasztalata szerint a hívek többségének akkori hitbeli meggyőződését, felfogását vagy feddi vagy pedig azon alapszik. Elsősorban az unitáriusok számára írta azt, de ahogy

megjegyzzi, „Tapasztalatom szerint sok művelt ember hite egyezik az itt lefektetett elvekkel.”³¹

Szentlélektana tömör, egyszerű és kifejezésre jut benne, hogy a szentlélek Istenhez tartozik, és mint erő működik bennünk.

Dr. Kiss Eleknek is megjelent 1968-ban egy kátéja, amelyben nem foglalkozik a szentlélek tételes meghatározásával. Kimondja, hogy a szentlélek Istennek a lelke és a „szentséges fogalom itt azt fejezi ki, hogy az egész léleknek minden teljessége benne foglaltatik.”³² Annál nagyobb hangsúlyt fektet az emberi lélekre, miszerint az személyes szellem, amely „nem áll egyedül önmagában”, hanem „az Isten lelkének részese ... s mint ilyen, megszentelődésre van hivatva”. A megszentelődés emberi feltétele azonban az, hogy „Atyánkat, Istenünket őszinte, tiszta, gyermeki szívből jövő imádsággal kell kérnünk, hogy növelje bennünk és általunk a nemesen cselekvő élő léleknek világát, gazdagítsa lelki világunk belsejét és áldja meg jóra törekvő minden nemes szándékunkat, hogy a bennünk lévő nemes akarat hivatásos cselekvésbe lendüljön.”³³

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a teljesség igénye nélkül áttekinthető unitárius teológiai, hittani irodalmunk látszólag szegényes. Ha a nehéz történelmi körülményeket vesszük figyelembe, akkor ez az irodalom igencsak gazdagnak mondható. Ebben a paradoxonban a látszólag szegény, valójában gazdag teológiai irodalomban egy lassú, egyenetlen, de mégis fejlődő, felfelé ívelő irány mutatható ki.

Azok az összetevők, amelyek meghatározó szerepet játszottak ebben a fejlődésben, olykor visszaesésben, az általános egyházi életből fakadtak. Ezek a teológiai és hittani munkák az önigazolás eszközei voltak az egyházat ért támadásokkal szemben, s ugyanakkor a hitvédelem eszközei is.

A hittani munkákban kevés kivétellel egy közös elemet lehet kimutatni, mégpedig azt, hogy az Apostoli Hitvallás formáját követik. Hogy főtémánkhöz közelítsünk, a Ferencz József kátéjának legutolsó kiadása is a szentlelket Istentől elválasztva külön fejezetben tárgyalja. A szentlélek Istenhez tartozik, az isteni tevékenység egyik sajátos megnyilvánulása. Ebben tulajdonképpen minden unitárius egyetért. Sajnos káténkban, legfontosabb szimbolikus könyvünkben, ez még nem érvényesült. A következő kiadásban szükség lesz egy olyan radikális lépésre, amely most már a szentlelket az azt megillető helyen fogja tárgyalni.

Jegyzetek

¹ Varga Béla: *Az unitárius vallás*. in.: Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Bp. 83. p.

² Ld.: Dr. Borbély István: *A mai unitárius hitelvek kialakulásának története*. I. Kolozsvár, 1925. 58. p.

³ Ld.: Balázs Mihály: *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén*. Akad. kiad. Bp. 1988. 38. p.

⁴ Dr. Borbély István: *i.m.* 60. p.

⁵ Balázs M.: *i.m.* 40. p.

⁶ Dr. Borbély István: *A magyar Unitárius egyház hitelvei a XVI. században*. Kolozsvár, 1914. 44-45. p.

⁷ Uo: Vö: 34.p., 46. Serveto szerint a szentlélek az Atyához és a Fiúhoz hasonlóan Isten, a teremtésben közvetlenül részt vett, mert Krisztus ő általa végezte a teremtést s bennünk Krisztus ma is ő által munkál. A Kálvin tanítása a Servetoétól annyiban tér el, hogy az előbbi a szentlelket imádandónak tartotta, az utóbbi nem. A fenti véleményekkel ellentétben Statorius Péter Lengyelországban azt vallotta, hogy a szentlélek nem Isten, hanem csak Istennek ereje és ajándéka, amellyel a benne bízókat megajándékozza (Pincowi zsinat 1561. nov.19) Ezt a gondolatot Szocinusz Faustus tovább fejlesztette, és az ő megfogalmazása szerint került be a Rákowi kátéba. Eszerint: a szentlélek nem Isten, nem tagja a nem létező háromságnak, nem személy. Ellenben igenis istennek ereje, amely vagy látható alakban jelenik meg, mint egykor Jézus tanítványainak; vagy pedig láthatatlan. Ez utóbbi formájában lehet szubjektív, amely az örök üdvösségnek bizonyossága, és amely minden hívő keresztény lelkében él. Objektív, amely annyit jelent, mint: Evangélium, ezt pedig Isten az ő lelkének ereje által közölte.

⁸ Vö: Benczédi Pál: *Az unitárius hitelvek kifejlődése*. Kolozsvár, 1934. 28-30. p.

⁹ Uo: 38. p.

¹⁰ Ld: Benczédi Pál: *i.m.* 61. p. és Dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története. I.* Kolozsvár, 1935. 76. p.

¹¹ Benczédi Pál: *i.m.* 70. p.

¹² Ua.

¹³ Ua.

¹⁴ Uo: 72. p.

¹⁵ Ld: Kis Domokos: *Confessio: Az unitáriusok vallástétele*. in: KerMagv 1994. (100.évf.) 1. sz. 17-34. p.

¹⁶ Uo: 21. p.

¹⁷ Uo: 27-28. p.

¹⁸ Jakab Elek: *Virrasztásaim. Confessio Fidei, quam Consistorium Unitariorum singulis Unitariis preascripsit inter 1692-et 1724.* in: KerMagv. 1875. (10. évf.) 259. p.

¹⁹ Szentábrahádi L. Mihály: *A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint*. (Latin nyelvből fordította Derzsi Károly). Kolozsvár, 1899. 148. p.

²⁰ Ua.

²¹ Uo: 149. p.

²² Uo: 150. p.

²³ Ld: Dr. Erdő János: *Egy névtelen káté 1845-ből*. in: Dr. Erdő János: *Teológiai tanulmányok*. Kolozsvár, 1986. 114-148. p.

²⁴ Uo: 144. p.

²⁵ *A keresztény vallás elemei kérdésekben és feleletekben. Az unitáriusok értelme szerint*. Hetedik kiadás. Kolozsvár, 1939. 17-18. p.

²⁶ Dr. Erdő János: *Egy névtelen káté 1845-ből*. 147-148. p.

²⁷ Ld: Dr. Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora*. Cluj, 1936. 62. p.

²⁸ Uo: 65. p.

²⁹ Uo: 66. p.

³⁰ Balázs Ferenc: *Kis Hittan*. Torda, 1932. 20. p.

³¹ Uo: Fedőlap.

³² Dr. Kiss Elek: *Unitárius káté*. Kolozsvár, 1968. 28. p.

³³ Uo: 29-30. p.

PIRNÁT ANTAL

ENYEDI GYÖRGY HÉLIODÓROSZ-FORDÍTÁSA

A kolozsvári unitárius kollégium kéziratgyűjteménye őrzi Enyedi György 1592-ben készült fordítását Héliodórosz Aethiopika című regényéből.¹ Az Enyedi-fordítás a kor színvonalán álló alapos humanista munka. Pontosan és szépen igyekszik fordítani a görög szöveget. A fordítást - a korabeli kiadói gyakorlat szerint - előszóval, ajánlással látja el, és megpróbálja a szerzőre vonatkozó forrásokot összegyűjteni, és számot ad a műnek azokról a kiadásairól és fordításairól, amelyekről tudomása van. Enyedi műve tartalmazza a mű editio princepsének a kiadó által írt előszavát is. A Héliodórosz regényről az 1530-as évekig csak másodkézből származó információkkal rendelkezett a tudós közvélemény. A következő módon kerül be az európai köztudatba: 1527 augusztusában Ferdinánd csapatai elfoglalták Budát. Az egyik katona, egy kelmefestő német a könyvtárból elvitt egy-két kódexet, köztük Héliodórosz regényének görög nyelvű kéziratát is. A nürnbergi piacon aztán áruba bocsátotta a kéziratokat. Vincentius Obsopoeus birtokába került a kódex, aki sajtó alá rendezte és 1534-ben Baselben megjelentette. Enyedi valószínűleg ezt az editio princepsset használta; lemásolta előszavát és csatolta a fordításhoz.

Az előszóból a következő derül ki:

A humanisták ez időben a regény-műfajt még nem ismerik. Obsopoeus úgy adja ki a művet (kalandregényt), mint történelmi munkát. Megjegyzi ugyan, hogy a görög történetírók (szerzők) megbízhatatlanok, fecsegők, nem úgy mint Livius és Tacitus; de ennek ellenére megbecsülendő történeti forrásként kezeli. Nagy Sándor hódítása ellőtről ugyanis Egyiptom történetére kevés forrást ismerünk (a regény a perzsa uralom idején játszódik), s éppen ezért tartja rendkívül értékes forrásnak. A kiadónak nem jut eszébe, hogy fikciós elbeszélésről van szó.

Enyedi már jóval tájékozottabb: a különféle nyilatkozatok mellett közli azt is, amit a mű fordításairól tudott. Említi Jacques Amyot francia humanista fordítását, amely a regény európai karrierjét elindította, de tudomása van angol, spanyol, olasz, német fordításokról is. Nem tud viszont arról, hogy már létezik egy latin fordítás is, amelyet a lengyel Stanislaw Warszewicki majd negyven évvel korábban adott ki. Viszont Enyedi tisztában van azzal - noha közli Obsopoeus előszavát -, hogy itt költői alkotásról van szó. Erre, minden jel szerint, Julius Caesar Scaliger Poeticája hívta föl figyelmét; közli is azt a

részt, amely a regény méltatását tartalmazza: Scaliger szerint a regény kompozíciója az Odüsszeiára emlékeztet. Figyelmébe ajánlja az efféle szerkesztést az epikus költőknek. A regény-műfajra természetesen neki sincs szava.

Szepessy Tibor kutatásaiból is tudjuk, hogy az ókori teoretikusok erről a műfajról, a fikciós prózai elbeszéléstről nem vettek tudomást, noha a hellenizmus korában szép számmal akadtak ilyenek. Egyetlen kivétel van: Macrobius Cicero-kommentárja. Macrobius a Somnium Scipionis magyarázatában osztályozza az elbeszéléseket: ott beszél

1) igaz, megtörtént dolgokat elmondó szövegekről;

2) kitalált történeteket elmondókról, amelyeknek azonban hasznos tanulságuk van;

3) ill. nem igaz dolgokat elbeszélő szövegekről, melyeknek tanulsága nem értékelhető erkölcsileg. Ide olyan művek tartoznak, mint Petronius Satyriconja és mint - legnagyobb csodálkozásomra, mondja – Apuleiusé. (Apuleiust ő mint filozófust ismeri.). E két példán kívül többet egyébként ma sem ismerünk. Itt a harmadik csoportban kap helyet tehát a regény, mint szórakoztató, de nem tanító elbeszélés. Macrobius a műfaj római példáit sorolja ugyan föl, de nem valószínű, hogy Héliodóroszról nem tudott. (Nem ismert ugyan e görög regény korabeli latin fordítása, de a Satyricon mintha ennek, vagy legalábbis annak a regénytípusnak, amit Héliodórosz jelent, a paródiája lenne. Annak ideális szerelmesei helyett ennek hősei két minden hájjal megkent homoszexuális csirkefogó, akik Priaposz átka miatt nem lehetnek egymáséi, életüket folytonos vándorlással töltik Itálián keresztül).

A Macrobius szövegét ismerő humanistáknak nem tűnt föl, hogy a fiktív prózai elbeszélés beilleszthető a klasszikus műfaji rendszerbe.

Az Obsopoeus előszónak van még néhány tanulsága:

a) A közhiedelem szerint a Mátyás-féle könyvtár ekkorra, 1527-re már szétszóródott. Csapodiék feltételezik, hogy a törökök vagy Mária királyné 1526-ban fölpakolták a kódexeket, és elvitték. Ha az erdélyi fejedelmek, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György azon tervétől, hogy a Corvina megmaradt részét Erdélybe kellene menekíteni, el is tekintünk, az 1526-os teljes szétszóródást akkor is cáfolni lehet. A törökök 1526-ban feltehetően a díszes kiállítású kódexekből zsákmányoltak elsősorban, a kevésbé ékesek, de a filológus számára talán értékesebb egyedi kéziratok a helyükön maradtak. Obsopoeus még egy kéziratot vásárolt a katonától, Diodorosz Siculust. Feltehető, hogy egymás közelében lévő könyveket ragadott meg a félig írástudatlan katonára, így azt is feltehetjük, hogy a Corvinában is a görög történetírók osztályába volt besorolva a Héliodórosz-regény.

b) Enyedi György a Báthory Zsigmondnak szóló ajánlásában, a Héliodórosz regényt mint szépirodalmi alkotást ajánlja az olvasóknak. Hasonló érvekkel él, mint Balassi Bálint a Szép magyar komédia előszavában: Örökös tél nem lehetséges, az ifjúságnak szüksége van ilyen szórakoztató olvasmányokra. Ez a mű szerelmi regény ugyan, de erkölcsileg kifogástalan, törvényes házasság a vége. Üdítő szépirodalomnak tartja.

c) Enyedi előszavában erőteljes nemzeti érzést is megfogalmaz. A mű eredetileg Mátyás, a nagy király könyvtárából származik - írja -, kéziratát ő ho-

zatta Európába. Nekünk magyaroknak meg kell tehát már csak ezért is becsülnünk.

Az Enyedi-fordítás kolozsvári másolata egyetlen példány; el van viszont látva mindazzal az apparátussal, ami a kiadásban szokás. Fel kell tennünk a kérdést: Miért nem jelent meg 1592-ben?

1. Lehet, Enyedi időközben rájött, hogy van már Héliodórosz regényének nyomtatott latin fordítása. A nagy tájékozottságra valló előszó és tudós apparátus alapján feltételezhetjük ezt.

2. Elképzelhető, hogy azért, mert Enyedi György a katolikus Báthory Zsigmond szemében nem volt rokonszenves. Báthory különben nem volt túlságosan bőkezű mecénás az erdélyi protestáns humanistákkal szemben, elég Baranyai Decsi és Brutus műveire utalni: mind hasonló sorsra jutottak. Tudunk arról, hogy ha ki akarták adni műveiket, ránk maradt a Báthory Zsigmondhoz írott ajánlásuk is, de mégsem jelentek meg nyomtatásban.

3. A harmadik feltételezést kicsit kajánkodva említem. Enyedi a szerzőre vonatkozó antik nyilatkozatok között közreadja egy Szókratész nevű 5. századi ókeresztény egyháztörténetírőét is. Ez a szerző följegyezi a következő mendemondát: Héliodórosz ifjúkorában írta meg ezt a regényt, később keresztény hitre tért, elmélyült a teológiában olyannyira, hogy végül püspökké is jelölték, amikor valakinek eszébe jutott, mit is írt ifjúkorában. Héliodórosz a regény mellett döntött. Enyedit a fordítás elkészülte évében, 1592-ben jelölik és választják meg püspöknek. Enyedi talán ugyanebbe a helyzetbe került, ilyesféle választás elé állították, és ő a püspökséget választotta. Meg kell azonban mondani, hogy püspökké választása körül komoly huzavonák voltak ugyan, de nem tudok róla, hogy szépirodalmi munkásságát említették.

Enyedi magyar nyelvű széphistóriáját (Gisquardus és Gismunda, Debrecen 1577, Kolozsvár 1582: ez utóbbi adja a teljesebb, jobb szöveget²) Boccaccio novellája alapján készítette. Jellemző a kor irodalmi viszonyaira, hogy amikor szerelmi történetet magyarra fordít, verses formához folyamodik. Amikor azonban tudós olvasó számára hasonló tárgyú műből készít fordítást, a prózai formánál marad: görög prózát megfelelő színvonalú latin prózára tesz át. Mintha magyar nyelvű prózai elbeszélésre ez idő tájt nem volna még igény.

A Héliodórosz regény magyarországi pályafutását³ is jellemzőnek kell tartanunk:

A 16-17. század fordulóján Czobor Mihály magyarra is lefordította.⁴ A fordítás természetesen a kor olvasói igényei szerint, versben készült. Igaz ugyan, hogy verstani szempontból meglehetősen magányosan áll korában, talán ez is egyik oka, hogy nem vált túl népszerűvé. (A népszerű 12-es sorokból öt alkot egy strófát. Ez az egykorú olvasó számára idegen, de az még a 17. század végén is.⁵) Irodalmunkban különös helyet foglal el a mű abból a szempontból hogy nem a latin fordítás alapján készült: ellentétben az általános magyarországi fordítói gyakorlattal, amikor még modern nyelvű szerző esetén is a latinból fordítanak, ha az létezik. Czobor a német fordítás alapján kezdi meg az átdolgozást, ami egyébként soha nem lett kész. A műnek rengeteg részletzsépsége van, viszont fárasztóan felduzzasztja, a német prózához képest is, a szöveget. Ha végig elkészül, három Iliász terjedelmű lett volna. Amit re-

konstruálhatunk, az a regény szövegének, cselekményének egyharmada. Ez is csonkán maradt ránk, egyetlen példánya a Zrínyi Miklós könyvtára kéziratái közül ismert. A Czobor fordítás a 17. század folyamán is csak néhány főúri könyvtárban lehetett meg.

A regény magyarországi utóéletének következő szakasza az 1690-es években kezdődik:

A befejezetlen Czobor fordítás ekkor felkeltette Gyöngyösi István egyik mecénásának érdeklődését. Megbízta Gyöngyösit, készítse el a regény befejezését. Gyöngyösi nem volt műveletlen ember, de Héliodórosz nem tartozott az iskolai tananyaghoz, nem volt tehát tudomása róla, és nem ismerte a regény egyetlen fordítását sem, ezért teljesen önállóan komponált neki befejezést, amely a műnek egy olyan példánya alapján készült, amely teljesebb a ma ismertnél. (Az eredetiben a sorsüldözött szerelmesek Egyiptomba sodródtnak, keresik, kergetik egymást, így jutnak el a hősnő, Chariclea hazájába, Etiópiába, ott egymásra találtnak.) Gyöngyösi megoldásában Chariclea, miután elszakad szerelmesétől, ispotályt alapít Egyiptomban, ahova minden szegény vándort fölvesz, csak mesélik el élettörténetüket. Theagenész odavetődik, így ismernek egymásra a szerelmesek. Gyöngyösi nemcsak befejezte azonban a művet, hanem át is dolgozta, Czobor ötsoros strófáit kedvenc versformája szerint négy sorosokra írta át, ami kétségtelenül jót tett a szövegnek. Az előző terjen-gösségéhez a strófa-kényszer is hozzájárult.

Jegyzetek

¹ Mikrofilmje: MTAK A 167/IX.

² Azt hiszem, Varjással szemben Káldosnak van igaza, aki szerint az 1582-es szöveg olyan korrekciókat, javításokat tartalmaz, amely csak a szerzőtől, ill. szerzői kéziratból származhatnak.

³ Héliodórosz magyarországi recepcióját Dézsi Lajos egyik tanítványa, Rajka László tárta fel (Heliodoros Aithiopiájának feldolgozásai a magyar irodalomban. Kolozsvár 1917.).

⁴ Mielőtt a zágrábi Zrínyi könyvtár kézirata hozzáférhetővé vált, a Dézsi által készített Czobor-másolatot tanulmányozhattam. Kiadása: RMKT XVI/10. (?)

⁵ A régi magyar vers repertóriumra szerint: a 16. században Czobor versformájának nincsen megfelelője. Az öt hosszú soros strófa is igen ritka, két viszonylag korai szöveg, a Nikolsburgi Névtelen (Sok históriákat már mi magyarítottunk) és Sztárai egyik históriája (Mostan emlékezzünk a régi időkről) áll ötsoros strófaból; itt az ötödik sor 13 szótagos.

„AZ UNITÁRIUS PLATÓN” - ENYEDI GYÖRGY

A következő gondolatmenethez egy mondat adta az ötletet. Geleji Katona István, a XVII. századi erdélyi református egyház egyik meghatározó személyisége, az erdélyi fejedelem udvari papja, aki 1638-ban egyik fő szorgalmazója volt az erdélyi unitáriusok elleni legsúlyosabb következményekkel járó támadásnak - a dési complanationak -, két hatalmas polemikus műben¹ is szembeszállt az erdélyi unitárius egyházzal és annak hitelveivel. A *Titkok títka* című munkájában elsősorban Enyedi György *Explicationese*, illetve annak Toroczka Máté által készített és 1619–20-ban kiadott magyar fordítása² ellen indított támadást. Enyedi ellen a legsúlyosabb vádnak azt tartja, hogy annak érvrendszerében, bizonyítékaiban rendkívül sok világi szerzőt idéz,³ s el is marasztalja az unitáriusokat, amiért ezt a szerzőt *Platójoknak tartják nagy tudománya miatt*, pedig inkább szégyellhetnék helytelen okoskodását.⁴ Geleji Katona István indulata is azt sejteti, hogy az unitáriusok igen nagy tisztelettel őrizték volt püspökük emlékét, s bölcsességét, tudományát kimondatlanul, de - az ellenfelek gúnyolódásából ítélve - inkább kimondva, a nagy görög filozófushoz mérték. Vajon mit jelent Geleji mondata? Csak annyit, hogy Enyedit nagy bölcsnek tartották hívei? Vagy a református püspök másra célt? Talán más oka is van, hogy Enyedi neve mellett Platónt említi? Konkrétan megfogalmazva, vizsgálódásunk tárgya az, hogy kimutatható-e Enyedi vagy az őt követő unitárius gondolkodók között Platón és a platonikus filozófiai hagyomány valamilyen szintű ismerete?

A XVI. századi antitrinitárius mozgalom viszonya a filozófiához rendkívül ellentmondásos. Már Servet óta kimutatható az általános filozófiaellenességnek nevezett jelenségcsoport, amely szerint a filozófia bonyolult magyarázataival, érvelésével összezavarja az egyszerű, világos evangéliumi igazságot.⁵ Ebben a gondolatkörben úgy az arisztotelészi-, mint a platonikus-tradíció bírálata tárgya.⁶ A Servet *Restitutiojában* fellelhető platonikus gondolatokat az antitrinitárius mozgalomnak az arisztotelészi tradíció befolyása alatt álló teoretikusai nem fogadták el.⁷ Laelius és Faustus Socinus is kikeltek Platón és a neoplatonikusok ellen. Faustus Socinus így ír: *Ex quibus opinionem istam de Trinitate quae passim recepta est, originem duxisse non dubito; etenim valde illi consentanea sunt ipsius Platonis, et eius sectatorum scripta, qualia sunt Jamblichii, et ceterorum, qui tamen omnes a Mercurio illo Trismegisto haec habuisse videntur.*⁸ Háttérbe szorultak Servet platonizáló gondolatai az erdélyi antitrinitáriusok között is. Pirnát Antal véleménye szerint Dávid Ferenc és társai hiányosabb filozófiai műveltsége miatt. Balázs Mihály véleménye szerint tudatosan iktatták ki Servet platonikus gondolatait,⁹ sőt, átvéve Laelius és Faustus Socinus gondolatait, többször különösen élesen jelentkezett a platonikus filozófia bírálata, amelynek - Dávidék szerint - a szentháromság dogmájá-

nak kialakulásában döntő szerepe volt. Dávid Ferenc ezt írja:... *hogy az próféta és Apostolok tudományát megválaszthassad Plátoétól es Trismegistusétól, honnét a skolasztikus doktorok jobb részént vötték az ő tudományukat.*¹⁰ Ezt a gondolkört fejlesztí tovább *Johannes Sommer Refutatio scripti Petri Carolini*¹¹ című munkájában, majd még élesebben fejti ki híres tételeiben, a *Theses de Deo trino in personis, uno in essentia, ex eius fundamentis desumptae*¹² című művében, amelyben idézetekkel bizonyítja, hogy a szentháromság tan alapfogalmi neoplatonikus filozófusoktól származnak Postellus: *De orbis terrae concordia* című munkája nyomán idézi Ameliust - Plotinosz tanítványát -, aki szerint János evangéliumának prológusa kitűnő összefoglalása Platón és Hé- rakleitosz filozófiájának. Pirnát Antal szerint Sommer döntő fordulatot hozott az erdélyi antitrinitárius gondolkodás irányultságában éppen a platonikus filozófiával való szembefordulásával.¹³ Balázs Mihály is Sommer erőteljes antiplatonizmusát emeli ki.¹⁴ Sommer gondolatai az 1580-as évek második felében már az unitáriusok érvanyagának szerves részét képezték. A *Pécsi disputában* Válaszúti György szintén Postellus munkájára hivatkozva - de nyilvánvalóan Sommertől idézve - ismétli a fentemlített érvet a *filozófusok háromsága* ellen. Válaszúti gondolatmenete azonban túllép az egyszerű antiplatonizmuson, és átvezet egy általánosabb filozófa-ellenességbe, amely már Platón, Arisztotelész és a többi filozófus ellen irányul.¹⁵

Míg az eddig bemutatott vélemények a szentháromságtan keletkezését tartva szem előtt kimutatták annak platonikus gyökereit, addig Jacobus Palaeologus más oldalról érinti Platón filozófiáját. A *De tribus gentibus* című értekezésében a boldogság (*salus*) szempontjából vizsgálja Platón és a görög filozófusok szerepét. Az ő nézőpontjából már korántsem annyira negatív a görög bölcselők szerepe, hiszen az *altera salus* (a földöntúli boldogság) felismerésével egészen közel jutottak a keresztény üdvösség fogalmához.¹⁶ Ebben az összefüggésben a filozófusok messzire jutottak az ész segítségével, s ezért tisztelni kell őket, de természetesen sohasem mérhető össze a kinyilatkoztatás alapján álló keresztényekkel.

Az antitrinitárius mozgalom gondolkodóinak az arisztotelészi hagyományhoz való viszonyát evidenciaként kezeli a szakirodalom, és Pirnát Antal részletesen tárgyalja az arisztotelianus filozófia és az erdélyi antitrinitáriusok viszonyát.¹⁷ Ezért idő hiányában erről nem beszélek.

Az eddigiekből az a kép bontakozik ki, hogy az erdélyi antitrinitáriusok a platonikus hagyománytól fokozatosan eltávolodva és egyre erősebben opponálva azt, az arisztotelészi filozófia irányába mozdulnak el. Ebbe a sorba illeszkedik Enyedi György is, hiszen Szilvási János éppen azzal vádolja őt, hogy nem is tanult mást, mint filozófiát, és nem kis gúnnyal jegyzi meg, hogy Enyedi bemagolta Zabarella - a híres padovai Arisztotelész-kommentátor - tanait. Enyedi műveiből számtalan idézetet gyűjthetnénk igazolásként.

A platonikus hagyományhoz való viszonyáról viszont egyáltalán nem nyilatkozik a szakirodalom. Ahhoz, hogy meghatározhassuk Enyedi helyét, először tisztázzuk, hogy a platonikus hagyomány elég nehezen definiálható fogalom, hiszen beletartozik Platón ismerete, akár görög eredetiben, akár latin fordításba, az ókori és reneszánsz neoplatonikus filozófia, a hermetikus iroda-

lom és sok esetben a misztikus gondolkodók is.¹⁸ Másrészt meg kell vizsgálnunk, hogy Enyedi tágabb környezetében kimutatható-e, és ha igen, milyen súllyal a platonikus hagyomány ismerete?

A XVI. századi magyarországi és erdélyi olvasmányokból, könyvtárakból, ha nem is teljes, de értékelhető képet alkothatunk, arról hogy az ún. platonikus hagyomány mennyire volt ismert. Dudith András könyvei között természetesen megtaláljuk Pico della Mirandola, Maximos Tyrios, Proclos, Hermes Trismegistos és Gemeszthosz Pléthon műveit.¹⁹ Woldphard Istvánnak is kedves olvasmányai közé tartoztak ezek a szerzők.²⁰ Megvoltak könyvtárában Plotinus és Jamblichus művei. Gyulai Pál könyvtárának anyagát már hasznosította Pirnát Antal az arisztotelészi hagyomány bemutatásánál. De érdekes lehet ez a platonikus hagyomány szempontjából is, hiszen Platón és Plotinos műveit Ficino fordításában Bornemisza Boldizsár ajándékozta neki Padovában 1570-ben. Ugyancsak megvolt Gyulai Pál könyvtárában Porphyrius Arisztotelész kategóriáihoz írt művének velencei kiadása.²¹ A kolozsvári egyetem könyvtárának is jelentős gyűjteménye volt. Jakó Klára munkájából összeállítható a lista. Platón, Plotinus, Jamblichus, Pico della Mirandola, Hermes Trismegistos kötetei ott sorakoztak a jezsuita kollégium polcain.²² De ezzel nagyjából ki is merítettük az adatokat, sőt azt is hozzátehetjük, hogy az itt felsorolt könyvtárakban is arányaiban elenyészően kevés ez a könyvanyag. Beszédes az is, hogy másutt nem vagy csak egy-egy könyvet találunk ezek közül.

Enyedi könyvtárát sajnos csak töredékesen ismerjük. Saját nyilatkozata és művei alapján úgy vélem, hogy Enyedi sok könyvet gyűjtött és sokat is olvasott. Könyvei közül csak keveset tudunk azonosítani. Ezek alapján biztosak lehetünk abban, hogy nem minden könyvébe írta be tulajdonosi bejegyzését, és sejtethetjük azt is, hogy könyvtára és kéziratok hagyatéka már nem sokkal halála után szétszóródott. Ezt sejteti az 1598-ban megjelenő *Explicationes* előszavában Toroczka Máté.²³ Valószínűleg a könyvek egy része Enyedi családjához került, amint arról Kénosi Tózsér János és Uzoni István beszámol, példaként említve egy Josephus Flavius kötetet, amit Enyedi eredetileg Sztárai Miklós özvegyétől kapott, majd a püspök halála után Mészáros Gáspárhoz került, valószínűleg az örökség részeként. Tőle a könyv 1610-ben Sarmasági Zsigmondhoz került.²⁴ Valószínűleg 1607-ben a könyvek egy részét eladták. Erre utal, hogy Göcsi Pál 1607 októberében Enyedi könyvtárából könyveket vásárolt. Két kötetben is fennmaradt a következő bejegyzés: *Georgiuit Eniedini olim praeceptoris mei charissimi cujus ex bibliotheca coemi*. Valószínűleg több könyv kerülhetett Valentinus Radecius tulajdonába is, hiszen az egyik kötet címlapján a következő bejegyzés áll: *Georgii Eniedini nunc vero Valentini Radecii*. Néhány Dálnoki Lőrinc birtokába jutott, majd Dálnoki könyvtára bekerült a főtéri templom könyvtárába. Valószínűleg a Szent Mihály templom könyvtárában maradt könyvek között is volt egykor Enyedi tulajdonában lévő könyv. A templom könyvtárát 1675-ös jegyzékből ismerjük.²⁵ Példaként szeretném bemutatni Antonius Corvinus: *Postillainak* 1543-as kiadását. A könyv Enyedié volt, majd Lisznai Gyárfás tulajdonába került. A következő tulajdonos Dálnoki Lőrinc. Ez a könyv az előbb említett jegyzékben is szerepel.

Mostani vizsgálódásunk szempontjából három kötetet emelnék ki az azonosítható Enyedi-könyvek közül. Egy kisebb gyűjteményes kötet, amely válogatást nyújt a legfontosabb neoplatonikus szerzőktől. A következő részleteket tartalmazza: Jamblichos: *De mysteriis Aegyptorum*, Proclus: *De anima atque daemone* és *De sacrificio et magia*, Porphyrios: *De diis atque daemonibus*, Psellos: *De daemonibus*, Hermes Trismegistos: *Pimander* és *Asclepius*.²⁶ A könyv később Valentinus Radecius tulajdona lett. Egy későbbi tulajdonos a kötet végére egy hosszabb - a platonikus filozófiáról szóló - részletet másolt Valentinus Baumgartus *Anti-Tritheia* című művéből.

Enyedi a tudományról szóló prédikációjában említi Pico della Mirandolát az öntelt tudós egyik példájaként. . . . *Picus Mirandulanus, ki minden tudományokból irt vala 900 propositiokat, kikről Rómában mind e világ előtt akart disputálni és az orationak végében, kit akkor el akart mondani azt írja: Volui hoc meo congressu fidem facere, non tamen quod multa scirem, quam quod scirem, quam multi nesciunt.*²⁷ *Hogy ez tudós volt, senki nem tagadhatja, hogy felfuvalkodott volt, ő maga vallja.* A jelenleg rendelkezésünkre álló könyvjegyzékek alapján valószínű, hogy Pico della Mirandola műveit kevesen ismerték a XVI. századi Erdélyben. Enyedi könyvtárában viszont megvolt összes művei baseli kiadásának jegyzetelt példánya.²⁸

A harmadik könyv Maximus Tyrios, a II. századi platonikus filozófus beszédeit is tartalmazó kolligátumkötet.²⁹ A kötetben végig Enyedi bejegyzéseit olvashatjuk. A kötet végén pedig egy tárgymutatót írt a következő címmel: *Index in Tyrium, illetve Autores in hoc iubello ab Henrico Stepheno praeter Ciceronem castigati et illustrati. Ciceronis opera hic castigata. Castigatarum et corruptis vocibus dictionum catalogus.* Különösen érdekes néhány hely, ahol Maximus Tyrios nem szó szerint idézi Platont, Enyedi pedig a margóra írja Platón szövegét görögül. Enyedi könyvtárában tehát kellett Platón-kötetnek is lennie. (Ezt egyébként Enyedi beszédeinek idézetei alapján is biztosra vehetjük.) Maximus Tyrios első beszéde Platón istenfelfogásáról szól (*Quid sit deus secundum Platonem.*), és azon a helyen, ahol Maximus arról beszél, hogy sok vitatkozás és harc után senki sem kételkedik abban *quod unus deus, princeps ac pater omnium existat*, Enyedi a lapszélén a következő két szót írja: *Deus unus.* Tehát az Isten létére vonatkozó állításhól kiemeli isten egységvoltát. Persze ebben a kiemelésben benne rejlik az a gondolat is, hogy áttételesen a nagy görög filozófus istenről alkotott véleménye nem áll messze az unitárius teológia lényegétől.

Enyedi műveiben is több helyen találunk a platonikus filozófára és Platón műveire való hivatkozást. Sokszor csak az érvelésben használja fel őket, mint például egyik beszédében Jézus örökkévaló születésével kapcsolatban Ammonius Porphyrioshoz írt művének részletét. Más része beilleszkedik abba a sorba, amely annak a szentháromság dogma kialakulásában játszott szerepét írja le. Az *Explicationes*ben a János evangéliumához írt prologus magyarázata közben így ír: *Bizonyára nem kétlem, hogy mikor ezt a kezdetet olvassa, hogy el nem álmélkodik és meg nem akad, és avagy azt mondja, amit Socrates mondott, mikor a Heraclitus homályos könyvét olvasta volna: „Amelyeket ért, azok dicséretesek, amelyeket nem ért, azokat is jóknak gyanítja lenni.” Avagy*

ha valami vélekedésekben volt azelőtt, azt cselekszi, amit Aemilius Philosophus Platonicus, kinek mikor az János evangéliuma kezébe akadt volna és olvasni kezdte volna, az ő vélekedésére szabván és tekervén az evangélista beszédét, mondják, hogy felkiáltott: „Elvesszek, úgymond, ha ez idegen ember rövideden be nem foglalta azokat, amelyeket az isteni elméről, kezdetről és rendeléséről amaz nagy Plato és Heraclitus írtanak.” Mert Platonak és Heraclitusnak írásihoz szokott, és azoknak vélekedésekben nőtt, nevedett, azért ezeket, a János beszédit azoknak értelmekre erőszakkal vonta, tekerte. Nem nehéz ebben az idézethen felfedeznünk a korábban említett Sommer érvet, de az is kétségtelen, hogy Enyedi nem ugyanabban a kontextusban használja. Az érv korántsem annyira a filozófusok ellen irányul, s nem annyira a szentháromság-dogma szempontját tartja fontosnak, hanem inkább János evangélista stílusának megértéshez kíván segítséget nyújtani.

Platónt sűrűn idézi Enyedi más munkáiban is. Idéz a Timaioszból, a Gorgiaszból, az Apológiából. Szókratész, mint a bölcsesség és erkölcs példája jelenik meg a beszédeiben, mindig példaként állítva az ő okossággal szerzett szent életét a keresztények elé. Idézet egyik beszédéből: *Ha azért az pogányok ilyen szent életet viseltek és kívánták mástól is, és megismerték még csak az okosságából is ezt, légyen az méltó dolog. Mennyivel inkább nekünk, kik keresztényeknek, Isten népeinek tartjuk magunkat, illik az Istennek, az Isten prófétáinak és az szent apostoloknak szent dolgokról való intéseket és tanításokat megfogadni.* Ebben a szemléletben pedig visszaköszön számunkra Jacobus Palaeologus *De tribus gentibus* című írásában kifejtett felfogása az antik filozófiáról és Plátónról, illetve távolabbi párhuzamként a nagy humanisták Szókratész tisztelete.

Nem az a szándékom, hogy Enyedit platonikus gondolkodóként mutassam be, de talán sikerült elég adatot felsorakoztatni ahhoz, hogy Enyedi nem kizárólag az arisztotelészi filozófiát ismerte alaposan, hanem - amennyire töredékesen rekonstruálható könyvtárából és idézeteiből láthattuk - ismerte a platonikus filozófiai hagyomány alapvető műveit, és sokat idézett. Kedves szerzője volt Plátón, s ha nem is e filozófia lényegét érinti gondolataiban, de legalább alapos ismeretéről tesz tanúságot. S ha véleménye nem is tér el azokétól az antitrinitárius gondolkodóktól, akik a szentháromság-tan kialakulásában nagy szerepet tulajdonítanak Plátón és a neoplatonikusok tanainak, de túllépve ezen a polémikus indíttatású egysíkú szemléleten, szembenéz a platonikus hagyománnyal, és ennyiben találónak tarthatjuk a Geleji Katona István által leírt véleményt Enyediről, az *unitárius Plátóról*.

Jegyzetek

¹ Geleji Katona István: *Titkok titka*, Gyulafehérvár, 1645 - Geleji Katona István: *Váltság titka I-III*, Várad, 1645-49

² Enyedi György: *Az ó es vy testamentum-beli helyeknek, mellyekből az az háromságról való tudománt szokták állatni, magyarazattok. Enyedi György... által deák nyelven iratott... Torozkai Mátetől... magyar nyelvre fordítatott*, Kolozsvár, 1619, 1620 - RMNY 1187, 1222.

³ Idézet. . .

⁴ Ua.

⁵ Szczuki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest, 1980. 99. p. „Served megveti a filozófiát, amely szubtilis levezetések segítségével hozzájárult az egyszerű és tiszta evangéliumi igazságok teljes elsötétítéséhez.”

⁶ Served: De trinitatis erroribus libri septem

⁷ Szczuki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest, 1980. 99. p.

⁸ Faustus Socinus: *Explicatio primi capitis Ioannis pars prima*, Gyulafehérvár, 1568 - RMNY 252/2 - N₃ r-v

⁹ Pirnát Antal: Die Ideologie..., ; Balázs Mihály: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén, Bp., 1988, 44., 71

¹⁰ Dávid Ferenc: *Az Szent Irasnac fundamentomabol vött magyarázat az Iesus Christusrol es az ő igaz istensegeröl*, Gyulafehérvár, 1568. - RMNY 253 - E2r

¹¹ Sommer, Johannes: *Refutatio scripti Petri Carolini*, Ingolstadii [Krakó], 1582. - App. 44.

¹² Ua.

¹³ Pirnát: Die Ideologie... ,

¹⁴ Balázs Mihály: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén, Budapest, 1988, 82. p.

¹⁵ Válaszúti György: Pécsi disputa, Budapest, 1981. (Régi Magyar Prózai Emlékek 5.) 357-359. p.

¹⁶ Szczuki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest, 1980. 59-60. p.

¹⁷ Pirnát Antal: Die Ideologie... ,

¹⁸ Garin, Eugenio: Reneszánsz és műveltség, Bp., 1988. 75. p.

¹⁹ József Jankovics - István Monok: András Dudith's library (A partial reconstruction), Szeged, 1993, 43, 190., 243., 246., 259., 260. tétel.

²⁰ Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579-1604)*, Szeged, 1991. „...komoly érdeklődést mutatott [t.i. Wolphard Isrván] a filozófia iránt. Főként a kereszténység és a görög filozófia kapcsolatai foglalkoztatták, mert a keresztény bölcselet megalapozói közül Ireneus (mh. 302) és Iustinus (89-167) műveit szerezte be magának. A reneszánsz korában a művelt rétegek körében gyorsan tért hódító újplatonizmust véglegesen kidolgozó és elterjesztő Plotinos (205-270) jelenléte (De rebus philosophici libri LIIII in Enneades sex distributi. Basileae, 1559) Wolphard István olvasmányanyagában arról tanúskodik, hogy kora szellemi áramlatainak a gyökerei felől is közvetítők nélkül, eredeti forrásból óhajtott tájékozódni.” 56. p. Jamblichos: 235., Plotinus: 342. tétel.

²¹ Pirnát: Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola), Helikon, 1971. 373. p. - *Tomussecundus Marsilii Ficini philosophi Platonici... operum, in quo comprehenduntur ea, quae ex Graeco in Latinum sermonem doctissime transtulit, exceptis Platone atque Plotino philosophis. . . Basiliae, 1561. Porphyrius: In Aristotelis praedicamenta per interrogationem et responsionem brevis explanatio. Necnon Dexippi in Aristotelis*

praedicamenta quaestionum libri tres, Joanne Bernardo Feliciano interprete in latinam linguam conversi. Velence, 1546

²² Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579–1604)*, Szeged, 1991. 22., 236., 235., 327., 334., 342., 445., 446. tétel.

²³ Ua.

²⁴ Liber ejus etenim Josephus Historicus, quem Nicolai Sztárai vidua dono dederat Georgio Enjedino, in quem hic et ibi quodam notavit per decesum Georgii successerat humanissimo et eruditissimo viro Caspari Mészáros Enjediensi, talis enim recognito est in anteriori tabula: Hunc librum humanissimi et eruditi viri Domini Casparis Mészáros mutuo acceptum, Sigismundus de Sarmaság comes comitatus Tordensis et serenissimi Principis Transylvaniae consiliarius etc. diligenter evolvit in castello Gerendiensi. Et Enjedinum remittit omnem faelicitatem domino possessori ex animo precatus A. 1610 4. Jan.

²⁵ Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely, Szeged, 1991. 29–41. p.

²⁶ Iamblichvs de mysteriis Aegyptiorum, Chaldaeorum, Assyriorum. Proclus in Platonicum Alcibiadem de anima atque daemone. Idem de sacrificio et magia. Porpphyrius de divinus atque daemonibus. Psellus de daemonibus. Mercvrii Trismegisti Pimander. Eiusdem Asclepius. Lugduni, apud Ioan. Tornaesium, 1572. - Lelóhely: . . . Jelzet: U 63019

²⁷ Az idézet fordítása a marosvásárhelyi kódexben: Ezt - úgymond - akartam cselekedni azért, hogy magamat megjelentsem, ki volnék. Melyet nem avégre akartam cselekedni, hogy igen bölcs volnék, és mintha igen sokat tudnék, hanem hogy tudtam, hogy azmit én tudnék, azt nagy sokan nem tudnák. Giovanni Pico della Mirandola: *Conclusiones sive theses DCCCC Romae anno 1486 publice disputandae, sed non admissae* - Pico della Mirandola neve nagyon ritkán fordul elő az erdélyi forrásokban. Más forrásból nem is értesültünk arról, hogy az erdélyi unitáriusok ismerték 900 tételét.

²⁸ *Opera omnia Ioannis Francisci Pici Mirandulae*, Basel, (1572–73) - Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár: U 73355 A címlapon Göcsi Pál bejegyzése olvasható: *Georgij fuit Eniedini olim praeceptoris mei charissimi, cujus ex bibliotheca coimi A. 1607. I3. Octobris. P. G. T. O. mp.*

²⁹ *Maximi Tyrii philosophi Platonici sermones sive disputationes XLI. Ex Cosmi Pacii archiepiscopi Florentini interpretatione, ab Henrico Stephano quam plurimis in locis emendata*, Paris, 1557. - *In M. T. Ciceronis quamplurimos locos castigationes Henrici Stephani partim ex eius ingenio, partim ex vetustissimo quodam et emendatissimo exemplari*, Paris, I 557. - Kolozsvár, Akadémia Könyvtár, U 62990.

RÉGI ÉRVEK A TRADICIONALIZMUSSAL SZEMBEN

Az előadás témája Enyedi *Contra antiquitatem et perpetuam durationem fidei Romanae...* című, 1597-ben keletkezett műve, melyet Berekszászi Lukács 17. századi másolatában ismerünk. Enyedi írása Szilvási János ugyanazon évben Kolozsvárott kiadott *Antiquitas et perpetua duratio fidei catholicae...* című értekezése ellen íródott.

Zoványi felvilágosítása szerint csak az unitáriusok érezték kényszerét a válaszádnak. Ennek nem csupán személyes okai voltak. Egyrészt a *novitas*, az *innovatio* védelme elsősorban az unitáriusok ügye. Másrészt azonban Enyedi olyan sajátos megközelítést alkalmaz, amely túlmegy a bevett antikatólikus érvelésmódon.

Szilvási, a kolozsvári unitárius iskola egykori diákja, akit rövid ideig maga Enyedi is tanított, először kálvinistává, majd 1595-ben katolikussá tért.

A mindkét oldalon fokozatosan erősödő ellenséges érzelmek részint igényes irodalmi alkotások, mind - például a volt tanítvány latintudását érintő - személyeskedő megjegyzések inspirálóivá lettek.

A katolicizmus történeti hiteléről folytatott vita és a korai keresztényektől való leszármazásért folytatott küzdelem a jól ismert vonalak mentén halad. Szilvási minden egyes évszázadból hoz testimoniumokat különféle katolikus hittételek mellett, a folytonosság bizonyítására. Az ilyesfajta érvelések cáfolásának természetesen megvoltak a bevett módszerei a protestáns oldalon. Nem egy protestáns szerző állított fel hasonló *testes veritatis*-sort. Az az állítás is gyakorta elhangzott, hogy a Szentírás értelmét már a korai századokban kiforgatták, ami a későbbi katolikus tanúságtételeket irrelevánsná teszi. Már a korai testimoniumoknál nyomon követhető az apostoli igazság fokozatos eltorzításának folyamata.

Mind a protestáns, mind a katolikus vallás folytonosságát bizonyító érveléseknek alapfeltevése, hogy a korai keresztények nézetei a mérvadók, és ezért érdemes a velük való folytonosságot kimutatni. Kálvin szerint, ahogyan erre Szilvási rámutat, a tiszta hit és az eredeti tanítás csak az első ötszáz évben létezett. De gondolhatunk Palaeologus azon állítására is, hogy a népesség állandó növekedésével az emberek szétszéledtek a világban, s így lassanként elhomályosult bennük az igazi tudás is az Istenről... ahogyan az emberek egyre inkább távolodtak az ősi hőlcstől, az isteni fény egyre messzebbre szóródott, de egyre jobban gyengült is. Itt persze egészen más a kontextus, mint Kálvinnál vagy Szilvásinál, hiszen Palaeologus Ádámról és az ő utódairól beszél, nem pedig a korai keresztényekről. Az alapgondolat azonban hasonló: a vallás az idő teltével fokozatosan elkorcsosul. A szentháromság dogmája elleni történeti érvek szintén erre a gondolatra szoktak támaszkodni.

Enyedi érvelésének az a legfontosabb megkülönböztető jegye, hogy nem használ ilyen típusú érveket, hanem teljességgel kikerüli a történeti probléma felvetését, melyből katolikusok és protestánsok egyaránt kiindultak. Szilvási ironikus megjegyzései sejtetik, hogy Enyedinek volt bizonyos hajlama arra, hogy az arisztotelészi tradícióra támaszkodjék. Nem meglepő tehát, hogy egy arisztotelészi distinkciót használ a régi tekintélyek hitelének megingatására. A *Topikában* szerepel, hogy a dialektikus szillogizmus premisszái nem feltétlenül igaz állítások, hanem olyanok, amelyeket bizonyos emberek elfogadnak. A demonstratív szillogizmus ezzel szemben csak teljesen biztos premisszákból indulhat ki.

A tekintélyérvek mind dialektikus érveknek minősíthetők, hiszen csupán bizonyos konszenzusra támaszkodnak, tehát csak *valószínűséggel* bírhatnak, de nem alkalmasak valamely állítás *bizonyítására*. Ebből következik, hogy az *auctoritasra* építő érvek különös típusa, a régi tekintélyekre támaszkodó érvek sem tekinthetők kényszerítőnek (*stringenti*), tehát nem rendelkeznek bizonyító erővel. Ez a *novitas* és az *innovatio* elméleti megalapozására tett első lépés.

Enyedi felsorolja azon tekintélyeket, akik azon feltételezés mellett, illetve ellen nyilatkoztak, mely szerint minél régebbi egy tantétel, annál több igazságot tartalmaz. Enyedi érdekes módon maga is dialektikus eljárással, a tárggyal kapcsolatban elfogadott nézetek elemzésével közelít a kérdéshez. A régi tekintélyek között ugyanúgy akadnak olyanok, akik elvetik azt a gondolatot, hogy egy tanítás kora önmagában meghatározó megbízhatóságára nézve, mint olyanok, akik támogatják. Platón például az *antiquitas* támogatói közé sorolja Enyedi, míg Horatius az ellenfelek egyike. Bizonyos tekintélyek ellenben mindkét csoportban feltűnnek. Ilyen Cicero és maga a Szentírás.

Az előbbi gondolatmenet rokon a szkeptikus diafónia-érvvel. Az érv lényege, hogy különböző iskolák, illetve gondolkodók nézetei ugyanazon kérdéstről egymással időnként diametrális ellentétben állhatnak. Ennek speciális esete, mikor egy és ugyanazon tekintély vall különböző nézeteket. Természetesen más gondolkodók céljaiknak megfelelően más és más módon adtak számot erről a jelenségről, különféle konklúziókat vonnak le belőle. Némelyek számára a diafónia valójában nem is érv, csak „ismeretelméleti sztorizás”. A másik véglet a szigorú konklúzió, hogy a kérdéses tárgyban egyszerűen lehetetlen az igazság birtokába jutni.

Enyedi ez utóbbi állításig persze nem megy el. Számára az, hogy ellentétes nézetek léteznek, nem dönthet az igazság megismerhetőségének kérdésében, hiszen ebben az esetben a Bibliában foglalt állítások világos volta és bizonyossága is kétséssé válna. A diafónia érv ezen alkalmazása tehát azt mutatja, hogy Enyedit nem tekinthetjük szigorú értelemben szkeptikusnak. Azt a következtetést azonban le lehet vonni, hogy régi és új nézetek egyenlő eséllyel lehetnek helyesek. Ez a Luther által megfogalmazott „demokratikus” *regula fidei*-re emlékeztethet bennünket, amely tagadja azt, hogy bárki kitüntetetten hiteles interpretátora volna a Bibliának, hiszen kinek-kinek a Szentlélek sugalmazhat. A *Brevis Responsio*... szerint Luther „feltárta az igazságról való tudás útját”.

A *ratio communis* koncepciója, ami a *Contra Antiquitatem*ben is nagy hangsúlyt kap, szoros kapcsolatban áll az említett elvvel. A hit feltételezi az igazságról való tudást, ezért az isteni jósnak mindenki számára hozzáférhetővé kell tennie azt. Mindnyájunknak módunk és jogunk van a kutatásra: Hiszen nem vagyunk értelem nélküli állatok, írja Enyedi, nem vagyunk híján a megértésnek és az észnek, nem vagyunk az legyházatyák, a zsinatok és a pápák] szolgálai, hogy harmok módjára kövessük azokat, akik előttünk mennek még akkor is, ha nyilvánvaló veszedelembé rohannak. Van elménk és értelmünk, és képesek vagyunk szabadon véleményt és ítéletet formálni azokról a dolgokról, amiket állítanak. Röviden említenünk kell azt is, hogy amennyiben mégis elfogadnánk azt a tételt, hogy a legősibb vallás a legmegbízhatóbb, melyik is lenne ez. Ebben az esetben, mondja Enyedi, nem a katolicizmust, hanem a zsidó vallást kellene elfogadni. Tudjuk, hogy Enyedi számos más protestáns szerzőhöz hasonlóan nagy becsben tartotta az Ótestamentumot. Felhasználta a zsidó–magyar történelmi sors analógája népszerű elméletét. Ami a dogmatikát illeti, elfogadta a két testamentum közötti szerves folytonosság elméletét, sőt kimondja, hogy az Ótestamentum semmivel sem tartalmaz kevesebbet az Újszövetségnél, még ha előadásmódja kevésbé absztrakt is.

Azáltal, hogy régi és új konfliktusát a fentebb vázolt formában *in abstracto* tárgyalja, nem pedig a jézusi tanításhoz való kronológiai közelség összefüggésében, Enyedi talán kissé elcsúsztatja a kérdést. A katolikus álláspontnak nem része az ősiség érvének korlátlan alkalmazhatósága: nem arról van szó, hogy hitkérdésekben minél régebbi tekintélyekre van szükség, hanem az apostolok és az evangélisták korához legközelebbiekre. Enyedi azonban, úgy tűnik, ezen történelmi dimenzióknak nem tulajdonít különösebb jelentőséget. A következőképpen nyilatkozik erről a kérdéstről. A katolikusok azt állítják, *hogy nem lehetnek pedig jobb és megbízhatóbb magyarázók azoknál, akik időben legközelebb voltak Krisztushoz és az apostolokhoz... Őreájuk [ti. a Krisztushoz legközelebbiekre] kell tehát figyelmeztetni és az ő magyarázataikban meg is nyugodni. De hogy mifélek ezek, hadd fejtsem ki röviden. Amit Isten igéjének [homályos voltáról] mondanak, ellenkezik Mózesrel, Dáviddal és Pál apostollal.* Tehát bibliamagyarázatuk alapja hamis, ami természetesen azt jelenti, hogy teljességgel el kell őket utasítani. Éles határvonal van tehát a valódi tekintély, azaz a Szentírás tekintélye és minden, hitkérdésekben véleményt nyilvánító magyarázat között, időre és helyre való tekintet nélkül.

A *Contra Atiquitatem...* említett szkeptikus jellegű argumentuma már olyan korai keresztény gondolkodóknál is megtalálható, mint Jusztinosz és Alexandriai Kelemen, akiknek munkáit Enyedi ismerte és más kontextusban idézte is. Szintén a *Contra Antiquitatem...* idézi Cicero *Academicáját*, ami a XVI. századi Európában igen népszerű olvasmány volt. Fontos megemlíteni, hogy az ortodox reformáció kimondottan ellenséges magatartást tanúsított a szkeptikus érvek használatával szemben, és hogy polemikus írásokban ezek a katolikus oldalon jelentek meg.

Egyik prédikációjában Enyedi azt állítja, hogy a tudás önmagában véve ártalmas, hiszen a felfuvalkodottság egyik fő forrása, és *aminek pedig ártalmas gyümölcse vagy, azt nem illik jónak tartani.* Azok, akik azt hiszik ma-

gukról, hogy tudnak valamit, tudatlanok. Az az igazán bölcs, mondja Enyedi, a szökratészi ignorantiára is utalva, aki belátja, mennyire nem tarthatunk igényt a valódi tudásra. A vallási és a filozófiai antiintellektualizmus itt együtt jelennek meg. A kritika, amellyel az önmagunkat bölcsnek tartók felfuvalkodottságát illeti, arra is utal, hogy a tudás és a tudás látszata megkülönböztetésének nincs immanens kritériuma. Bibliai példabeszédek tanítanak bennünket arra, hogy *bölcsességben és tudományban felettébb ne bízunk, és a mi okos elménk után ne induljunk*. Még egy mondat a prédikációból: *mi is ne bízunk csak a tudományhoz, mert elejt.*

Az előbbi fejtegetés annak bemutatására szolgált, hogy Enyedi felhasználta a reneszánsz antiintellektualista vonulatának bizonyos elemeit. Ez mind *a diafónia-érv* használatában, mind pedig a világi tudomány veszélyeiről szóló prédikációjában megmutatkozik.

Magától adódik a kérdés, hogy Enyedi antiintellektualista kijelentései összhangba hozhatók-e Enyedi olyan megnyilatkozásaival, melyek az ész használatára buzdítanak, például a Biblia magyarázatában. Azt a választ kockáztatnám meg, hogy az ész funkciója elsősorban negatív, kritikai, és a különféle megalapozatlan meggyőződések kiszűrésére irányul. Inkább a tudás látszatának és a sajátos gondolkodási sémákat építő bibliamagyarázatok kritikus kezelését ajánlja, mintsem újabb dogmatikus vélemények generálását. Mint látni fogjuk, a bibliamagyarázat általa lefektetett elvei kiválóan illusztrálják ezt a megközelítést.

A Biblia egyértelmű és közérthető mivoltát Enyedi evidenciaként kezeli. Az tehát, amit hagyományosan a Biblia értelmezésének nevezünk, csakis gyakorlati célokat szolgálhat. Ilyen például az írástudatlanok hozzásegítése a Szentírás ismeretéhez és apróbb problémák megvilágítása. Ezek ismerete azonban nem elengedhetetlen az üdvözüléshez. De azt sem lehet állítani, hogy a Biblia haszontalan tudnivalók gyűjteménye. *Isten ígéje kétféle tanítást tartalmaz, mondja Enyedi. Vannak általánosak, melyek mindenki üdvösségét egyaránt érintik, és amelyeket egyszerű olvasás és meghallgatás alapján... [bárki] megért... Némelyek ellenben homályosabbak és bonyolultabbak, melyeket bár hasznos ismerni, nem tartoznak mindenkire, és ismeretük hiánya nem jelent kárt a lélekre és az örök életre nézve. Kevés és ritka azonban az ilyen, mely nem annyira elengedhetetlen, hogy anélkül ne üdvözülhetnénk... Ilyen Noé bárkájának és a frigyládának a pontos leírása...*

A kétféle tanításról szóló elmélet nem összeegyeztethetetlen az Enyedi által részben elfogadott azon *paleológusi* elképzeléssel, mely szerint van egy bizonyos dogmatikai minimum, amely elengedhetetlen az üdvözüléshez. Míg Palaeologusnál azonban a zsidók és a mohamedánok is vallhatják ezen hitelveket, Enyedi egyesítő törekvései nem mennek túl a keresztény alapon. A bibliai tanítás nem sűrítethető, minimalizálható - szemben Palaeologus kisszámú ilyen típusú hitelvével -, nem hozható erőszakosan összhangba nem keresztény koncepciókkal. Mondhatnánk, a Szentírás egésze maga a minimum, eltekintve attól az elenyésző számú gyakorlati problémától, amelyekről szintén van szó a Bibliában. Ez lenne Enyedi számára a dogmatikai konfliktusok minimalizálása. A feltámadás és az örök élet reményét például minden kereszt-

tény osztja. Hasonlóképpen, minden keresztény urának tekinti Jézust, függetlenül attól, hogy a szónak milyen jelentést tulajdonítanak. Amit hagyományosan értelmezésnek szoktunk nevezni, az mind csupán hozzátoldás a Bibliához, ami abban az esetben tolerálható, ha a dogmatikai minimumot érintetlenül hagyja, de ezen hozzátoldások közül egy sem tekinthető szentnek és megkérdőjelezhetetlennek. Használhatjuk az értelmet arra, hogy az abszurd és helyes gondolkodás szabályait be nem tartó magyarázatokat elimináljuk - azon illúzió nélkül azonban, hogy a Biblia megértéséhez lényegtelen hozzá tudunk járulni, illetve hozzá kellene járulnunk.

Szeretnék megtenni még egy utolsó észrevételt. Akkor tudjuk igazán értékelni Enyedi újszerű megközelítését, ha összevetjük azt egy másik unitárius értekezéssel, amely szintén az innováció elméleti igazolásának szándékával született. Ez Basilius István *Themata sive propositiones pro defensione Innovationis...* című 1587-ben írt műve.

Basilius fő érvei a következők: az *innovatio* szó mindennapi használatában nem pejoratív; az emberi természet úgy van megalkotva, hogy kedveli az újdonságot; a világ globális folyamatai állandó megújulást mutatnak. A többi érv bibliai idézet, ahol olyan szavak, mint a *novitas* és a *mutatio* pozitív értelemben szerepelnek. Az értekezés végén hosszú utalást találunk Erasmusra, aki szerint a katolikus egyház maga is észrevétlenül bevezetett különféle újításokat. Nem csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy Basilius sokkal kevesebb találékonyságot mutat az *innovatio* elfogadható voltának illusztrálásánál, legtöbb esetben jól ismert szöveghelyekre és irodalmi közhelyekre építve, de saját álláspontja is sokkal kevésbé kidolgozott és artikulált. Enyedi érvelése azonban más jellemzőket mutat. Egy meglehetősen koherens koncepció alapján bontakoznak ki nagy leleményességről tanúskodó érvei, amelyek nem várt elemeket is tartalmaznak, a kortárs világi szellemi áramlatok által nyújtott eszközöket is felhasználva.

DR. GELLÉRD JUDIT

UNITÁRIUS ZARÁNDOKLAT LENGYELORSZÁGBAN FAUSTUS SOCINUS NYOMDOKAIN

1997. augusztusa végén egy lelkes unitárius csoport szokatlan zarándoklatra Lengyelország korai unitárius, ún. „ariánus” emlékek felkutatására vállalkozott. Úttörők voltunk, „történelmi” zarándokok, erdélyiek és amerikaiak. Eredetileg dr. George Huntston Williams Harvard Hollis professzort, korunk legnagyobb vallástudósát, a lengyel unitarizmus szakértőjét, a *Radikális reformáció* íróját kértük fel, vezessen minket. Betegsége azonban megakadályozta útitervében, s így hirtelen magunkra maradtunk - magunknak kellett fedeznünk mindent.

Nem túlzás a „felfedezés” szó, ugyanis Lengyelországban a katolicizmus minden XVI. századi unitárius emléket elsöpört. Ez a körülmény adott misszióknak történelmi jelentőséget.

A csoport összetétele igen színes volt, hat unitárius lelkész: David Keyes mint szervező, Earl Holt, a Starr King Teológiai Intézet vezetőségi elnöke és Sara Oelberg Amerikából, Richard Boeke Angliából, és hárman Erdélyből: az amerikai Scott Prinster, a kolozsvári teológia angol tanára, Farkas Dénes valamint Szabó Tünde teológiai hallgató. No meg egy bibliatudós amerikai protestáns professzor házaspár, Atzél Endre, a katolikus máltai lovag, és jómagam az amerikai-erdélyi.

Útikalauzként az Earl Morse Wilbur 1936-ban írott cikke szolgált, amelyet az Amerikai Unitárius Történelmi Társaság közölt 1936-ban¹.

A múlt nyári nagy árvízet követő héten keltünk útra, mely Lengyelország nagy részét drámaian érintette. Krakkó volt a főhadiszállásunk, itt találkoztunk a jelenlegi lengyel unitarizmus képviselőivel. A találkozás célja az erdélyi mintát követő testvérgyülekezeti kapcsolat kiépítése lett volna. Azonban az alig maroknyi lengyel unitárius testvéreink két igen széthúzó és egymással hadakozó, komoly ideológiai különbséget hangoztató megosztottságban él - egyik csoport Sziléziában, másik Varsóban. Úgy éreztük, nem értek még meg testvérgyülekezeti kapcsolatra. Figyelmünket így teljesen a socinianizmusra irányítottuk tehát, és az előttünk először odalátogató Phillipp Hewett kanadai unitárius lelkész által emlékeztetőből rajzolt térképvázlatot követtük.

Zarándoklatunk csúcspontja Faustus Socinus, nagy teológus síremlékének megtalálása volt. Socinus a 16. században új teológiai rendszert alkotva, a későbbi unitarizmus alapjait vetette meg.

Élete tragikusan és tipikusan az eszméikért üldözöttek sorsa volt. Római katolikusként az olaszországi Sienában született 1539-ben. Élete delén azonban a protestáns hitre tért, és emiatt, önkéntes száműzetést vállalva, örökre elhagyta hazáját, és 1579-től Lengyelországban, Krakkóban telepedett le. A protestánsok üldözése azonban vidéki rejtékhelyekre kényszerítette 1583 után. Ifjú felesége, Elizabeth Morsztyn egy év múlva meghalt, az újszülött Agnest hagyva Socinusra.

Socinus a századvég legismertebb és legüldözöttebb tudósa és heretikus volt Krakkóban. Annak főtemplomában 1594-ben elhangzott, Socinust és az ariánusokat elítélő szónoklat nyomán az összecsdült tömeg, főleg fanatikus diákok, otthonába betörték, és a súlyos beteg Socinust mezítláb vonszolták ki a főtérré ahol szeme láttára értékes könyveit, kéziratait - egész életművét - máglyán égették el. Őt magát is máglyára szánták, de a vérszomjas tömeg inkább a folyóba akarta ölni. A Gondviselés csodája volt, hogy egy egyetemi tanár híve megmentette a dühöngők markából, és vidéken rejtette el. Műveinek elvesztését és a súlyos fizikai bántalmazást sohasem heverte ki Socinus.

Rejtékhelyét változtatnia kellett, így kért menedéket egy ifjú tanítványánál Luslawice nevű faluban, Zakliczyn közelében, Rakowtól és Krakkótól nem messze. Ezen a vidéken a XVI. században több mint 300 „ariánus”² család lakott, s Rakow mellett Luslawice volt a lengyel antitrinitárius mozgalomnak a második központja. Virágzó gyülekezeti élet és igen fontos akadémia működött.

dött itt, nyomdával, ahol az ariánus könyveket nyomtatták. A falu két ariánus család birtoka volt: a Taszycki és a Blonskiaké. A Taszyckiak által alapított akadémia Lengyelország egész területéről és Erdélyből is jöttek diákok.

A nyomda, mely titokban működhetett csak, egyben otthont is nyújtott Socinusnak és leányának. És ő szorgalmasan folytatta tudós írói és gyülekezeti szervező és tanácsadó munkáját, széleskörű levelezését, súlyos betegségei ellenére is. Báthory István fejedelem udvari orvosa, dr. Niccola Buccella nagylelkűen évi 100 forintnyi jövedelmet biztosított Socinusnak.

Tragédiáktól, üldöztetésektől és betegségektől meggyötörten, Socinus 1604. március 3-án halt meg a Blonski kúriában, Luslawiceben. Meghurcoltása azonban még halálában is folytatódott. Holttestét - a szájhagyomány szerint - sírjából kiásva, a folyóba vetette a falu népe.

Leánya, Agnes, nemsokára férjhez ment a Wiszowaty család fiához és András nevű fiút szült. Azonban férje is egy éjszakai betörés és megkínzás áldozatául esik, s 1653-ban meghal. Agnes egy év múlva követte férjét a halálba. András fiuk a kor leghíresebb ariánus lelkésze lett, de 1660-ban, amikor az ariánusok vallásgyakorlatát végleg betiltották Lengyelországban, hollandiai száműzetésbe kényszerült. Itt írta és adta ki Socinus életéről és a lengyel unitárius mozgalomról szóló jelentős munkáit³. 1678-ban halt meg, két fiúgyermeket hagyva maga után. Benedek nevű fiából Kelet-Poroszországba ariánus lelkész lett, András fia pedig a Kolozsvárra menekült lengyel unitárius gyülekezet lelki-pásztora lett. Ezen túl a család többi tagjáról nem maradt fenn írásos emlék.

Mi unitáriusok azt gondolhatnánk, hogy Socinus sírja ma zarándokhely. Illene, hogy az legyen, de sokan nem tudják hollétét. Zenész fülemet szerencsére megütötte a „varázsige”: Pendereczky, a legnagyobb jelenkori lengyel zeneszerző neve. Tudniillik Socinus síremléke ma a Pendereczky kúria gyönyörű parkjában van. És mivel a Pendereczky nevet minden lengyel ismeri, így az ember aránylag könnyen rátalál erre az istenhátamögötti falura. De ha Socinus nevét említenénk, a legműveltebbeknek sem lenne fogalma róla.

Még Rakowban is meg kellett erőltetnünk a fantáziánkat, hogy az ariánus fénykort elképzelhessük ebben a ma álmos faluban. Mert a jellegzetes boltíves épületeknek – egy kivételével – nyoma sincs már. Azonban a legfontosabb, a valószínűleg ariánus imahelyként használt romos épületet most restaurálják Lengyelország műemlékvédői. Temetőjüket is benőtte a gaz, síroknak nyoma sincs, de lelkünk megérezte a hely szentségét. Kegyeletünket közös imával és rögtönzött szabadtéri áhítattal róttuk le. A keresztelő csatornájuk - ugyan ma betonba van foglalva, de a leírásnak megfelelő helyen van - vízből egymás fejére szórtunk, és emlékeztünk hősi múltú, négy évszázad távlatában itt unitáriusokká váló testvéreinkre, akik történelmileg szerencsétlenebbek voltak mint mi, erdélyiek.

És büszkék voltunk magunkra egy kicsit, hisz Kolozsvár polgárai a menekülő lengyel unitáriusok elébe mentek, hogy otthonukba, hitközösségükbe befogadják őket - átmentsék a lengyel unitarizmust erdélyi földön. Amerikai testvéreink számára is talán ezen a megrendítő zarándokhelyen - Rakow csendes temetőjében - vált igazán világossá Erdély és az erdélyi túlélés jelentősége az unitarizmus számára.

Aztán elérkezett a zárandoklat csúcspontja: a volt Blonski kúria, mely ma is áll eredeti formájában, ahol Socinus utolsó idejét töltötte és ahol meghalt. A kúria mellett egy gyönyörű emeletes kisebb épület pedig Socinus és az ariánus közösség nyomdája volt! Ma a Penderczky család könyvtára. Nagy megtiszteltetés volt számunkra, hogy Pendereczky apósa, a híres zeneakadémiai professzor, maga vezetett végig a kastélyon és kertjén, valamint a 16. századi nyomdaépületen - minket a megilletődött és ünnepélyes lelkű unitáriusokat.

Aztán egyszer csak a síremlék előtt találtuk magunkat. Ha az ember elolvassa ez emlékmű hányatott sorsát, akkor értékeli igazán, hogy még egyáltalán fennmaradt. Mert a sírt borító tonnás követ még annak idején a dühöngő fanatikuskok kétéhasították, sőt, a legenda szerint, onnan is kivették és a folyóba vetették. Később onnan is kivették, küszöbnek használták, de valahogy sohasem veszett el, csupán 160 évnyi ideig. De azután ismét előkerült. Mert lappangva, bújkálva, tovább élt az antitrinitárius-ariánus lélek ezen a földön. Socinus csodálói újjászülettek újból és újból, különösen a nők és a tudósok ápolták titokban valláshagyományukat. Az ariánus templomot lerombolták 1660-ban. A temetőben is ez az egy sír maradt meg, még az I. világháború viszontagságai közepette is.

Az unitáriusok figyelme azonban csak 1879-ben irányult erre a kegyeleti helyre, amikor Rev. Alexander Gordon belfasti lelkész Erdélybe mentében ide, Luslawicebe is ellátogatott és leírta a helyet. A 20. század elejéig azonban semmi lépés nem történt a síremlék ápolása érdekében. Az 1910-ben Berlinben tartott Szabadkeresztények Nemzetközi Kongresszusa alkalmával történt a második unitárius zárandoklat Socinus sírjához, a bostoni dr. Charles Wendte személyében, aki a *Christian Register* folyóiratban felhívást intézett az amerikai unitáriusokhoz, hogy Socinus síremlékének helyreállítására gyűjtést rendezzenek. De ezt az akciót a világháború megghiúsította.

Másfél évtized múlva, 1924-ben Earl Morse Wilburnek kellett Luslawicebe látogatnia, hogy az elkezdett akciót az amerikai és az angol unitáriusok befejezzék. Ismételt látogatások után a Lengyel Akadémiával és a Socinus-hívekkel karöltve, végül is 1933-ban avatták fel a Socinus-emlékművet a mai helyén és formában.

Ez azonban nem az eredeti sírhely, bár a közelében van. Amikor a tervek készen és a pénz is egyben volt, a lengyel földműves, akinek a földjén állott Socinus sírja, megtagadta a beleegyezését, hogy ott emeljék fel az emlékművet. A volt Blonski kastély tulajdonosa mentette meg a helyzetet, felajánlotta a kastély gyönyörű parkját, hogy oda áttelepítsék az emlékművet. Így ma valóban méltó és szépségesen inspiráló környezetben, háromlépcsős talapzaton és négy dór stílusú oszlop által alátámasztott masszív tető alatt áll a hatalmas kocka alakú sziklatömb, minden oldalán felirattal. Az elején ezt olvashatjuk:

*In memoriam
Fausti Socini Itali
nati Senia Dec. 5, 1539
denati Laclaviciis, Mar. 3, 1604
et in recognitione laborum ejus
pro libertate, ratione, et tolerantia
in religione*

posuerunt 1933
cultores in Europa, Anglia, America
Chi semina virtutem, raccoglie fama
E vera fama supera la morte.

Az emlékmű előtt hever az eredeti, kettéhasított kötömb, mely a valódi sírját fedte, és az is idehozott. Abba volt bevésve a két utolsó sor olasz felirat.

Ezen legendák, vallásháborúk és az unitárius szellem győzelmét jelképező szent helyen egymás kezét megfogva, csoportunk az erdélyi, amerikai és angol unitáriusok nevében emlékhítattal rőtta le kegyeletét a nagy Faustus Socinus előtt.

Jegyzetek

¹ The Proceedings of the Unitarian Historical Society, Vol. IV. Part. II., Earl Morse Wilbur: *The Grave and Monument of Faustus Socinus*, 1936, 25 Beacon Street, Boston, Massachusetts.

² Socinust az ariánusnak nevezett antitrinitárius mozgalom híveivel azonosították, helytelenül. Lengyelországban ma is ezen a néven ismeretesek korai unitárius testvéreink. Ezért ezt a kifejezést használjuk, bár történelmileg helytelen, ugyanis ők magukat „Lengyel testvérek”-nek nevezték.

³ Socinus Opera Bibliotheca Fratrum Polanorum

Szószerk – Ūrasztala – Szertertások

NAGY ENDRE

HELYŪNK A VILÁGBAN

Mt 5,15-16

Az evangéliumokat - Jézus életét és tanításait - tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy Jézusnak nincs külön tanítása, erkölcsi elvárása szűk tanítványi köre, illetve szélesebb körű hallgatósága számára. Nem állít fel magasabb, illetve alacsonyabb követelményt, mércét sem egyiknek, sem a másíknak. Amit hirdetett, tanított, az nem egy kiválasztottakból álló szűk körnek, hanem mindenkinek: az EMBER-nek szólt. Tanítványaitól külön csak annyit kért, hogy elöl járjanak, példát mutassanak mindazokban, amik az Isten gyermekéhez méltó élet feltételei. A „...hirdettetnie kell az evangéliumnak minden pogányok között” (Mk 13,10), a „...tegyetek tanítványokká minden népet...” (Mt 28,19), az „Elmenvén e széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtésnek.” (Mk 15,16) parancsai nem ismernek kivételt, kategóriákat, avatottakat és avatatlanokat, hanem az egész emberiséget egy közösségbe fogják, amely számára egy mérték, egy igazság és isteni törvény érvényes.

A Hegyi beszéd - Jézus tanításainak legkomplexebb foglalata - sem egy szűk tanítványi kör vagy csoport előtt hangzott el, hanem a sokaság előtt. Ennek megfelelően a felolvasott bibliai versek az örök embernek az életben, a világban betöltendő szerepét, helyét fogalmazzák meg. És ezenfelül rávilágítanak egy egyetemes törvényszerűsége: a világban minden teremtett, létező dolognak meg van a maga jól meghatározott helye, rendeltetése, és csak ott tudja szerepét betölteni. Az igazgyöngyöt termő kagylónak a tenger alján, a fenyőnek a sziklák oldalán, hegyek gerincén a helye. A sarkvidék állatainak, szegényes növényvilágának az örök hó és jég, a trópusi állatoknak és buja növényzetének pedig az örök nyár világában a helye. Ha ezt a rendet avatatlan szándék megpróbálja felcserélni, mindeniknek pusztulás, megsemmisülés lesz a sorsa, vagyis nem tudja szerepét betölteni.

Nagyon jól érzékelteti ezt az igazságot Jézus a gyertya példájával, amelynek nem véka alatt, elrejtve, hanem gyertyatartóban a helye, mert csak ott tudja fényét szétárasztani.

És az ember? - A szívvel, ésszel, akarattal, öntudattal, erkölcsi érzékkel, istensejtéssel felruházott lény?...Vajon neki hol a helye, mi a szerepe, rendeltetése a világban, az életben? Jézus szerint azonos a gyertyáéval: fényt, világosságot árasztani. Az a fény, világosság pedig, ami az emberből, az ő életéből áradhat szét, nem más, mint amit a mester minden bonyolult fejtegetés nélkül, nyílt egyszerűséggel így fogalmaz meg: „.....lássák a ti jó cselekedeteiteket...”.

A Mózes első könyvéből a Kain tettét számonkérő Isten szava ismétlődik meg itt: „...ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz” (1Móz 4,7). Ez tehát az embernek Isten által adott szerepe, rendeltetése: jót cselekedni és nem rosszat, építeni, alkotni és nem rombolni, pusztítani; az igazság útján járni, és nem a hamisságot követni; a szeretet, a megbecsülés, a megbocsátás szavára hallgatni, és nem a harag, a bosszúállás sötét erőire. És ne feledjük: akárcsak a természet világából felhozott példák esetében, itt is igaz: ha az ember ezt a szerepét, ezt a helyét mással, ellenkezővel cseréli fel, ezzel önmaga és környezete pusztulását okozza. Ezért beszélünk ma annyiféle - világviszonylatban fenyegető - veszélyről. A legnagyobb igazságok mindég a legegyszerűbbek: ha az ember valóban az lenne, aminek Isten törvénye szerint lennie kellene, akkor magától megszűnne minden fenyegető veszély a világban.

Ezek az igazságok különös figyelmeztetéssel szólnak hozzánk ez alkalommal, amikor véget ér egy tanítási év és ezzel együtt a VEN munka egy szakasza is lezárul. Véget ér az emberformálás munkájának egy szakasza. S mint minden életszakasz és végső soron maga az egész élet, ez is visszahozhatatlan, megismételhetetlen. A hibák, mulasztások pedig csak részben orvosolhatók, tehetők jóvá. Ennek felismerése, tudata nehezedik ránk súlyos felelősségként e pillanatokban. És minden munka, törekvés, igyekezet magában hordja az örök kérdést: vajon lesz-e eredmény, és ha lesz, milyen lesz az? A zsenge hajtásból formálódik-e hasznos termőág, a fejét még alig mutató zöld gabonaszáלבól lesz-e érett kalász, táplálék kenyér, az iskolák, tanintézetek padjaiból kilépő növényekből, tanítványból válik-e majd az életben helyét, rendeltetését megtaláló hasznos ember? Tanító és tanítvány felé egyaránt hangzik a kikerülhetetlen kérdés: Végeztük-e feladatunkat, helyünkön állottunk-e hivatásunkhoz méltóan? A tanuló, a diák ellenőrzőt, értesítőt, bizonyítványt visz haza, és az abba írt jegyek, minősítések tükrözik az elvégzett munka értékét, minőségét. Szeretnénk hinni, hogy mindenki azt a jegyet, minősítést kapta, amit megérdemelt. De most vegyük elő azt a másik képzeletbeli ellenőrzőt, értesítőt, aminek a neve: lelkiismeret. Nézzük meg eszerint is, hogy munkánk milyen minősítést érdemel.

És most azt kellene mondanom - élesen elválasztva egyik feladatkört a másiktól -, hogy az iskola feladata megadni a szükséges tudást, ismeretanyagot, míg az egyházi a lelki értékek munkálása, az erkölcs, a jellem, az istenhit táplálása, kiépítése. Csakhogy a két feladatkör nem választható el ilyen éles határvonallal egymástól. Matematikai hasonlaltal élve, azokat úgy képzelhetjük el, mint két, egymást metsző, részben egybeeső halmazt. Ez az egybeesés ez esetben azonban egyoldalú. Ugyanis vallásos oktatásnak nincs beleszólása a különböző tudományágak anyagába, nem az a rendeltetése, tevékenységi területe. De a jellemformálás, erkölcsi nevelés, emberi példaadás minden tanítónak, tanárnak, nevelőnek feladata (kellene legyen), tantárgytól, tudományágtól függetlenül. Vásárhelyi János írja „Az én tanítóm” című írásában: „Fel sem tudjuk mérni, hogy mekkora áldás száll ki a világba egy egyszerű tanteremből, melyben egy igaz lelkű tanító nemcsak a tudás, hanem a nemes erkölcsi oktatás, az Isten- és emberszeretet magvait hintegeti el tanítványai lelkébe.” És igaza van. Mert áldás csak ott várható, ahol tudás, ismeret, lélek, jellem és erkölcs egyformán gyarapodik, erősödik. Különben szomorúan fogjuk tapasztalni a régi megállapítás

igazát: Aki előre halad a tudományban, de visszafejlődik a karakterben, az inkább visszafejlődik, mint előrehalad. A tudás eszköz; és esetenként hatalom is. De csak a jó ember kezében teremhet áldást.

Közhelyé csépelődött már Ady gyönyörű verse, amellyel „egykori” iskolájába üzen. Kivétel nélkül minden évszárón elhangzik. Legtöbbször azonban sajnós anélkül, hogy lényegére odafigyeljünk. Én ezt a lényeget azokban a sorokban látom, amelyekben köszönetet mond iskolájának azért, amit attól kapott. És érdekes, nem azt köszöni meg, hogy felruházta matematikai, fizikai, történelmi, biológiai, kémiai, irodalmi, nyelvi, bölcséleti ismeretekkel. Nem mintha ezeket lebecsülne, hanem mert az élet megtanította, hogy mindezek csak azzal együtt lehetnek hasznosak, amit lélekben kapott, vagyis, hogy „Táplálad tovább bennem az erőt / Szeretni az embert és küzdeni /S hűn állni meg Isten s ember előtt”.

Legyen hát örök útravaló az életbe kilépőnek, ebben a szüntelen változó világban, amelyben sokszor a szerepek is felcserélődnek, az evangélium üzenete: az ember Istentől kapott szerepe, rendeltetése, hivatása sohasem változik, mindig ugyanaz marad: „Úgy fényljk a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedeteiteket és dicsóítsék a ti mennyei Atyátokat.” Ámen.

NE ENGEDD KIFOSZTANI A LELKEDET

Ez 3,14

Megállapításként elég zordnak tűnik, igazságtartalma mégis elvitathatatlan, hogy az emberiség történelme nem más, mint ádáz küzdelmek, harcok, háborúk sorozata. A háborúhoz, a harchoz pedig mindig hozzátartozott a rablás, a fosztogatás is. Különösen a kereszténység előtti kor népeinek szokásai közé tartozott, hogy a győztes fél katonái a legyőzöttek földjén - városaikban és falvaikban - kíméletlen, durva fosztogatásba, zsákmányolásba kezdtek. A Biblia bőven szolgáltat bizonyítékot arra, hogy az izraeliták életében, ellenségeivel viselt harcai során, sem volt ez másképp. Az ellenség minden esetben feldúlta, kifosztotta a legyőzöttek országát. Férfiakat fűztek rabszjira, nőket, gyermekeket hurcoltak el, kiürítették az éléstárat, a házakat felgyújtották. Sok esetben még a templomot sem kímélték, a szentély kincseit, kegytárgyait meggyalázták, elrabolták. Példaként elegendő csupán Babilon uralmát, Nabukodonozor király zsarnoki hatalmát említeni.

A mi földrészünket, térségünket illetően gondolhatunk a népvándorlás korára, a kereszténység előtti Európára. De gondolhatunk a későbbi időkre, a tatárjárásra, a török veszedelem viharos korszakára; lángokban álló falvak, városok, templomok jelzik a dúló ellenség útját. A jelen korhoz közeledve pedig elegendő csupán a második világháború pusztításait említeni. Mert bár az íjat, kopját, bőrpáncélt, kardot felváltották a modern fegyverek, végeredményben az orosz katona is változatlanul rabolt, fosztogatott, nyomorúságot, gyaláztatást hagyva maga után.

Aztán elmúlt ez is. A harcok elcsitulnak, a halottakat eltemették, lassan kezdtek a könnyek felszáradni, a sebek begyógyulni. Sok pusztítás után végre

felsütött a béke napja, és 1947. február 10-én Párizsban aláírták a békeszerződést. Mégis korai lenne megkönnyebbülten fellelegezni és kijelenteni, hogy - hála Istennek - mindez már a múlté, véget ért mint egy rossz álmom. Mert a hatalmon lévők minden korban - így békeidőben is - megtalálták a módját annak, hogy a fosztogatás, a rablás, a zsákmányszerzés tovább folytatódjon. Sőt, annak sok esetben még alkotmányos, törvényes keretet is adtak. Gondoljunk a háború utáni államosítás, majd a kollektivizálás kíméletlen korszakára, a kuláküldözés és kilakoltatások embertelen ténykedéseire, az egyházainkat ért és a mai napig sem orvosolt veszteségre. Hány féle formáját módszerét ismerte meg már az ember a rablásnak, a fosztogatásnak?

Vajon miért tettem ebben a kicsit hosszúra sikeredett bevezetőben ezt a történelmi visszatekintést? Azért, hogy annak tükrében lássuk meg tisztábban, a valóságnak megfelelőbben jelen állapotunkat, hogy abban felismerjük Ezékiel prófétának szóló isteni figyelmeztetés minden korra érvényes örök időszerűségét: „Embernek fia! Őrállóul adtalak én téged...” A mindenkori ember Istentől kapott feladata, kötelessége megőrizni, megtartani a rábízott értékeket, hűséges őrállóként védeni azokat, ha kell ellenségtől, rablók kezétől is. És a sokszor súlyos, tragikus történelmi események, esetenként, arról is tanúskodnak, hogy az ember mennyire tett eleget ennek a kötelességének, vagy mennyire mulasztotta el azt.

Ha felmérést készítenénk arról, hogy nyelvünkben, beszédünkben használt bizonyos szavak, fogalmak, formák milyen gyakran vagy milyen ritkán fordulnak elő, nagyon érdekes adatokhoz jutnánk, amelyek sok mindent elárulnának rólunk, jelen állapotunkról. Édes anyanyelvünk nyelvtani szerkezete - a szavak, igék, főnevek, jelzők, ragok, toldalékok között - ismer egy fogalmat, amelynek neve: fosztóképző. Amint a nevében is benne van, azt jelenti, hogy általa valamit valamitől megfosztunk, az említett tulajdonság nélkülivé tesszük. Ez a magyar nyelvben a -tlan, -tlen, -talan, -telen hangzású toldalék. Talán már kezd érthetővé válni, hogy miként árulkodik nyelvünk, beszédstílusunk arról az állapotról, amelyben élünk. Milyen ismerős, milyen gyakori beszédünkben a szavak fosztóképzővel ellátott formája! Kis túlzással mondhatom, hogy szinte már csak így tudunk beszélni: környezetünk egészségtelen, földünk, levegőnk, vizeink tisztátalanok. Világprobléma a hajléktalanság, az otthonatlanság, sok ezer éhezőnek, hajléktalannak az állapota kilátástalan, reménytelen. Sokan vannak, akik életgondokkal, állandó pénztelenséggel küszködve értelmetlennek tartják az életet. Sok helyen a világban, népek, nemzetek között békétlenség, bizalmatlanság uralkodik.

De beszélünk mi hitetlenségről, reménytelenségről és szeretetlenségről, mintha csak Pál apostol szeretet-himnusza zárószavainak negatív változatát akarnánk tudatosan megalkotni. Beszélünk szívtelenségről, részvéttelenségről, becstelenségről, erkölcstelenségről, barátságtalanságról, tudatlanságról, embertelenségről és ... sorolhatnám tovább.

Lám, testvéreim, milyen tévedés lenne azt hinni, hogy mivel közvetlen környezetünkben nem dül háború, vagyis béke van, nem fenyegeti veszély értékeinket, és szükségtelen az őrállás, a vigyázás. A megállapítás, amellyel Jézus indítja a könyörülő szamaritánusról szóló példázatát - „rablók kezébe esék...” - a mi világunkra, jelenünkre is egyre igazabb.

Úgy érzem, hogy ideje feltenni a kérdést, ideje megvizsgálni: ebben a folyamatban melyik kár, melyik veszteség a nagyobb, a súlyosabb: az, ami az embernek anyagi javait, fizikai értékeit érte, vagy az, ami lelki, szellemi, erkölcsi világát érintette? Hiszen tagadhatatlan, hogy minden fizikai értelemben vett pusztítás, rombolás egyúttal lelki, erkölcsi károsodáshoz is vezet. Egy háború esetén számadatokkal ki lehet fejezni, hogy hányan pusztultak el, hány emberélet esett áldozatul, de ki mérte meg a könnyeket, az okozott bánat, fájdalom súlyát. Egy bombázás után százezrekben, milliókban fel lehet becsülni a kárt, de ki mérte meg a keserúséget, a csalódást, a lelki eldurvulást, a szellemi esekélyesedést? Ki mérte fel a kettétört emberi sorsokat, az összeomlott álmokat?

Ezeknek a kérdéseknek a tükrében észre kell vennünk, hogy korunk emberére is leginkább a lelki, erkölcsi kifosztottság, elszegényedés a jellemző. Saját szavaink árulkodnak erről a legjobban. Megdöbbenünk, ha végiggondoljuk, hogy pontosan azok a szavak, fogalmak nyernek a leggyakrabban fosztóképzőt, amelyek az erkölcsi világrend alapértékei: hit-, remény-, szeretet-, bizalom-, barátság-, lélek-, erkölcs-... mindenik egy-egy felkiáltójel a prófétának szóló figyelmeztetés után: „Embernek fia! Órállóul adtalak téged Izrael házában...” Órállójául nemcsak anyagi, hanem elsősorban azoknak a lelki, erkölcsi értékeknek, amelyek istenfiúságnak, emberi hivatásodnak alapját képezik. Órállójául annak a hitnek, annak a vallásnak, annak a lelki-szellemi örökségnek, amelyet annyi évtized szennyet árasztó agymosása igyekezett kitörölni a lelkekből. Órállójául anyanyelvednek, nemzeti értékeidnek, az ősi kultúrádnak. Ne gondoljuk, hogy az isteni figyelmeztetés csak a prófétának és az ő korának szólt. Legfeljebb a próféta az, aki meghallja és teljesíti a parancsot. De szól minden korban és mindannyiunknak, szól és figyelmeztet: őrizd értékeidet, ne engedd kifosztani magad! De ne engedd kifosztani elsősorban a lelkedet, hogy legszebb fogalmainkról a fosztóképzők ismét lehulljanak és életünkben a dolgok Istentől rendelt, méltó helyükre kerüljenek. Ámen.

PAP MÁRIA

PÜNKÖSDI MEGLEPETÉS

ApCsel 12, 4; 12

Mikor életünkben egy váratlan fordulat következik be, melyre előző tapasztalatunk alapján nem találjuk a magyarázatot, természetes emberi megnyilvánulásunk a meglepődés. A meglepő, a más, az ismeretlennel való találkozás minden emberből ugyanazt a reakciót váltja ki. Azt, amit az ApCsel írója a következő kérdésben fogalmaz meg: „Vajon mi akar ez lenni?”

Gondoljatok csak vissza, Kedves Testvéreim, hogy életünkben hányszor tettük fel ezt a kérdést! Olyan kérdést, mely egyaránt vonatkozhatott embertársainkra, dolgokra, történésekre. Az új és váratlan előtt gyermeken meglepődő ember kérdése ez. Így van ez ma, és így volt ez az első pünkösdi alkalmával

is, amikor a Jeruzsálemben összegyűlt zsidók, arabok, krétaiak, látva és hallgatva az apostolokat, feltették e kérdést: „Vajon mi akar ez lenni?”

De hogy válaszolni tudjunk erre a kérdésre, mely pünkösd születésének lélektanát magyarázza, vissza kell térnünk az események rendjén Jézus haláláig. Jézus halála után a tanítványokon erőt vesz a kétségbeesés. Nincs már mellettük Jézus, a tanítómester, életük eddigi szilárd pontja. Magukra maradtak. Most már nem a Mester jelenlétéből, sugárzó lényéből kell meríteniük az erőt, hanem a Mester tanításaiból és egymástól, attól a közösségtől, melyhez, bár a Mester már nincs ott, ők mindannyian tartoznak.

Lélektanilag az apostolok hosszú utat tesznek meg Jézus elvesztésétől az első pünkösd megszületéséig. Mert első gondolatuk a túlélés. Túlélni, túljutni a Jézus halálának tudatán. Riadtan összebújva, mint a pásztor nélkül maradt nyáj, próbálják túltenni magukat a tragédián. Bizonyos időnek kell eltelnie ahhoz, hogy e túlélési ösztön helyét átvegye a „cselekvés” ösztöne. A Mester már nincs, de nekik van egy feladatuk, amit végre kell hajtani. És ekkor születik meg pünkösd, először csak a lelkükben, majd mikor kiállnak a tömeg elé, a világ számára is.

Az ApCsel írója szemléletesen érzékelteti velünk ezt a hatalmas változást, a pünkösd történet bemutatása által. Hogy történetének nagyobb nyomatékat és hitelességet adjon, a pünkösd eseményeket megtapasztalható tömeg szemzőgéből mutatja be a tényeket. A történetnek magának van egy vezérfonala, mely ugyanakkor össze is köti a pünkösd eseményben résztvevőket, legyenek apostolok vagy egyszerű hallgatók. Ez a fonal a *meglepetés* ténye.

Azt is mondhatnánk, hogy pünkösd mindenekelőtt a meglepetés, a váratlan fordulat ünnepe, az önmaga félelmeit, kicsinyességeit egy szent cél érdekében leküzdő ember diadala. mert a pünkösd történet a meglepetés köré épül.

Először is meglepetés a tanítványok számára az a hirtelen jött erő, bátorság, mely egyik pillanatról a másikra betölti életüket. Vajon mi akar ez lenni? Mi már tudjuk, hogy ez a csodálatos erő Isten lelke, Isten ereje, mely átsegíti a félenk, ingadozó tanítványokat, hogy vállalt szerepük magaslatára jussanak. De ez ugyanakkor meglepetést jelent az összegyűlt tömeg számára is. Azt hiszem nem sokat tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy Jeruzsálem lakói, akik ismerték az előzményeket, úgy gondolták, hogy többet nem fognak hallani sem a názáreti Mesterről, sem a tanítványokról. A tragikus húsvéti események után természetes volt részükről az a meggyőződés, hogy a Mester halálával mindennek vége szakadt. Elképzelhetetlen volt számukra az, hogy a tanítványok ki mernek majd állni a nyilvánosság elé, mikor Mesterük élete ilyen gyászos véget ért.

Ehelyett pünkösdkor kettős meglepetésben van részük. Egyrészt kiderül, hogy a tanítványok igen is ki mernek állni Mesterük mellett, és fennhangozva hirdetik tanításait. Vajon mi akar ez lenni? Isteni és emberi erő és remény találkozása. Az emberi bátorságot, kiállást támogató isteni erő, annak bizonyosságára, hogy Isten az igaz ügyeket támogatja és győzelemre segíti. De ehhez szükségeltetik az emberi hozzáállás és feladatvállalás is.

A másik meglepetés az igazán „érdekes”. Tulajdonképpen ez az a meglepetés, mely arra indítja a tömeget, hogy feltegye a textusunkban elhangzott kérdést: „Vajon mi akar ez lenni?” Ez a meglepetés pedig a nyelveken való szó-lás. Akár elfogadjuk hitelesnek ezt a tudósítást, akár jelképesnek fogjuk fel, ta-gadhatatlan a tömegre gyakorolt hatása. Az összegyűlt tömeg már nem gyanúsítja azzal az apostolokat, hogy édes bortól részegedtek meg, hanem csendben hallgatja mindenki a maga nyelvén az apostolok szavait a Mesterről és annak tanításairól. Ez a második meglepetés meggyőzi őket arról, hogy ré-szesei valaminek, aminek az értelmét még nem tudják felfogni, de ennek az erőnek vonzó, megváltoztató erejét már ott érzik életükben. S ezt a megváltoz-tató erőt nemcsak a szavak szintjén és időlegesen akarják érezni, hanem tet-tekben és egy életen át. Bizonyosság erre az a háromezer megkeresztelkedett, mely az első pünkösdi diadalát bizonyítja.

Kedves Testvéreim! Az első pünkösdi óta szinte kétezer év telt el, mely idő alatt a hívő emberek minden évben megünnepelték pünkösdt, az egyház me-galakulásának ünnepét. Minden évben több vagy kevesebb sikerrel megemlé-keztek és megemlékezünk ez ünnepéről. De az idő sodrában minden év elvett valamit a pünkösdi fényéből, csillogásából, életünkben betöltött fontosságáról.

1998 pünkösdi. Vajon mi akar ez lenni? Furcsálljátok a kérdést, úgy-e, pedig joggal tettem fel. Mert mostanában pünkösdi egyházi ünnepkörünkben olyan „Hamupipőke” szerepet tölt be. Sokan vannak, akik számára ez az ün-nep nem jelent semmit, ezért el sem jönnek a templomba. Pedig az egyháznak mint intézménynek a története pünkösddel kezdődik. Egyház nem volna pün-kösdi nélkül. A tanítványok bátor kiállása, nyelveken szólása, prédikálása nél-kül ma nem állnánk itt. Pünkösdi az egyház megalakulásának ünnepe, de én úgy érzem, hogy egyfajta számvetés ideje is. Azt tudjuk, hogy van múltja az egyháznak/egyházunknak, de van-e jövője?

Mindannyian gondolkoztatok és gondolkoztok a jövőről, jövőtökről. Ál-maitok, elképzeléseitek, terveitek vannak. Mindez természetes egyéni szinten. De közösségileg? Mi történik vajon azokkal a közösségekkel, melyekhez tar-toztok? Elgondolkoztatok-e azon, mi lesz az egyházzal, egyházatokkal? Mert hiszen nem mondok semmi újat amikor azt mondom, hogy az egyházat ti al-kotjátok. S most a 20. század végén, a 21. század elején úgy tűnik, már nincs kérdés, nincs válasz és nincs meglepetés. Az isteni erő megtapasztalása, az új, a más, a hétköznapi feletti varázslat bűvköre már nem jut el hozzánk. Az egyház egy „megkövesedett intézmény”(?), amelyhez köt a hagyomány, a szo-kás, esetleg az identitástudat. De jövőképemben ritkán vagy soha sem kap he-lyet. Mi akar ez lenni? Hogyan tovább?

Kedves Testvéreim! Tegyük arról, hogy egyházunknak ne csak múltja legyen, de élő jelene és bizakodó jövője. Ébresszük fel pünkösdt a múlt bűv-köréből, és emeljük fel az őt megillető helyre. Legyünk mi is újra és újra álmél-kodó pünkösdi emberek, akik meghallgatják és befogadják az apostolok tanítását. Engedjük, hogy hasson ránk az isteni erő, és szóljunk nyelveken, a hit, a remény, a szeretet nyelvén. Legyen a gyermeki meglepetés és rácsodál-kozás mozgatóerő életünkben, hogy jövőt teremtsünk egyházunknak, és pün-kösdi legyen a pünkösdi. Isten minket úgy segítjen. Ámen.

HIT ÉS CSELEKEDET

Jak 2,26

Hiszek a jó cselekedetek üdvözítő hatásában! Hitem üdvözítő ereje is ebben áll! A hit jócselekedetek nélkül halott! Jakab apostol mellett Péter apostol is ezt vallja: ragasszatok hitetek mellé jócselekedeteket, valamint tudományt, mértékletességet, türelmet, kegyességet, atyafias érzelmeket... és SZERETETET!

Úgy veszem ajkamra ezeket az apostoli parancsszavakat, mint ékszerész veszi kezébe az aranyat-ezüstöt. Az élő hit Isten ajándéka, mely gyermeki viszonyba helyezi az embert az Atyával, életközösséget teremt Isten és az ember között. A hit az ember nemesi levele, bizonyítja magas származását. A hit az ember lelki fejlődésének óriási eredménye. Az Ószövetségben a hit szava ez: Isten az embert a saját képére és hasonlatosságára teremtette. Az Újtestamentum is azt hirdeti, hogy mi Isten gyermekei vagyunk és Isten lelke lakozik bennünk.

Mi a jó cselekedet? A hit aranyfedezete. Annyit ér a hitünk, amennyi jócselekedetre ösztönöz. Mi is az aranyfedezet? Amennyi aranyat ér a forgalomban lévő jegybankó, az az aranyfedezet. Egy dollár pl. 888 milligramm aranyat ér - ez a dollár aranyfedezete. Ez az aranyfedezet állandóan változik, hullámozik. A hit aranyfedezete a jócselekedet. Értéke egyénenként és csoportonként egyedül Isten előtt nyilvánvaló. De hogy az üdvösségre mennyire szükséges, azt Jézus világosan kijelentette: „Nem mindenki, aki mondja: Uram, Uram, megyen be a mennyeknek országába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.” Isten a megmondhatója, hogy kinek mennyit ér a hite, de Jézus nyomán Jakab apostol kifejti, hogy elmaradhatatlan az üdvösségre. Amint leveléből olvassuk: „Mi haszna atyámfia, ha valaki azt mondja, hogy van hite, cselekedetei azonban nincsenek. Avagy megtarthatja-e őt a hit?” Elég-e azt mondani az éhezőnek: békesség veled; elég-e azt mondani a didergőnek: menj Isten hírével; elég-e azt mondani a szomjazónak: ne félj, nem hagy el az Úr? De nem adjátok meg neki, ami a testnek kell, mi haszna van annak üres szavaitokból? „Azonképpen a hit is, ha cselekedetei nincsenek, meghalt ő magában!” „De mondhatja valaki: Néked hited van, nekem cselekedeteim vannak, mutasd meg nekem a te hitedet a te cselekedeteidből, és én is megmutatom az én cselekedeteimből az én hitemet.”

Dávid Ferenc egyházalapító apostolunk egész életét a hit tisztaságára tette, és oda is adta életét a tiszta jézusi hitért, de ő is azt mondja: A hit csak elkezd Istenországa építését, mint egy tervrajzot, elméletekkel, de jó cselekedetek örök sorozata kell a hit mellé, hogy fel is épüljön Isten szent birodalma.

Mindeneket egybevetve, eljutunk, mint legmagasabb csúcására a gondolatnak: „Miképpen holt a test lélek nélkül, akképpen holt a hit is cselekedetek nélkül.” Erről a magaslatról magunk is léphetünk egyet még. Mert itt még csak a holt test mellett állunk, amelyikben nincs lélek..., a holt hit mellett vagyunk,

amelyik mellett nincsenek jócselekedetek. Oda emelkedhetünk, ahol élő a test, mert van benne lélek, élő a hit, mert vannak cselekedetei.

Az ember tud és akar jót tenni. Bár az emberi rossz tetteknek se szeri se száma, ebben a sok ezermillió embervilágban napról-napra születnek szép és nemes tettek, napról-napra felfedez valamit az ember, mely szebbé-jobbá teszi az emberi életet, mert vannak nagy elmék, magasztos jellemek, akik a jót, a haladást, a tökéletest munkálják.

Nemrégiben egy orvos 80 éves születésnapját ünnepelték megyénk székhelyén. Ez alkalommal sok köszöntés hangzott el, amit mind jó lenne viszont hallani, amikor róla emlékezünk. A 80 éves ünnepelt orvos ilyen gondolatokkal válaszolt a köszöntőkre: Az a tudat boldogít, hogy tudtam jót tenni... Fontos, hogy születésünkkel mit hozunk magunkkal, milyen tehetségek birtokában foghatunk hozzá életünk leélésére, de még fontosabb, hogy mivel gyarapítjuk ezt az örökséget. Kell lennie bennünk egy erkölcsi mércének, mely lelki nyugalmat csak jócselekedetek gyakorlása után engedélyez. Magamról szólva talán egy nagy várost kitevő embert segítettem a világra, mint szülészorvos, avagy mentettem meg az életnek, de még most sem érzem, hogy eleget tettem, és kész vagyok bármikor orvosi jótettekre ezután is, hogy lelki nyugalmam mérlege kiegyensúlyozott legyen.

Egy ilyen eredményekben, jótettekben dús embert köszöntött így Várnai Zseni: „Ha meghal a próféta, rengeteg / Gyümölcsöt hagy rátok emberek! / És minden szív még tovább érleli, / Holta után kezdik értékelni. / Holta után kezdi nagy életét, / A csillagokba írják föl nevét: / Míg árva teste porlad valahol, / Ő milliók forró szívéen dalol. / De amíg él és itt jár köztetek, / Szeressétek őt jobban emberek!”

Íme, nemcsak holt testek vannak, melyekben nincsen lélek, nemcsak holt hitek vannak, melyek mellett nem látszik jótett... Vannak élők! Lesznek élők! Az élő testek között vannak élő hitek! Hála a jócselekedetek üdvözítő erejének!

Ne csak magunkért élünk! Gyümölcseinkre épül a jövő! Emberek vagyunk az emberek között. Testvérek vagyunk a testvérek között. Munkások vagyunk a munkások között. Hasonlók a hasonlók között. Millió kérges kéz teszi helyre a kenyeret. Millió betűvető kéz teszi helyre a könyvet. Millió művész kéz teszi helyre a gondolatot. Millió hívő kéz teszi helyre a hitet.

Felénk is kötelező erővel szól az intelem: Tégy jót mindenekkel, azzal is ki rossz volt, / Hiányzó jóságát a szívedből pótolod. / Az Isten sem kérdi, ki mit érdemelt meg: / Igaz gyermekei mindenkit szeretnek.

Befejezésül mérjük fel hasonlatokban a hitet és a cselekedetet!

- Hasonlatos a hit és a cselekedet a mérleghez, egyik serpenyőben a hit, másikban a jócselekedet. Mindkettőre szükség van. Egyik a másiknak a mértéke.

- Hasonlatos a hőmérőhöz. Az egyik a higany szála, mely a belső meleget jelenti, a másik a skála, mely a hő fokát mutatja. Egyik a másik nélkül nem volna teljes.

- Hasonlatos a madár két szárnyához. Együtt, teljes összhangban repítik a fejlődő má a tökéletesebb holnap elébe.

- Hasonlatos az egy fának a virágához és gyümölcséhez. Virág nélkül nincs gyümölcs, gyümölcs nélkül értelmetlen a virág léte.

- Hasonlatos a vasút sínpárjához. Ha az egyiket felszedik, a másik tehetlenné válik. Együtt céljához vezetik az embert.

- Hasonlatos az esőhöz és a napsugárhoz. Ha nincs eső, kárba vesznek a napsugarak, ha nincs napsütés, meddő sár lesz az esőből. Együtt minden jónak földi forrása: együtt cél, élet, boldogság.

Higgyünk a hit emberformáló erejében, higgyünk a jócselekedetekben, mint a hit aranyfedezetében. Higgyünk abban, hogy a hitnek és a jócselekedeteknek együtt üdvözítő hatása van, volt és lesz mindenkoron. Ámen.

JÓZSA ISTVÁN LAJOS

ELHAGYTAM A GYERMEKI DOLGOKAT!

1Kor 13, 11

Kedves keresztény Testvéreim!

Akik felnőttek vagyunk, mindannyian tudjuk, hogy mit jelentett gyermeknek lenni. Mindannyian voltunk gyermekek, akárcsak Pál apostol, és hozzá hasonlóan szóltunk, éreztünk és gondolkoztunk úgy, mint gyermek. De vajon Pál apostollal együtt elmondhatjuk-e: „elhagytam a gyermeki dolgokat”?

Mit jelent valójában „elhagyni a gyermeki dolgokat”, és felnőtté válni, pálapostoli értelemben? Erre szeretnék mai egyházi beszédemben választ keresni.

Pál apostol, amikor a gyerekekről szól, nem arra akarja irányítani figyelmünket, hogy a gyermek tökéletlen felnőtt, hanem, ellenkezőleg, arra, hogy fejlődésben lévő ember, akiben lehetőségként benne van a növekedés és kiteljesedés képessége. Figyeljük meg Pál apostol nagyszerű fogalmazását: „Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy éreztem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat.” Mily beszédesen adja tudunkra, hogy itt tulajdonképpen kettős növekedésről van szó: testi és szellemi, lelki növekedésről.

Az élet alaptörvénye: a fejlődés és kiteljesedés. Az emberi élet esetében ez kettős irányú: külső formai, vagyis testi, és belső, minőségi, azaz szellemi, lelki. Tehát az élet növekedését nem csupán az évenként kinőtt ruhadarabok és cipők jelzik, és kell jelezzék, hanem valami más is: ez pedig a belső, minőségi növekedés, mely legalább annyira látványos, mint a külső – formai. A belső, minőségi növekedés: emberi magatartásunkban, viselkedésünkben, Istenhez és embertársainkhoz való viszonyulásunkban, gondolkodásmódunkban, életvitelünkben és fegyelmezett életvezetésünkben kell megmutatkozzék. A belső minőségi növekedés a lelki és szellemi értékekben való gyarapodást jelzi. Ahhoz, hogy életünk kiegyensúlyozott legyen, ahhoz egyaránt szükség van mindkétirányú növekedésre és kiteljesedésre. Hadd álljon örök példaként előttünk a gyermek Jézus növekedése: „Jézus pedig gyarapodott bölcsességben, testben, Isten és emberek előtt való kedvességben.” (Lk 2, 52)

A felolvasott bibliai vers hallatán azonban kérdések fogalmazódhatnak meg bennünk, és pedig ilyenek:

- A nagykorúság mennyiben életkor kérdése?
- Mik is valóban az érettség jelei, és mikor válik valaki valójában felnőtté?

Mindannyian tudjuk, hogy a törvények értelmében, aki a 18. életévét betöltötte, az nagykorúnak minősül. Emlékszem, milyen boldogok voltunk, amikor feltűzhettük ruhánkra a maturandus-szalagot, mely azt adta tudtára a világnak, hogy mi érettségi vizsgára készülő diákok vagyunk, és hamarosan belépünk az annyira óhajtott „nagykorúság birodalmába.” Nem merném állítani azonban, hogy mindazokból, akik maturandus-szalagot viseltek, érettségi vizsga után „maturus”, azaz érett, felnőtt emberek is lettek. Ezt abból gondolom, hogy legtöbb esetben a testi „beérés” nem esik egybe a szellemi és lelki „beéréssel”. Éretlen fiataloknál tapasztaljuk leginkább, hogy a kettő aránytalanul viszonylik egymáshoz. Le kell szögeznünk a feltett kérdések megválaszolása rendjén, hogy az érettség feltétele nem csupán a testi beérés. Sőt, egyre inkább azt tapasztaljuk, hogy a felnőtté válás, a nagykorúság: szellemi és lelki értékekben való kiteljesedést, belső minőségi beérést jelent. Ez pedig független az életkortól. Tapasztalunk olyant is, hogy felnőtt emberek éretlenül, gyerekesen, felelőtlenül viselkednek. Ingatagok, megbízhatatlanok és fegyelmezetlenek, akárcsak a gyermekek. Képtelenek az önállóságra, valamint a fegyelmezett életvezetésre. Hiszem, hogy Pál apostol ilyen értelemben hagyta el a gyermeki dolgokat, mert a gyermekkorának megvannak a maga sajátos értékei és szépségei. A gyermek többnyire őszinte, ragaszkodó és mentes hátsó szándékoktól. Ilyen értelemben tanítja Jézus: „Bizony mondom néktek, aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen nem megy be abba” (Lk 18, 17). Pál apostol, amikor arra irányítja a figyelmünket, hogy „férfivá lett”, akkor ezzel azt akarja tudomásunkra adni, hogy elhagyta mindazt, ami nem fér össze a nagykorúsággal, az érettséggel, az önállósággal, felelősséggel, fegyelmezett életvezetéssel és az evangélium szellemével.

A felnőtt ember életében a fegyelem nem külső készítés eredménye, hanem saját akarata fejeződik ki benne. A gyermek képtelen az önfegyelemre, a fegyelmezett életvezetésre, ezért külső irányításra, vezetésre és segítségre van szüksége. A valóban érett, nagykorú ember akarata megegyezik Isten akaratával, mely az élet növekedését, fejlődését és kiteljesedését szolgálja mindkét irányban. A gyermek nem képes felismerni még ezeket. Ezért van szüksége külső készítésre, ezért kell életvezetését a helyes úton irányítani a szülőnek és a nevelőnek.

Az álfelnőtt ember hasonlít a gyermekre, mert éretlen az önálló életre. Így hát éretlen a szabadságra is, amely önállóságot és fegyelmezett életvezetést követel az embertől. Az álfelnőtt azt hiszi, hogy akkor szabad, ha kijátssza az erkölcsi törvényeket, holott épp ellenkezőleg: önző vágyainak a foglya. Nem képes uralkodni káros szenvedélyein, valamint önző vágyain, ezért gyengeségeinek és gyarlóságainak csapdájában vergődik. Buddha így fogalmazott: „Nem az az erős ember, aki másokat legyőz, hanem aki le tudja győzni önmagát.” Azt az embert, aki ura önmagának, vagyis cselekedeteiben saját akarata fejeződik ki, öntörvényű vagy autonóm embernek nevezzük. Ez a pálapostoli

értelemben vett felnőtt ember. Aki pedig külső kényszer hatására cselekszik, azt heteronóm vagy nem öntörvényű embernek hívjuk. A nem öntörvényű ember az álfelnőtt, aki hasonló a gyermekhez, mert külső irányításra van szüksége. Nem képes az önálló és fegyelmezett életvezetésre, mivelhogy képtelen önállóan irányítani életét.

A gyermekek gyakran játszanak felnőttessel. Az álfelnőtt is csak megjátssza a felnőttet, de valójában nem az! Az álfelnőtt ember - Németh Lászlóval szövege - „tud sarkantyúzni, de nem tudja milyen irányba haladjon.” A nagy spanyol gondolkodó, Ortega pedig így jellemzi: „Mindenen uralkodni akar, de nem ura önmagának.”

Pálapostoli értelemben az a felnőtt ember, aki találkozott Jézussal, az Ő evangéliumán keresztül és annak tükrében megvizsgálta „belső” önmagát. Nagykorú az, aki felnőtt az evangélium szelleméhez és az elvégzendő feladatainak nagyságához. Érett az, aki nem csupán „jó gyümölcsöket termő fa képében tetszeleg”, hanem gyümölcsei önmagukért beszélnek.

Sajnos népünk és egyházunk soraiban elég gyakran találkozunk „jó gyümölcsöket termő fa képében tetszelgő” álfelnőttekkel, akiknek élete nem beszél önmagáért. Az ilyenek sokakat megtévesztenek. Azonban igaz az a megállapítás: „Amit Pál Péterről elmond, többet mond Pálról, mint Péterről.” (Spinoza) Sajnos, az olyan közösség, amely álfelnőttekre épül, nem lehet hosszas életű. Az álfelnőtt hasonlít a konkolyhoz, mely kezdeti formájában, külsőleg, a megtévesztésig hasonlít a búzához, de csak addig, ameddig termésében, gyümölcsében összetéveszthetetlenül meg nem mutatkozik.

Pálapostoli értelemben valóban nagykorú és érett az a keresztyén, aki az evangélium szellemében képes életét vezetni és irányítani, és különbséget tud tenni minden élethelyzetben azon értékek között, melyek az élet növekedését, fejlődését szolgálják és előmozdítják, kiteljesedését lehetővé teszik, valamint azok között, amelyek gátolják, akadályozzák és rombolják azt. Jézus is azt akarja, hogy: „többé ne legyünk kiskorúak, olyanok, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszságától; hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben, mindenestől őhozzá...” (Ef 4, 14-15).

Pálapostoli értelemben a felnőtt embert a szeretet és a lelkiismeret irányítja, mely utóbbi - unitárius hitünk szerint - Isten szava bennünk. A felnőtt embernek minden körülmények között hűnek kell maradnia önmagához, lelkiismeretének hangjához, és nem szabad meghasonlania önmagával.

A gyermek és az álfelnőtt aszerint irányítja cselekedeteit, hogy milyen rá a visszahatás, mert embereknek akar tetszeni és nem lelkiismeretével összehangban cselekedni. A szellemileg és lelkileg nagykorú ember minden élethelyzetben kitart elvei mellett, mert a keresztyén értékek és a jézusi evangélium irányítják cselekedeteit. Meg van győződve ezek helyességéről és üdvös voltáról.

S végezetül, a pálapostoli értelemben vett felnőtt ember bízik Istenben, és szereti embertársait. Tudja, hogy a hit és a bizalom ikertestvérek, és nem nélkülözhetik egymást. Hinni Istenben azt is jelenti: bízni az emberben, az ő belső, minőségi növekedésében, fejlődésében és kiteljesedésében.

Hiszem, Testvéreim, hogy Pál apostolhoz hasonlóan mi is képesek vagyunk elhagyni a „gyermeki dolgokat”, melyek összeférhetetlenek a szellemi és lelki nagykorúsággal. Hiszem, hogy ha életvezetésünket az evangélium szellemével itatjuk át, akkor mi is elmondhatjuk Pál apostollal: „Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy éreztem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat.” Ámen.

LEGELTESSÉTEK AZ ISTEN KÖZÖTTETEK LÉVŐ NYÁJÁT!

1Pét 5, 2-4

Ünneplő Gyülekezet, keresztyén Testvéreim!

Péter apostol erkölcsi célzatú figyelmeztetése az első keresztyén gyülekezetek lelki vezetőihez szól, rájuk vonatkozik. Az apostoli időben akiket presbitereknek neveztek - a felolvasott bibliai versekben az apostol ugyanis a presbitereket célozza meg intelmével -, azok a szó mai értelmében lelkészek, lelki vezetők.

Hivatásos lelki vezetőkre minden időben szükség volt, így ma is szükség van rájuk. Amint hallottuk, Péter apostol a presbitereket célozza meg intelmével, de az erkölcsi célzatú figyelmeztetés nemcsak korának lelki vezetőire vonatkozik, hanem a mindenkori lelki vezetőkre, tehát ránk, mai lelkészekre is.

Különösen beszédek ma az én számomra e bibliai versek. Minden sora különös erővel és súllyal érinti meg lelkemet. Az apostol értelme, úgy érzem, hogy életreszóló felhívást és figyelmeztető tanítást tartalmaz. A lelkésznek, mint lelki vezetőnek a szerepét, működési körét és megvalósítandó feladatát ennél kifejezőbben, hozzáértőbben és szebben aligha lehetne megfogalmazni.

A Bibliában nem találunk meghatározásokat, definíciókat arra nézve, hogy milyen kell legyen egy hiteles lelki vezető, és kapcsolata a reábizottakkal, de meggyőződéssel vallom, hogy a jézusi értelemben vett jó pásztor és a nyáj allegóriája sokkal többet foglal magában és árul el a lelkészről mint lelki vezetőről, mint bármilyen meghatározás. A Biblia, valamint Jézus tanításának szépsége és lenyűgöző hatása épp a szemléletességben, a képes beszédben rejlik. Mennyivel többet árul el Jézus Isten országáról, amikor nem meghatározza, hanem megmutatja, mihez hasonlít. Ez pedig sokkal több a legpontosabb meghatározásnál, mert eleven és életközeli!

A jó pásztor és a nyáj allegóriájában a képesbeszéd mintapéldája érhető tetten. De ezen felül rámutat a pásztor és a nyáj eszményi közösségére, viszonyára. Péter apostol arra akar megtanítani bennünket, hogy miben is áll ez az eszményi közösség és kapcsolat. Nézzük meg!

„Legeltessektek az Isten közöttetek lévő nyáját” - szól az apostol. A központi gondolat, amely uralja e bibliai verset: „legeltessektek”. Mit jelent jézusi értelemben legeltetni? Mindenekelőtt gondját viselni a nyájnak. Vagyis: őrizni, védeni, vigyázni és táplálni a nyajat. Ennek azonban vannak előfeltételei, és az egyik többek között az, hogy a pásztornak tudnia kell, hol található az életben

maradáshoz szükséges táplálék és a felüdítő forrásvíz. A zsoldáros így vall az ő pásztoráról, a pásztorok pásztoráról: "Az Úr az én pásztorom, nem szükölködöm. Fűves legelőkön terelget, csendes vizekhez vezet engem. Lelkemet felüdíti, igaz ösvényen vezet az ő nevéért." (Zsolt 23,1)

Péter apostol tanításának első lényeges vonása az, hogy ha a pásztor legeltetni akar, akkor először meg kell szereznie az „okos pásztorhoz illő holmit”, mert csak így tudja betölteni a jézusi értelemben vett jó pásztor szerepét. Csak az vezethet, aki a vezetéshez szükséges ismeretek birtokában van, más-képp veszélybe sodorja a rábízottak életét. Ezért ma erről a szószékről hálával gondolok vissza a teológiai évekre, mint a felkészülésnek éveire. Hálával gondolok teológiai tanáira és mindazokra, akik a felkészülésben segítettek nekem. Mert Isten is felkészült, hozzáértő és okos pásztorokat kíván az ő népének élére állítani. Jeremiással szólva: „Adok majd nektek szívem szerint való pásztorokat, akik hozzáértéssel és okosan legeltetnek benneteket” (3, 15). A gyülekezet érzi és tudja leginkább, hogy nem mindegy, milyen a pásztor, és milyen lélekkel, hittel, kinek a segítségével és erősítésével, nevével és nevében pásztorolja a rábízottakat. A Példabeszédek könyvének írója arra tanítja meg a lelkeszt, hogy: „Aki másokat felüdít, maga is üdül” (11, 25).

Az apostoli tanítás további lényeges vonásai közül ki szeretném emelni azt, hogy jó pásztorrá csak az válhat, aki a nyáj között él. Mindig ott kell lennie közöttük, és sohasem távol tőlük, mert csak az értheti meg egy közösség gondját, lelki szükségleteit, aki ott él velük és közöttük. Aki osztozik gondjaikban, fájdalmaikban és veszteségeikben, de együtt örül az örvendezőkkel is. Sőt, a jó pásztor az, aki ott van közöttük, de ha a helyzet úgy kívánja, a nyáj élére áll és felemeli szavát a nyáj érdekében. Mikeás próféta így vall erről: „A nyáj elé áll, és legelteti az Úr hatalmával, az Úristen fenséges nevével” (5,3)

De a jó pásztornak soha nem szabad megfeledkeznie arról, hogy a „legeltetés” magában foglalja és megkívánja az őrállói, számadói felelősséget is! Tehát állandó figyelmet, éberséget és vigyázást kíván az őrállótól. Olyan helytállást, amelyről Ézsaiás próféta így vall: „Uram, őrhelyemen állok mindennap, őrseget állok minden éjjel” (21, 8/b). És olyan számadói felelősséget, amelyről Ezékiel próféta szól: „Az elvesztettet megkeresem, az eltévedtet visszaterelem, a sérültet bekötözöm, a gyengét erősítem, az erősre vigyázok, úgy legeltetem őket, ahogy kell” (34, 16). De ugyanilyen felelősségteljes számadásról beszél a Zsidókhoz írt levél szerzője: „Bizzatok vezetőitekben és hallgassatok rájuk, mert ők vigyáznak lelketekre úgy, mint akik erről számot is adnak...” (13, 17/a).

A jó pásztornak arról sem szabad megfeledkeznie, hogy nem csupán embereknek tartozik számadással, hanem Istennek is! Isten számonkéri az őrállótól a rábízottakat, és „jaj a mihaszna pásztoroknak” (Zak 11, 17/a), jaj a hűtlen pásztoroknak, akik magukat legeltették a nyáj helyett! (Ezék 34, 2)

A jó pásztor elnyeri övéi bizalmát! Jézus így beszél erről a bizalomról: „A juhok hallgatnak hangjára, a maga juhait pedig nevéükön szólítja... előttük jár és a juhok követik, mert ismerik a hangját. Idegent pedig nem követnek, hanem elfutnak tőle” (Jn 10, 3-5).

A jó pásztor soha nem „kényszerből”, hanem „önként” legelteti nyáját. Hát lehet-e kényszerből szeretni, hinni, jót cselekedni? Lehet-e külső kényszer

hatására, vezényszóra vagy parancsra szolgálni Istent és embert? A válaszom egyértelműen ez: nem lehet. Szeretni, szolgálni, hinni, jót cselekedni csak önként, saját akaratunkból és elhatározásunkból, belső igénytől és meggyőződéstől hajtván lehet és érdemes! A kereszténység fennmaradását ennek köszönheti, mert a kereszténység lényege az önkéntességben rejlik. Erejét és elevenségét ez az önkéntesség adja. A zsoldos pásztor, csak béres. Nem belső igényből fakad szolgálata, hanem külső kényszer hatására. A jó pásztor tudja, hogy szolgálni, legeltetni csak önként és készségesen érdemes. Péter apostol tanításának lényeges vonásai között az is szerepel: „nem nyereszkedésből, hanem készségesen” kell a pásztornak legeltetnie nyáját. Aki haszonlesésből, nyereszkedésből legeltet, az kalmár és nem pásztor! Az önmagát legelteti a nyáj helyett. Aki a busás jövedelem felé kacsingat, annak kezéből kiragadja Isten a nyáját.

A pásztor a nyáj példaképe - hangzik az apostol tanítása felénk. Aki pedig a nyáj példaképévé akar válni, annak a szolgálat útját kell választania és nem az uralkodását, hatalmaskodását. Az önzetlen, önkéntes és készséges szolgálat vezet el a hatalom szeretetétől a szeretet hatalmához. Ennek pedig egyetlen járható útja a jézusi út! Figyelmünket irányítsuk Jézusra, ha példaképei akarunk lenni a nyájnak. Csak ezen az úton járva nyerhetjük el a hervadhatatlan koszorút. Csak ilyen érzésektől indítva nem válik kérdésessé küldetésünknek valódisága és hangunknak tisztessége. Ellenben, ha személyünk az általunk képviselt ügy elé vagy fölé kerül, hiábavaló a mi munkánk. Arra kérem Istent, hogy irányítsa lépteimet mindenkor a jézusi úton, és adjon erőt számomra annak a tudata, hogy nem vagyok egyedül, magamra, mert velem az „Úr felkentjének megsegítő ereje.” És hadd fejezzem be beköszöntő beszédemet a zoltáros gyönyörű vallomásával, és e vallomás szolgáljon mindenkor erőforrássul közös munkánkhoz: „Áldott az Úr, mert meghallgatta esedező hangomat. Erőm és pajzsom az Úr, benne bízik szívem. Ő megsegített, ezért vidám a szívem és énekelve adok néki hálát. Az Úr az ő népének erőssége, felkentjének megsegítő ereje. Segítsd meg népedet, áldd meg örökségedet, légy pásztor, és gondozd örökké.” (Zsolt 28,6-9). Ámen.

FARKAS LÁSZLÓ

ŐRÍZD MEG

2Tim 1,14a

A Timóteushoz írt két levél és a Tituszhoz írt levél megegyezik abban, hogy nem kimondottan a nagyközönség számára, hanem az egyházi előljárók számára íródott. Az előljárók kötelességeit tárgyalja, továbbá a hívek lelkiezésére ad tanácsot, és példaadó életre buzdítja az előljárókat. E leveleket különleges jellegük miatt pásztori leveleknek szokás nevezni.

Timóteus Pál apostol szeretett tanítványa, hűséges kísérője és munkatársa. A kisázsiai Lisztra nevű városból származott. Édesapja görög, aki korán meghalt. Édesanyja és nagyanyja buzgó zsidó. Az ószövetségi vallás szellemében

nevelték az ifjú Timóteust. Pál az első missziói útja alkalmával, mikor Lisztában járt, valószínűleg mind a hármukat keresztény hitre térítette. Második útján maga mellé vette Timóteust, és ettől fogva szinte állandóan az apostol kíséretében találjuk. Pál szerette és értékelté kísérőjét, s fiatal kora ellenére először Tesszalonikában majd Korintusban fontos feladatokkal bízta meg. Azt apostol mellett van római fogságában, és kiszabadulása után elkíséri keleti útjára, majd az efézusi gyülekezet vezetésére kap megbízatást. Második római fogsága alkalmával az apostol magához hívja szeretett tanítványát. Az apostol halála után Timóteus visszatér Efézusba, ahol a hagyomány szerint 97-ben halt vértanúhalált.

A pásztori leveleket általában ma már nem Páltól származtatják, hanem egy későbbi ismeretlen szerzőnek tulajdonítják, aki azonban Pál tanítványa lehetett. A levelek szerzősége szerintünk nem lényeges, de sokat mond tartalmuk, a buzdítás a példamutató életre, a jézusi evangélium hirdetésére és megőrzésére: a rád bízott drága kincset őrizd meg.

Az értelmező szótár a kincs szóról így fogalmaz: különleges, értékes ingó vagyontárgyak összessége – vagy – nagy szellemi, erkölcsi kulturális értékek összessége. Íme, ez a kincs szavunk értelme!

Pál apostol Jézus tanítását, evangéliumát, örömmüzenetét nevezi kincsnek, drágakincsnek - nagy szellemi erkölcsi értékek összességének. A jézusi kincset, a nagy szellemi erkölcsi értékek összességét a Márk szerinti evangélium 12,29-31 versei foglalják össze: „Minden parancsolatok között az első: Halljad Izrael: Az Úr, ami Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonlatos ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat”.

Tegyük fel a kérdést: Mi a szeretet a Biblia tükrében? A szeretet a Biblia mindkét részében jelen van.

1. Az Ószövetség Istene az emberhez hasonló Úr, erős, haragos bosszúálló Isten, aki az Atyák vétkeit megbünteti hetedíziglen. Az Ószövetségben az ember úgy viszonyul Istenhez, mint rabszolga az urához. Ide illik be a zsarnok cár, Rettenetes Iván esete: - Tudod-e felség, hogy a nép nem szeret? - Nem érdekel, nem várom, hogy szeressen, hanem, hogy féljem tőlem, rettegje szavam és vakon engedelmeskedjen. Hasonló viszony van az Ószövetség Istene és embere között. Istent nem szeretni kell, hanem félni kell tőle, rettegni és vakon engedelmeskedni.

2. Az Újszövetségben Jézus tanításában egy csodálatos új világ lép előtérbe: a félelem helyébe a szeretet. Isten itt szellem és szeretet. Feloldódik a feszültség, nem félni kell tőle, hanem szeretettel hozzá közeledni, nem rettegni kell tőle, hanem remélni benne, nem bujdosni kell előle, hanem hinni, bízni benne. Gyermekei vagyunk, akiket szeret. Munkatársai vagyunk, akiket elhívott.

A nagyparancsolat szeretetének másik tárgya az ember:

a. Az Ószövetségben az ember iránti szeretet jelen van, de kezdetleges fokon. Zsidó csak zsidót szeret, a szeretet nem lépi át a nemzeti érzés szűk határát.

b. Jézus tanítása egyetemes, a megkülönböztetést eltörli. Csodálatos példa erre a könyörülő szamaritánus példázata. Mindannyian ismerjük. A szerencsétlenül járt emberen nem segít a zsidó pap, a lévita, de segít rajta a zsidók örök ellensége, a szamaritánus, aki nem áll le vitatkozni a szerencsétlenül járt

zsidó emberrel, nem teszi fel az örök vitakérdést: – Istent hol kell imádni? – A Garizim hegyen épített templomban vagy a jeruzsálemi nagytemplomban, hanem önzetlenül segít rajta. Íme a szeretet! Jézus tanításában átlépi a nemzeti-ség szűk kereteit, a vallásos hovatarozás határait. A felebarátot, az embert kell szeretni, úgy kell szeretni, mint önmagadat.

Jézus vallásában Isten és ember szeretete teljes embert kíván, nem elég okosan szeretni, nem elég érzelgősen szeretni, nem elég csak akarni szeretni. Mindhárom tudatfunkciónkra: értelmi, érzelmi és akaratira egyaránt szükség van, hogy az embert és istent szeretni tudjuk.

Ez az örökség, ez a drága kincs, ez a szellemi erkölcsi értékek összességének rövid megfogalmazása, melyre felhívta Pál apostol Timóteus figyelmét.

Keresztény Testvéreim, Szeretett Atyámfiai!

Mint kései Timóteusok állunk itt, hozzánk szól az apostol - A rád bízott drága kincset őrizd meg- . Drága kincsünk Isten szeretete. De el kell mondjuk, hogy szürke hétköznapjainkban sokszor megféledekezünk róla. Úgy érzem, nem csak megféledekezünk, hanem szabadulni is akarunk tőle, ahogy Kányádi Sándor költőnk írja: „Ültem az Isten sírján / Megkönyebbültem: / Enyém a lelkem, s irhám / Megkönyebbültem.”

Isten gyermeke vagy keresztény ember, szeresd Őt, feltétel nélkül higgy benne.

Szeresd az embert, szeresd felebarátodat úgy mint magadat. Ne zárkozz be önmagad építette elefántcsonttornyodba. Közösségi életre születél. Ne nézd embertársad bőre színét, ne figyeld beszédének nyelvét, ne vizsgálđ világszemléletét, lépd át ezeket a korlátokat. Légy jézustanítvány, más is ember, szeresd őt.

Dávid Ferenc egyháza több mint 400 esztendőn keresztül sokszor nehéz történelmi helyzetben megőrizte Jézus vallását, és éppen annak köszönheti fennmaradását. Ma is élünk. Hazánk alkotmányos keretei között.

Élünk a harangok szavában.

Élünk a zsoltárban, melyet ihletes ajkak énekelnek.

Élünk az imádságban, amit őszintén fogalmazunk.

Élünk az egyházi beszédekben, melyeket hirdetünk és hallgatunk.

Élünk az áldozatkészségben, melynek gyönyörű tanújelét adják híveink.

Él a szervezet, benne a szív dobog, a vér kering, az anyagcsere működik.

Élünk és hálásak vagyunk, békében élünk, drága kincsünk, Dávid Ferenc egyháza épül és szépül.

A timóteusi pásztorlevél felhívása komoly és felelősségteljes feladattal bíz meg bennünket, elöljárókat. A ránk bízott drága kincset őrizzük meg úgy, hogy annak részesei legyenek és lehessenek gyermekeink és unokáink. Úgy, hogy ők is örvendezni tudjanak a zsoltáreneklésnek, az őszinte imádságnak. Felelősségünk teljes tudatában nekünk támogatnunk kell a földi béke megőrzésére irányuló minden törekvést. Ebből a munkából, küzdelemből részt kérünk és vállalunk. Dávid Ferenc egyházának dicsőséges múltja, haladó szelleme kötelez. E szellemben indulunk újból vissza mindennapi munkánk teljesítéséhez, kötelességeink végzéséhez, Isten és embertársaink szeretetével. Ámen.

ESZMÉK - GONDOLATOK

• *Embernek lenni nagyon nehéz, de másnak lenni - nem érdemes. (Albert Schweitzer)*

• *A nevelés céljának új megfogalmazása nem lehet más, mint az igazi keresztényen nevelés gondolata... Lényege abban áll, hogy az embert beállítja a maga igazi helyére: Isten és embertársai közé. Ez nyílt hadüzenet minden hamis és önző individualizmus ellen, mert nyíltan kimondja, hogy az ember életének célja nem önmagában, nem önmaga érdekeinek szolgálatában, hanem Isten akaratának szolgálatában van, Ő pedig azt kívánja, hogy iránta való engedelmességünket, szeretetünket itt a világban, az emberek között mutassuk meg... A keresztény ember élete tehát kétfelé tekint: felfelé Isten felé, és maga mellé, a másik ember felé. (László Dezső)*

• *Egészen kis emberek közül is támadhatnak igazi hősök, mert hősnek lenni annyi, mint betölteni azt a hivatást, amelyet vállaltunk, amelyet vállalnunk kellett. (László Dezső)*

• *Semmi a világon nem teszi szükségessé az embert, csak a szeretete. (Goethe)*

• *Lelkész, aki hivatalból a gyöngédségnek prédikálója és gyakorlója -, mert miért volna pap, ha nem azért, hogy atya legyen mindenkivel szemben. (Móricz Zsigmond)*

• *Jó vagy, ha adni akarsz magadból... Keveset adsz, amikor a te tulajdonodból adsz. Amikor önmagadból adsz, igazán akkor adakozol. (Kahlil Gibran)*

• *Milyen ifjúság kell ma? Egy szóval azt mondhatom: munkára kész, dolgozni szerető ifjúság. Lelkesedéssel és kritikával nem lehet új világot építeni, pedig nekünk fel kell építenünk a magunk világát abban az új történelmi fordulóban, ahová jutottunk. (László Dezső)*

• *A megszólaló lelkiismeretet sohasem szabad semmivel sem elaltatni. (László Dezső)*

• *Az igazságkereső ember nem valami hatalmas ember, mert a hatalmas ember nem sokat törődik az igazsággal. (Móra Ferenc)*

• *Az én viccelési módszerem az, hogy megmondom az igazat. Ez a legjobb humor a világon. (G. B. Shaw)*

• *A bajok legyőzésében mutatkozik meg a lelki erő. (Erasmus)*

• *A nemzet jelene a nemzetgazdaság és a politika erején áll. Jövendője az irodalom erején. (Gárdonyi Géza)*

• *A könyvre kiadott pénz, látszólag eldobott pénz. Mint a vetőmag. (Gárdonyi Géza)*

• *Az ember a könyvtárban egy nagy tőke jelenlétében érzi magát, amely kiszámíthatatlan kamatokat osztogat nesztelenül. (Goethe)*

• *Boldogok, akik szeretnek olvasni. (Fénelon)*

• *Akarjátok tudni, milyen ember volt? Nem olvasott. (Balzac)*

Egyházi élet - Hírek

Egyházi Képviselő Tanács

Május 19-én tartott rendkívüli ülést Kolozsváron. Az ülésen megtárgyalásra került: az egyházi földek megművelésére és értékesítésére kidolgozandó stratégia, a külföldön tartózkodó akadémiták tanulmányi idejének meghosszabbítási kérése, a teológiai hallgatók nyári gyakorlati szolgálata, pályázathirdetés egyházi és szertartási beszédek írására.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket május 11-20. között tartották meg. A Kolozs-Torda egyházkörben május 20-án Aranyosrákoson, a Maros-Küküllő egyházkörben május 14-én Segesváron, a Székelykeresztúr egyházkörben május 11-én Székelykeresztúron, a Székelyudvarhely egyházkörben május 13-án Homoródszentpálon, a Háromszék-Felsőfehér egyházkörben május 12-én Brassóban. Az értekezleteken két előadás hangzott el: dr. Szabó Árpád: Emlékezés Simén Domokos teológiai tanár halála 120 éves évfordulóján, és dr. Rezi Elek: A családtervezés fontossága egyházunk és népünk életében. Az értekezletek keretében ügyviteli kérdések megtárgyalására is sor került. Egyházi központunk részéről dr. Rezi Elek főjegyző, Mikó Lőrinc előadótanácsos és Szabó Anikó főkönyvelő vett részt az értekezleteken.

Személyi változások

Kovács Sándor magyarzsákodi lelkész június 1-től választás alapján ki nevezést nyert rendes lelkészi minőségben a szőkefalva-küküllőszéplaki egyházközségbe.

Bartha Alpár Szentegyházáról, szintén választás alapján, áthelyezést nyert, június 1-től, rendes lelkészi minőségben a fiatfalvi egyházközségbe.

Lelkészeiktatók

Józsa Lajos lelkész beiktató ünnepélyét tartotta május 17-én a kökösi egyházközség.

Krizbai Béla lelkész beiktatóját május 24-én tartották meg Homoródszentmártonban.

Mindkét beiktató ünnepélyen részt vett dr. Szabó Árpád püspök afia.

Lelkésznevelés

Teológiai hallgatóink a húsvéti és pünkösti ünnepek alkalmával legációk szolgálatokat végeztek az egyházközségekben.

Május 16-án a Protestáns Teológiai Intézetben megtartották az Akadémiai Napokat. A rendezvénysorozat keretében két tudományos előadás is el-

hangzott: dr.Rezi Elek: A keresztény értékrend válasz a jelen kihívásaira és dr. Juhász István: Teológia és politika címen.

A Teológiai Intézetben május 28-án fejeződtek be a II. félévi előadások, június 3-27. között tartották a II. félévi vizsgákat.

Az V. évet végzett teológiai hallgatók kibocsátó istentiszteletét június 21-én tartották meg a kolozsvári belvárosi templomban. Az istentiszteleten a lelkészi szolgálatot dr.Rezi Elek főjegyző végezte. A teológiai hallgatók évvizsga istentiszteletére június 28-án került sor a Teológiai Intézetben.

Kéthetes pedagógiai tanfolyamot szerveztek lelkészek részére június 22 – július 3. között a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretén belül. A tanfolyamon: Andorkó Ferenc vargyasi, Fekete Levente nagyajtai, Kelemen Levente oklándi, Péterfi Sándor küküllődombói, ifj. Kozma Albert marosszentgyörgyi, Kelemen Szabolcs székelykáli, Sándor Szilárd szentháromság-kisadorjáni, Lőrinczi Lajos kolozsi lelkészek és Varga István székelyudvarhelyi vallásoktató vett részt.

Dávid Ferenc Egylet

A Dávid Ferenc Egylet április 19-én tartott felolvasó ülésén dr. Szabó Pál: Az egyház új Alaptörvénye címen tartott előadást, Márkos Albert és Rónai Ádám zeneszámokat adott elő, szavalt Vitályos Ildikó színművésznő; a május 17-én tartott felolvasó ülésén dr. Kisgyörgy Árpád főgondnok: A fájdalom, mint az ember legősibb egzisztenciális panaszja című előadása után Márkos Albert és Ortenszky Gyula Kodály-műveket adott elő, szavalt Vajda Zsuzsa színművésznő; a június 21-én tartott felolvasó ülésén dr. Bodor András tartott előadást: Történetfilozófiák és mai világunk címen, Galanton Péter Haydn műveket adott elő, verset mondott Sigmond Júlia színművésznő.

- Egyházköri megbeszélést tartottak április 1-2-án Budapesten az egyházak szerepvállalásáról. Egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök és Székely János árkosi lelkész képviselték.

- Unitárius Emléknapokat tartottak április 18-án a magyarországi Lakiteleken a Népfőiskolai Alapítvány rendezésében. Az emléknapot Bencze Márton püspök áhítata nyitotta meg. Lezsák Sándor, a Kuratórium elnöke köszöntötte a résztvevőket, ezt követően a következő előadások hangzottak el: dr. Szabó Árpád püspök: Az Unitárius Egyház a 20. században, dr. Rezi Elek főjegyző: Ferencz József püspök és az erdélyi egyház újjászervezése Trianon után, dr. Sztankóczy Zoltán, a Teológiai Intézet felügyelőgondnoka: Józan Miklós budapesti helynök és a hazai egyház újjászervezése Trianon után, András György előadótanácsos: Balázs Ferenc a mézskői prédikátor, Molnár B. Lehel levéltáros: Kelemen Lajos történész munkássága, Mikó István főgondnok-helyettes: Mikó Imre az író és dr. Murvay Sámuel főgondnok: Zárszó, az egyház helyzete ma.

- A magyar professzorok I. Világtalálkozóját április 21-23. napjain tartották Budapesten, melyet a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Tanárok Egyesülete, a Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos testülete szervezett. A rendezvényen az Unitárius Fakultást dr. Rezi Elek dékán képviselte.

• A kolozsvári és székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumok X. osztályos tanulóinak hagyományos találkozóját május 8-10. napjain tartották Székelykeresztúron. A találkozó alkalmával közös kiránduláson vettek részt a diákok Székelyudvarhely–, Farkaslaka–, Korond–, Parajd–, Szováta útvonalon, majd a kolozsvári diákok előadást tartotta. Vasárnap de. városnézés volt, majd részt vettek az istentiszteleten, amelyen a lelkészi szolgálatot Szombatfalvi József esperes-lelkész végezte.

• A vallásérettségit a kolozsvári gimnáziumban május 18-án, Székelykeresztúron május 21-én tartották. A vallásérettségén dr. Rezi Elek főjegyző és Kovács István teológiai tanár vett részt.

• A XII. osztályos diákjaink Kolozsváron június 13-án, Székelykeresztúron május 29-én ballagtak. Ez utóbbin részt vett Püspökafia is, és köszöntötte a végzős diákokat.

• Az évzáró ünnepélyt június 12-én tartották iskoláink.

• Az érettségi vizsgákra június 22 – július 1. között került sor.

• Dr. Szabó Árpád püspök és a főtisztelendő asszony június 10–30. között látogatást tett az Amerikai Unitárius Univerzalista egyházban.

• Az unitárius egyházközség fennállásának 5. évfordulóját ünnepelték május 23-án Szentegyházán. Az ünnepélyen dr. Szabó Árpád püspök végezte a szószéki szolgálatot.

• A hagyományos Brassai Hét megszervezésére május 25-30-án került sor. A megnyitó ünnepélyen beszédet mondott dr. Szabó Árpád püspök és Kovács Nemere igazgató. Az ünnepi hét végén, május 30-án a Brassai Sámuel és az Unitárius Gimnázium diákjai Torockószentgyörgyön megkoszorúzták a Brassai szülőházán elhelyezett emléktáblát, majd istentiszteleten vettek részt, a lelkészi szolgálatot Kopánczi Botond gyakorló segédlelkész végezte.

• A Brit Unitáriusok egy csoportja David Dawson zenei igazgató vezetésével magyarországi és erdélyi körúton vett részt. Erdélyben a következő egyházközségekben tartottak koncertet: április 7-én Kolozsváron, április 9-én Brassóban és április 11-én Székelyudvarhelyen.

• Az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet anyanyelvi szórványtábort szervezett június 29 – július 5. között Homoródalmáson és Oklándon.

Halottaink

Kiss Zoltán ny. lelkész 83 éves korában március 30-án Tordán elhunyt. 1915. május 17-én született Kövenden. Az Unitárius Teológiai Akadémiát 1938-ban végezte el, Dicsőszentmártonban segédlelkész, majd ezt követően Abásfalván és Ravában volt lelkész, 1949–1985 között pedig Kövenden. Nyugdíjbamenetele után Nyárádgálfalván élt. Április 1-én temették a kövendi templomból. A temetésen a lelkészi szolgálatot Székely Miklós esperes-lelkész végezte, az egyetemes egyház nevében dr. Rezi Elek főjegyző, az egyházkör lelkészeinek nevében Benedek Sándor kolozsvár- írisztelepi lelkész búcsúztatta.

Gál Jenő nyugalmazott lelkész 72 éves korában, április 12-én Homoródszentmártonban elhunyt. 1926. február 23-án született Magyarzsákodon. Az Unitárius Teológiai Akadémiát 1946–1950-ben végezte el. 1950–1953 között püspöki titkár és szórványlelkész, majd lelkész Csokfalván és Nagyajtán

(1959–1994). A temetésen a lelkészi szolgálatot Krizbai Béla homoródszentmártoni lelkész végezte, az egyetemes egyház nevében dr. Szabó Árpád püspök, a szülőfalu nevében Kedei Mózes székelyudvarhelyi esperes-lelkész, az egyházkör nevében Máthé Sándor esperes, az évfolyamtársak nevében Simén Domokos csíkszeredai lelkész búcsúztatta. A sírnál Fekete Levente nagyajtai, Benczédi Ferenc nyugalmazott lelkész és Jakab Dénes szentábrahámi lelkész mondtak beszédet. A temetésen a nagyajtai énekkar énekelt.

Dr. Gyarmathy Árpád egyházunk volt főgondnoka április 2-án életének 98. évében Budapesten elhunyt, május 16-án temették a Házsongárdi temetőben. A temetésen a lelkészi szolgálatot Bálint B. Ferenc belvárosi lelkész végezte, egyetemes egyházunk nevében dr. Szabó Árpád püspök, a lelkészek nevében Benczédi Ferenc nyugalmazott lelkész búcsúztatta.

Pihenésük legyen csendes, emlékük áldott.

Könyvszemle

Popper Péter: *Peloni, avagy Pilátus testamentuma*, Türelem Háza Kiadó, Budapest, 1997

„–Ismered a nevét?

–Mi nem ejtjük ki a nevét, amíg nincs arról bizonyosságunk, hogy ő az igazi.

–Hát hogyan nevezitek, ha beszéltek róla?

–Peloni.

–Ez mit jelent?

–Azt jelenti, hogy »Az a bizonyos...«

A beszélgetés döntő ponthoz érkezett. Nagyot lélegeztem.

–Miért mondd el mindezt nekem, a hitetlen rómainak?

–Mert hatalom van a kezekben. És mert valóban hitetlen vagy, tehát nem félsz tőle. Így hát te vagy az egyetlen, aki elpusztíthatja, ha a legrosszabb bekövetkezik.

–A Messijacht? Te örült!

–Pelonit.”

Jézus életműve mellett egyetlen hiteles gondolkodó, szellemi tanító sem mehet el szó nélkül. A számtalan Jézus-életrajz olyan nagymértékben eltér egymástól, hogy gyakran az egyetlen minőségjelzőnek a szerző személye látszik. A Peloni esetében nemcsak a szerző korábban megjelent nagysikerű, belső átalakulást segítő könyvei jelentenek garanciát (A belső utak könyve, Az önmagába térő ösvény, Hogyan öljük meg magunkat, A pokol színei, Az Istenrel sakkozás kockázata stb.), hanem a szerző pszichológus professzor volta, többszöri indiai tartózkodása - amely hozzásegítette őt a keleti gondolkodás és vallási hagyományok tapasztalati úton való megismeréséhez -, és nem utolsósorban zsidó családból való származása. Nagyapja, nagybátyja és számos rokona rabbi volt, akik nagy hatást gyakoroltak rá ifjú éveiben. Zsidó szemmel nézve pedig Jézus valahogy „ismerősebb”. A keresztény teológia, de különösen a Jézus-kutatás amióta mérsékelni próbálja az évszázados antijudaista jellegét, azóta sokkal közelebb került Jézus megismeréséhez. A közelség persze még nagy távolságokat rejthet.

Ezek után inkább azt kérdezhetnénk, hogy miért váratott ilyen sokáig magára e könyv?

Jézusról újszerűt, de különösen olyat mondani, ami mélyen eléri az olvasót, már nagyon nehéz. A Professzor úrnak mégis sikerült. Tulajdonképpen regényt írt, amely arról szól, hogy egy művelt római úr miként élhette meg a golgotai történéseket, egyrészt idegenkedve szemlélve a latin műveltség néző-

pontjából barbár héber világot, másrészt, önmaga számára is érthetetlenül, vonzódva hozzá.

A nagy pszichológiai érzékenységgel megírt párbeszédnek azonban nemcsak Pilátust vezetik végig ezen a különös hangulatú világon, hanem minket is, akik már nem egy római latin műveltségével rendelkezünk, de egy sokkal nehezebben körülhatárolható valamilyennel mégis.

Popper Péter az egész Jézus-jelenség másfajta megvilágítását egy olyan alapgondolatra építi, amely Pilátus személyéhez kapcsolódik, aki Jézus keresztfájára a nevezetes INRI kezdőbetűket íratta. A római jog és szellem ismeretében kizárt, hogy egy provincia helytartója tréfálkozott vagy gúnyolódott volna egy általa hozott halálos ítélet áldozatával. A már Robert Graves-nél is előforduló alapfeltevés tehát a következő: nem kizárható, hogy a Róma elleni felkelésre készülő zelóta mozgalom – a Josephus Flavius által megörökített Zsidó Háborút megelőző évtizedekben –, valóban megpróbálkozott egy olyan személy színrelejtésével, aki mind a Dávid-Ház mind a Heródes-Ház részéről törvényes trónkövetelőnek számított. A könyv műfaji lehetőségeiből adódik az a meglepő feltételezés, hogy Jézus és Barabbás, a zelóták vezére, testvérek voltak, vagyis a Dávid-Házból származó Mária - akit a könyv tanúsága szerint Nagy Heródes középső fia ejtett teherbe - ikreknek adott életet. Elgondolkodtató, hogy Jézus magát az Atya Fiának nevezte, s Barabbást héberül Ben Abbásnak, azaz az Atya Fiának nevezték társai, ez pedig arameus nyelvjárás szerint Bar Abbas.

A fenti - nem teljesen kizárható - kiindulópontok sok ez idáig érthetetlen vagy félremagyarázott történetet világítanak meg. Csak néhány fontosabb ezek közül (a szerző maga határozza meg):

Érthető lenne, hogy Heródes tetrarcha miért végeztette ki fiát és miért rendelte el a betlehemi gyermekgyilkosságot. Magyarázatot adna József készsége, amivel vállalta az akkor már terhes Mária feleségként való törvényesítését.

József szegény ember volt. Egy egyiptomi emigráció megszervezése és finanszírozása nyilván meghaladta anyagi lehetőségeit, a zelóta mozgalom állhatott mögötte. Az Egyiptomból visszatérő Jézus azonban, aki akkorra már teológiailag magasan képzett, nem vállalta megváltó (Messiás) szerepét világpolitikai értelemben, hanem azt kizárólag egyházi-szellemi síkon értelmezte. Az őt támogatókból e csalódottság harsan fel később Pilátus: „Kit bocsássak szabadon, Jézust vagy Barnabást?” kérdésére adott válaszban.

Jézus vallási-szellemi vezetőként való prófétiás fellépése viszont kiváltotta a szadduceus főpapság, később a farizeus rabbiság félelmét és dühét. Mégis Jézussal szemben nagyon sokáig szokatlan toleranciával viszonyultak. Még a kufárok kiűzésére sem reagáltak, holott a lévita örök ennél sokkal kisebb szentségtörésért is megkorbácsoltak, börtönbe hurcoltak bárkit is. Mindez azt mutatja, hogy fenntartották a lehetőségét annak, hogy Jézus akár a Messiás is lehet. Álláspontjuk hirtelen változott meg, egy máig sem tisztázott - és talán már soha nem tisztázható - esemény következtében. Ettől kezdve állították, hogy Belzebub erejével gyógyít. De azért még a Kis Sinhedrion ülésén is feltette a főpap a döbbenetes kérdést: „A Név szentségére kérek, mond meg nekem, hogy te vagy-e a Messiás?” Mivel végül is semmi kézzelfogható

vallási vétséget nem tudtak Jézusra bizonyítani, az ügynek politikai színezetet kellett adni, hisz egyedül a római helytartónak volt hatalma arra, hogy Jézust a halálba küldje vallási és nemzeti értékek meggyalázásának vádja nélkül.

S hol voltak mindvégig a tanítványok. Ha a tanítványok nem számítottak Jézus feltámadására, s még az asszonyok hírvitelét is kételkedéssel fogadták (még az evangéliumok mai formáiban is egyértelmű ez), akkor egyáltalán kinek tartották Jézust?

Ezek és hasonlóan fontos kérdések újragondolására ösztönzi a könyv az olvasót.

Könyvét a szerző egy fantáziaképnek nevezi, mert - ahogy állítja - az általa életre keltett figurák elkezdték élni saját életüket, s neki nem maradt más, minthogy leírja azt, amit „diktáltak”. Történetéhez tartozik, hogy a könyv írása közben, ott ahol Jézus először színre lépett, legalább egy évre elakadt, majd olyan tempóban kezdte a könyv megírni magát, hogy versenyt kellett futnia vele.

Természetesen ezek a figurák nagyon popperpéteresen írták meg történetüket, de ebben mindenképpen benne van a korabeli zsidó vallásos gondolkodásnak és a rendelkezésünkre álló történelmi adatoknak az alapos ismerete is, és a szerző semmit sem tételez fel a könyvében, ami az előbbieik által határolt lehetőségesség határán ne esne belül. Benne a Professzor kritikai alázattal emeli fel szavát a Második Templom idején lejátszódott misztikus dráma köré épült nyilvánvaló hamisítások és célzatos ferdítések ellen. Hogy az itt szereplő feltételezések mégis csak fantáziaképek?! A teljes igazságot Jézusról talán már sohasem tudhatjuk meg, ez fejeződik ki a könyvben is azáltal, hogy a római helytartóhoz a történetnek csak a legfontosabb töredékei jutottak el, s az azokat megörökítő testamentuma is csak hiányosan maradt ránk. Jézusról legalább kétszeresen töredékes az ismeretünk. A könyv sok feltételezése tehát támadható, túl merésznek tűnik, de a benne életre kelő Jézus alakja talán semmivel nincs távolabb attól a Jézustól, akit a „hálás” kereszténység a maga elképzeléseinek és vágyainak mértékére torzított magának.

De mielőtt bárki is sértve érezné magát, szívleljük meg a könyv hátlapján szereplő sorokat: „Minden hagyomány a hozzá kapcsolódó tévedések summája által marad fenn, másként nem lehet, ne is legyen, a tévedés ugyanis teremtő-alkotó elem, ez hozza létre a képet, a mítoszt és a minduntalan megújuló életet.”

CZIRE SZABOLCS

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 16 000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

